G. Prof. Erwin Rohde in Verehrung d. Verf.

DE CALLISTUS FABULA

~~CAPITA DUO~~

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

REINHOLDUS FRANZ

LUSATUS

LIPSIAE

TYPIS I. B. HIRSCHFELDI

MDCCCXC

Dissertatio
ex
Studiorum Lipsiens. vol. XII
expressa.

CURTIO WACHSMUTH

OTTONI RIBBECK

SACRUM

DE CALLISTUS FABULA

SCRIPSIT

REINHOLDUS FRANZ.

ACCEDIT
DE ASTRONOMICO QUOD HESIODO ASCRIBITUR CARMINE
EPIMETRUM.

Callistus[1]) fabulam tractare paranti ex re mihi visum est nonnulla praefari, ne quis ignoret, quae materiae sit condicio, quod inquirentis fuerit consilium, qui quaestionis futurus sit ordo atque ambitus.

Fabula tenui ad nos pervenit memoria; neque id mirabitur, qui reputaverit Arcadum eam fuisse propriam, nationis poetarum semper sterilis, a frequenti finitimorum commercio arduo montium circumiectu exclusae, apud reliquos Graecos nunquam aut auctoritate potentis aut florentis notitia. Verum in angustis testimoniorum finibus maior, ut spero, exspectatione comparebit et varietas rerum et favor fortunae, utpote quae ex ingenti litterarum ruina satis multa reliqui fecerit, quibus collectis dispositis excussis etiamnunc possit fatorum formarumque fabulae recuperari imago, quamvis hic illic imperfecta, in universum tamen satis expressa. Hanc adhuc, quod sciam, nemodum exsecutus est; sed qui in hanc regionem devenere, eorum

1) 'Calisto' Romanos omnibus temporibus, nunquam 'Callisto', scripsisse Baehrens in Fleckeis. Ann. 1883 p. 787 contendit. Res ita sese habet, ut optimi libri in Propertio (Neap.) Ovidio Columella Charisio (I p. 127 K.) scripturam 'Callisto' exhibeant, altera deteriores plerumque illorum codices obsederit, sed etiam in Catulli fuerit archetypo, et regnet apud posteriores (Hyginum, scholia Vergiliana, al.). Inde unam formam legitimam constituere non fas est. Romani in scribendo Callistus nomine non magis sibi constitisse videntur quam Graeci; etenim ne apud hos quidem *Καλιστώ* similesque formas defuisse inscriptiones docent (cf. Luc. Mueller ad Lucil. p. 240 sq.). Itaque ipse utar scriptura vulgata, in reddendis auctorum testimoniis optimum quemque sequar librum.

nemo omnia, vix unus alterque plura composuere, non disposuere testimonia, cum plerique satis haberent obvios dumtaxat nonnullos laudasse auctores; qui quae memoriae prodiderunt cum minime sufficerent ad cognoscendum, quid quoque tempore de Callisto narratum esset aut creditum, accidit, ut vel spectatae viri doctrinae per singulorum fabulae graduum, obscuriorum potissimum, inscientiam ad falsa iudicia deferrentur. Quae cum ita sint, fore confido, ut non litus videar, sed agellum araturus esse, qui fructus aliquid promittat.

Atque in animo mihi est fabulae texere historiam, quae si non erit plena — ad primordia enim tenebris obvoluta ascendere non conabor, quoniam in istas regiones inoffensum ferre pedem qui doceret nondum exstitit —, at omnia complectetur, quae de fabula per litteras propagata dicenda erunt.

Inquirendi igitur initium non ab initiis capiam fabulae, qualia cum omnium prope consensu Odofredus Müller constituit, sed ab eis veterum testimoniis, quae ut antiquissima ita nulli dubitationi obnoxia sunt, atque id agam, ut singulas fabulae formas ex litterarum signorumque monumentis, quotquot ex antiquitate relicta mihi innotuerunt, indagatas quam maxime potero refingam et explorem, quo auctore aut quando fere et quo modo ortae sint ac quatenus pertineant. Ordinem, quantum per rem licebit, sequar temporis. Semel autem atque iterum in deverticula ferar: oportebit enim ad exsequendam fabulae historiam accuratiora quam adhuc factum est invenire cum de epitomis ex Ovidii Metamorphoseon libris confectis tum de astronomico quod Hesiodo ascribitur carmine ab aliis aliter aestimato, quod tamen, ne quaestionis tenorem nimis tardarem, in fine malui separatum tractare.

Haec praemonenda censui, si quis mihi aliquatenus vellet comes exsistere iamiam viam ingredienti per ruinas plerumque ac spinas flexuosam, rarius per amoena cultaque loca rectam, in qua si forte in praetereundis non nunquam nimis commoratus, in arduis etiam lapsus videar, venia mihi sit primos gressus temptanti.

I.

§ 1.

Primum audire iuvabit, qualem Callistus fabulam antiquissimi narraverint POETAE EPICI ET GENEALOGI. At haud ambiguis testimoniis destituti primo quidem certi nihil possumus reperire et plane in tenebris erraremus, nisi de origine saltem Callistus quae singuli tradidissent, scriptum legeremus in Apollodori quem finxerunt Bibl. III 8, 2, 2: *Εὔμηλος δὲ καί τινες ἕτεροι λέγουσι Λυκάονι καὶ θυγατέρα Καλλιστὼ γενέσθαι· Ἡσίοδος μὲν γὰρ αὐτὴν μίαν εἶναι τῶν νυμφῶν λέγει, Ἄσιος δὲ Νυκτέως, Φερεκύδης δὲ Κητέως* [1]). De Hesiodo quidem plura et accuratiora quaestio, cum processerit, aperiet: ceteri quae praeter genealogiam de Callisto prodiderint, obscurum manebit. Ex varietate autem sententiarum permagna colligendum principio Callistus et personam et fabulam ab omni conexu solutam permansisse et postea demum parentes eius inventos esse ab aliis alios. Quod vero puellae ne nomen quidem ipsum constat, sed eadem referuntur ab Istro frg. 57 (FHG I p. 426) de Themisto quadam, ab Ariaetho Tegeata frg. 1 (FHG IV p. 318) de Megisto, Cetei filia et nepte Lycaonis, documento est, quantopere apud Arcades fabula viguerit, cum alibi aliis vel alii — si forte Istri memoria non ex Arcadum traditione sit repetenda — nomini adhaereret. Neque id mirum. Communia enim nationis celebrabat initia. Namque eius summa, qua omnes inde a principio consentiunt, haec est, ut sive nympha sive regis filia, comes Dianae, ab Iove compressa Arcadem pepererit, a quo reges originem, natio nomen trahebat; quae fabulae vis sera demum aetate neglecta est, ubi exstitere, qui

1) Pugnat cum hoc loco Eratosthenes, qui Hesiodum scripsit Callisto Lycaonis filiam perhibuisse (cf. Erat. Catast. rel. ed. Rob. p. 50). Cuius difficultatis solvendae Robert triplicem viam proposuit in Eratosth. Catast. rel. p. 238 adn. 2. Longe ceteris praeferenda et praelata ab ipso Roberto ea est, ut Eumeli et Hesiodi nomina inter se commutentur. Eodem modo alter Bibliothecae locus iam ab Heynio est sanatus; vidit enim II 1, 3, 3 Pherecydis et Asclepiadis nomina inter se transponenda esse.

cum matre filium puerilibus annis ad caelum abreptum esse audacter fingerent.

§ 2.

Cum Arcade Panem coniunxit artissimo consanguinitatis vinculo Epimenides. In catalogo enim, quo Panis genealogiae enumerantur quemque Rob. Münzel in Quaest. mythogr. Berol. 1883 emissis p. 16 refinxit et ex doctis Apollodori *περὶ θεῶν* libris fluxisse demonstravit, etiam haec sunt: *Ἐπιμενίδης δὲ Καλλιστοῦς καὶ Διὸς παῖδας γεγενῆσθαι Πᾶνα καὶ Ἀρκάδα διδύμους* (sc. *φησίν*), ab Ottone Kern 1) Epimenidis assignata theogoniae (frg. 6 p. 65), quod carmen saeculo sexto exeunte conditum esse idem probavit. Nymphis qui Callisto adnumerarent, olim fuisse supra audivimus: horum opinionem Creticum quoque poetam secutum esse inde fit veri simillimum, ne dicam certum, quod, quantumvis de Panis parentum nominibus sententiae inter se discedant, in hoc tamen magnus consensus apparet, quod nympha 2) fertur Panis mater fuisse aut certe nutrix.

1) In libello, quo de Orphei Epimenidis Pherecydis egit theogoniis, Berol. 1888.

2) In ipso catalogo triplex memoria notatur, qua Pan nympha natus perhibetur, atque etiam *Πηνελόπη*, quam praeterea illic nominatam invenimus quamque vulgo credebant ex Mercurio Panem genuisse (cf. Herod. II 145. Plut. de def. or. 17), cum ex Apolline vellet Pindarus (cf. catal. Apollod. = frg. 100 Bgk) et ex procis omnibus Duris Samius (FHG II p. 479 frg. 42), — etiam haec olim nympham significasse videtur nomine a texenda tela deducto (cf. Preller Myth. Gr. I³ p. 616 et Welcker Doctr. d. Gr. II p. 657). Plerumque vero hanc Penelopen confusam videmus cum Icarii filia (iam ab Herod. II 145). At pristina eius natura sub ipso antiquitatis exitu rursus emergit apud Nonnum XIV 87 sqq.:

τοῖσιν ἔσαν δύο Πᾶνες ὁμήλυδες, οὓς τέκεν Ἑρμῆς
κεκριμένῃ φιλότητι μιγεὶς διδυμάοσι νύμφαις·
τὸν μὲν — — —
τὸν δὲ νομαῖς οἴων Νόμιον φίλον, ὁππότε Νύμφης
δέμνιον ἀγραύλοιο διέστιχε Πηνελοπείης.

Mortali patre natam Panis matrem finxisse solus omnium videtur, qui posterioris aetatis est, auctor Homerici in Panem hymni (XIX 34, ubi *νύμφης* nomen, quod nonnulli retinent [cf. Ludwich in Mus. Rhen. 42 p. 555], corruptum existimo, quoniam argumento [cf. *ἀνδρὶ παρὰ θνητῷ* et *τέκε δ'*

§ 3.

Hanc tam memorabilem genealogiam, qua heros est cum deo copulatus, auctor gentis cum deo indigena et honoratissimo antiquissimoque Arcadum [1]), ascivisse videtur, qui Epimenidi aetate proximus est, Aeschylus. De hoc enim in eodem illo catalogo sub finem haec proferuntur: *Αἰσχύλος δὲ δύο Πᾶνας, τὸν μὲν Διός, ὃν καὶ δίδυμον, τὸν δὲ Κρόνου* (sc. *φησίν*). Agitur de interpretatione nominis *δίδυμος*. Welcker in Doctrina deorum Graec. (II p. 659 adn. 20) Panis videtur agnoscere cognomen; comparat enim Apollinem Didymaeum (qui *ἀπὸ Διδύμων τῆς Μιλήτου τόπου* dicebatur, ut est in schol. ad Aristoph. Lys. 1281) [2]) et Amyclaeum (quem *τετράχειρα καὶ τετράωτον*, quodammodo igitur geminum fuisse Sosibius tradidit apud Zenob. I 54) [3]). Ad quam sententiam haud dubie inductus est initio fabellae ex collectione fabul. Vindob. petitae, quam ad hunc locum illustrandum affert. At initium istud non vidit corruptum esse. Quid scribendum sit, optime intelleges, si fabellam cum ipso eius fonte composueris:

ἐν μεγάροισι] repugnat). Nympha enim vix est dubium quin et ea intellegenda sit, quae Panis vaticinantis dicitur parens fuisse in Apollod. Bibl. I 4, 1, 3 *Ἀπόλλων δὲ τὴν μαντικὴν μαθὼν παρὰ τοῦ Πανὸς τοῦ Διὸς καὶ Θύμβρεως* (sic enim editores cum Aegio pro codicum lectione *ὕβρεως*, quam etiam Tzetzes ad Lycophr. 772 habet hinc nimirum petitam, cum illud exstet in Argum. Pind. Pyth. et ipsum se commendet fabellam spectanti, cf. Heyne ad Apollod. et Welcker Doctr. d. Gr. II p. 659, qui tamen erravit, cum Panem etiam Hybris et Mercurii filium a veteribus dictum esse scripsit p. 665). Denique de nymphis Panis nutricibus vide Paus. VIII 30, 3; et de eisdem cum Pane cultu coniunctis vide Paus. I 34, 3 et X 32, 7, cf. etiam Welcker Doctr. d. Gr. II p. 664. Conze, 'Heroen- u. Göttergestalten' t. XXII. 'Mitth. d. d. arch. Inst. in Ath.' V p. 208, t. VII. 'Bull. de corr. hell.' V p. 351 sqq., t. VII.

1) *Ἐπιχώριος* audit apud Paus. VIII 26, 2, *θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος* apud Dion. Hal. I 32. Cf. etiam Paus. VIII 37, 11 *θεῶν δὲ ὁμοίως τοῖς δυνατωτάτοις καὶ τούτῳ μέτεστι τῷ Πανὶ ἀνθρώπων τε εὐχὰς ἄγειν ἐς τέλος καὶ ὁποῖα ἔοικεν ἀποδοῦναι πονηροῖς*, et quae id. VIII 31, 3 ex epigrammate refert.

2) Cf. Welcker I p. 527. Enger ad Arist. l. l.

3) Cf. Welcker I p. 472 sqq.

Coll. fab. Vindob.	Serv. ad Georg. III 391
'Dan sive Didimon [*Welcker legi iubet:* Pan sive Didymos] amasse dicitur Lunam. Qui spretus pavit pecora candidissima,	'Mutat fabulam: nam non Pan, sed Endymion [dyndimion *V.*] amasse dicitur Lunam. Qui spretus pavit pecora candidissima et sic eam in suos inlexit amplexus: cuius rei mystici volunt quandam secretam esse rationem.' (INTERPOL.: 'Fabula sic est: Pan cum Lunae
et ut Lunae formosus videretur, niveis velleribus se circumdedit atque eam ita ad rem veneriam allexit.'	amore flagraret, ut illi formosus videretur, niveis velleribus se circumdedit atque ita eam ad rem veneream illexit.' — —).

Subtracto autem isto adminiculo Welckeri sententia quo fulciatur non habet. Licet igitur eam mittere, praesertim cum alia se offerat multo simplicior ac vero propior. Nam qui in catalogo modo legit Epimenidem Panem et Arcadem διδύμους appellasse, is nonne statim coniciat hic eandem necessitudinem designari? Sed hoc sensu scriptor si verba accipi voluit atque intellegi — nec de alio cogitare licet nisi inania captanti —, fratris nomen omittere, si quid sentio, non debuit. Quod cum perspiceret, Fr. Vater in Rhesi fabulae edit. p. 86 Arcadis nomen e voculis ὃν καὶ eliciebat. At lenius locus sanatur, si post δίδυμον nomen Ἀρκάδος excidisse statuimus. Quam coniecturam nihil difficultatis habere quivis concedet, cum turbatam lacunosamque condicionem scholii ad Rhesi v. 36 perscripti, cui hanc catalogi particulam debemus, inspexerit. Qui neque mutet quidquam neque inserat [1]), aut de intellegendo desperet necesse est aut sumat Aeschylum nuda Gemelli appellatione usum esse, ut Panem alterum ab altero distingueret. Id tamen

1) Sic Münzel l. l. et Frid. Wieseler in Commentatione de Pane et Paniscis Ind. schol. Gott. 1875 praemissa p. 20; sed uterque haud dubie commotus est initio illius fabellae a Welckero collato, in quo Didymi nomen corruptela ex Endymionis nomine ortum esse supra ostendi.

minus credibile. Gemellos enim esse Panem et Arcadem cum praeter Epimenidem nemo tradiderit, arbitrari non licet Aeschyli aequalibus ita constitisse, ut tale nomen [1]) audientibus pateret. Itaque aut gravior latet corruptela aut scribendum est ὃν καὶ δίδυμον ⟨Ἀρκάδος⟩. Ergo si minus certum, attamen veri simillimum est Aeschylum Epimenidis auctoritatem amplexum esse, cum de Arcadis ortu diceret. Dicere autem de eo debuit in ea fabula, quae Καλλιστὼ inscripta erat, quanquam, huius argumentum quale fuerit, prorsus ignoramus. Nam praeter titulum in fabularum indice, quem cod. Medic. servavit, commemoratum unum tantummodo superest frustulum, quod Hesychio debemus, hoc: *Πανίας βήσσας· ὡς ἀπὸ τοῦ Πανός· Αἰσχύλος Καλλιστοῖ* (frg. 98 N[2].). Unde nihil discimus nisi, id quod per se patet in tractatis Callistus rebus, de montibus sermonem fuisse Arcadiae, quoniam Pan in his credebatur versari.

§ 4.

Sed paulo post *duplicem* aperte deprehendimus fabulae formam. Quarum *altera* haec est, ut Callisto conversa esse feratur in ursam. Quae narratio cum non solum testium ampliore nitatur numero, sed etiam retineatur, ubicunque fabula aut immutata aut ad aliam personam translata est, dominata esse inter Graecos arguitur. Significavit eam, nunc quidem antiquissimus nobis testis, Polygnotus Thasius, cum in porticu Delphica inferos pingeret. Haec enim refert Paus. X 31, 10: *Τῶν γυναικῶν ἀνωτέρω τούτων ἐστὶν ἡ Λυκάονος Καλλιστὼ καὶ Νομία τε καὶ ἡ Νηλέως Πηρώ· — — τῇ Καλλιστοῖ δὲ ἀντὶ μὲν στρωμνῆς ἐστιν αὐτῇ δέρμα ἄρκτου* [2]), τοὺς

1) *δίδυμον* mulieres Apollinem invocant in Arist. Lys. 1281; quod unum est huius appellationis exemplum, sed hoc quoque, quamvis plana sit in Apolline appellatio, a nonnullis in dubitationes vocatur.

2) Tali nota Polygnotus in compluribus figuris usus est, ut vivorum aut fortunae aut naturae spectantes commonefaceret, velut in Actaeone Aiace Phaedra et in Eurynomo, de quibus vide Ottonem Jahn in Stud. philol. Kiliensibus 1841 p. 125. Joannes Bolte in diss. de monum. ad Odysseam pertin. Berolinensi 1882 p. 43 apte confert apostolos Christianos et martyres tormenta, quibus necati sunt, tenentes.

πόδας δὲ ἐν τοῖς Νομίας γόνασιν ἔχει κειμένους. ἐδήλωσε δέ μοι τὰ πρότερα τοῦ λόγου φάναι τοὺς Ἀρκάδας Νομίαν εἶναί σφισιν ἐπιχώριον νύμφην 1).

Altera forma de amissa quidem specie humana nihil habet, sed sagittae ictu Callisto interfectam facit a Diana virginitatem non conservatam ulciscente. Legimus hanc primum breviter indicatam in Homeri et Hesiodi quod proprie dicitur certamine, quam mediam cognominis tractatus Hadriani aetate compilati partem ex Alcidamantis sophistae, Gorgiae discipuli, *Μουσείῳ*, quanquam non plene, transcriptam et ab eodem illo esse compositam probavit Fridericus Nietzsche in Mus. Rhen. XXV p. 536 sqq. et XXVIII p. 220 sq. Versus autem sunt hi (111 sq.):

ΗΣ. αὐτὰρ ἐπεὶ δμήθη γάμῳ, Ἄρτεμις ἰοχέαιρα —
ΟΜ. Καλλιστὼ κατέπεφνεν ἀπ᾽ ἀργυρέοιο βιοῖο.

Memoria huius formae multo minoris est ambitus quam illius. Nam praeter brevem mentionem in Apoll. Bibl. III 8, 2, 4 diversae narrationi insertam haec in litteris saltem praeterea nusquam reperitur; in nummorum aliquot Arcadicorum signis an agnoscenda sit, postea erit videndum.

Interim redeamus ad *priorem* formam, ut hanc, quam maxime fieri poterit, exploremus et exsequamur. Antiquissimum, quem nunc quidem afferre liceret, testem supra nominavi Polygnotum. At fuere, qui eam aliquanto prius in Arcadia ipsa expressam sibi viderentur invenisse.

§ 5.

Exstant enim *nummi* aliquot, quia litteris *ΜΑ* signati sunt et totius numeri haud exigua pars prope Tegeam reperta est (cf. 'Revue numism.' 1874 p. 167), Mantineae assignandi, qui in antica parte ursam vel si mavis ursum exhibent sinistrorsum gradientem, in aversa aut quadratum aut triangulum incussum,

1) Quo consilio Polygnotus Callisto cum Nomia et Pero composuerit, obscurum est. O. Jahn p. 117 sic iudicat: 'Betrachtung der Natur und des in ihr webenden und lebenden Geistes in den betreffenden Sagen — — in ihr glaube ich das Band zu finden, welches diese 3 Figuren — — zu einer bedeutungsvollen Gruppe vereinigte.' Mera vero somnia protulit Bachofen ('Der Bär in den Relig. d. Alterth.', Basil. 1863 p. 22).

illud aut litteras *MA* aut delphinum aut tridentem, hoc tres glandes continens (cf. Imhoof-Blumer, 'Monn. grecques' p. 198 No. 230—232. Head Hist. num. p. 376). Ad quos ii accedunt, qui in antica parte caput habent ursae sinistrorsum spectans, in aversa glandem (cf. Imhoof-Blumer No. 233. 234. Head ibid.). Ex illo numero qui in aversa parte effigiem delphini aut glandium ostendunt, eos Adr. de Longpérier ('Revue numism.' 1874 p. 166 sq.) propter antiquam litterarum formam aetati tribuit Aeschyleae; omnes intra annos 500 et 400 collocavit Head l. l. Ursam autem omnes fere, qui de his nummis scripserunt, postquam de la Saussaye ('Annal. de l'inst. arch.' 1845 p. 102) praeivit, ad Callisto rettulerunt, cum ex eis, quae Paus. VIII 36, 8 tradit (*καὶ τὰ ὀστᾶ Ἀρκάδος τοῦ Καλλιστοῦς ἀνείλοντο ἐντεῦθεν* [sermo est de Maenalo] *κατὰ τὸ ἐκ Δελφῶν μάντευμα οἱ Μαντινεῖς*) et quae idem plura exponit VIII 9, 3, colligerent matrem Arcadis Mantineae peculiari honore et cultu floruisse. Quae interpretatio si certa est ac necessaria, multum sine dubio lucramur; nam rato tum comperimus testimonio in ipsa Arcadia circa Persarum bella eam narrationem, qua Callisto ursa facta esse ferretur, quoniam publica auctoritate sancitam videmus, regnasse, si minus per totam nationem multiplicem, at certe in praestanti eius parte. Sed enim vereor, ne spe nos inani interpretes frustrati sint. Nam fundamenta illorum opinionis ubi quaerimus ac circumspectamus sintne idonea, non diu latet nulla omnino subesse.

Ursa enim, cuius effigiem Mantinenses in adversa nummorum, quos primos percussisse videntur, parte exprimendam curaverunt, contemplantis animum necessario ad varias illas revocat animalium figuras, quas antiquiore aetate in plerisque Graecorum nummis invenimus, quorum species his de quibus agimus simillima est, cum et illi in hac parte animalis figuram, in illa quadratum incussum exhibeant; quam formam antiquissimam Mantinenses in eo tantum deseruerunt, quod quadratum aut triangulum signis aut litteris expleverunt. Illorum autem animalium quae sit vis ac notio, nunc inter omnes rei nummariae peritos constat. Postquam Ern. Curtius in Menstr. acad. Berol. 1869 ('Ueber den relig. Charakter d. griech. Münzen') iterum-

que in Dissert. acad. Berol. 1874 ('Ueber Wappengebr. u. Wappenstil im gr. Alterth.') praeclare rem illustravit, perstrinxit W(eil) in Baumeisteri Monumentis p. 934: postremus eam exposuit Head in Hist. num. introd. p. XXXV et LVI sqq. Qui p. XXXV, ubi nummorum cudendorum descripsit initia, secundum gradum, quo a rudi nota ad certa signa transitum est, sic depingit: 'Subsequently the art of the engraver was called in to adorn the lower of the two dies, which was always that of the face or obverse of the coin, with the symbol of the local divinity under whose auspices the currency was issued, the gods being as it were called to witness to the good weight and purity of the coin. This symbol — — consisted usually of the figure of an animal or of the forepart of an animal, or of some inanimate object, heads and figures of gods and men being rare or unknown in the earliest period.' Hic signorum usus quamdiu obtinuerit, idem docet p. LVII his verbis: 'All through the history of free and independent Greece, and even until the death of Alexander the Great, the main object of the coin-type was to place before the people an ideal representation of the divinity most honoured in the district in which the coin was intended to circulate.' Neque igitur nasci potest dubitatio, quo sensu ursae effigies accipienda sit: animalis figura quodammodo vice numinis ipsius fungitur, cuius postea imago locum symboli occupat. 'It was of course necessary', inquit ille p. LVI, 'that the coin-type should consist of a generally intelligible device, which might appeal to the eyes of all as the sacred emblem of the god whose dreaded name was thus invoked to vouch for the good faith of the issuer.' Iam si quaeris, quod numen effigie significetur ursae, deam, cuius fabulas cultumque ursa contingat, solam reperio Dianam. Huic vero illam apud Arcades fuisse dicatam aperto testimonio non constat, sed comprobari potest coniectura.

A certis ut proficiscar, exordiar a fabulis: Erant Arcadum clarissimae, quae de Callisto et de Atalanta ferebantur; in utraque ursa partes agebat; nam huic narrabatur mammam

praebuisse a patre expositae (cf. Apollod. Bibl. III 9, 2, 2. Ael. V. H. XIII 1), Callisto dicebatur in ursam esse conversa. Atqui haec erat Dianae comes, utraque deae natura simillima, ut cum Odofredo Müller (Dor. I² p. 376) non temere plerique iudicent utramque ipsius esse deae formam separatam. Ergo id apparet in prisca religione ursam necessitudine quadam cum Diana coniunctam fuisse, siquidem incredibile est lusum fabulae popularis in eo agnosci, quod puellae pulcherrimae turpibus cum ursis consociatae sint [1]), nec potius inde ursae partes esse repetendas, quod priscis illis hominibus, apud quos fabularum initia quaerenda sunt, dea, cuius habitum moresque et Atalanta et Callisto referunt, cum ursa ratione quadam visa sit cohaerere. Quae ratio vix alia potuit esse nisi ea, ut ursa deae sacra duceretur [2]). Neque id miraberis. Nam ubi nobilius leonum genus deest, illic ursa [3]) animalium est princeps, ut ursus Germanis olim habebatur eorum rex; consentaneum igitur eam deae potentissimae, venatorum patronae, dicatam fuisse, in ea praecipue terra, quae illam ipsam deam maxime omnium coleret atque etiam, cum scateret montibus silvis feris, studium venandi semper foveret et aleret. Num cultus quoque apud Arcades huius opinionis vestigia servaverit, ignoramus [4]); permultis vero eadem religio

1) Hoc modo istarum narrationum, quibus etiam quae de Paridis infantia similia ac de Atalantae narrantur adiungit, originem explicare conatur Otto Keller ('Tiere d. klass. Altert.' 1887 p. 108 sq.), cum dicit: 'Der Humor der Volksdichtung zeigt sich darin, dass gerade nur die schönsten Leute mit dem plumpen, garstigen Bären in nächste Beziehung gesetzt werden — — gerade so werden in den deutschen Märchen die schönsten Prinzessinnen in ekelhafte Kröten verwandelt.' Sed aliam produnt sententiam popularia haec commenta nec cum Arcadicis iam potest componi quae de Paride exposito est fabula, quia Robert ('Bild und Lied' p. 233 sqq.) eam V demum saeculo a tragicis Atticis (a Sophocle, ut videtur) inventam esse probavit.

2) Sic etiam Cybele fingebatur a bestiis sibi consecratis nutrita esse, postquam a patre esset exposita (cf. Diod. III 58, 1. 59, 8).

3) Ursos, ut auctor est Paus. VIII 23, 9, saltus Arcadici etiamtum omnes habuere.

4) Nescio, quo iure E. Curtius ('Stud. z. Geschichte d. Artemis' in Relat. acad. Berol. 1887 p. 1179) contendat: 'Die ἀρκτεία, welche die arkadischen Dienste mit den attischen verbindet.'

subesse visa est sollemni illi ritui, quo puellae Atticae teneris annis Dianae Brauroniae Munichiaeque sacra peragebant, ἄρκτοι vocatae [1]). At sunt qui negent illam puellarum appellationem cum ursae nomine ullo modo cohaerere. Quae a deae aditu non essent exclusae, maluit intellegi K. Lehrs ('Popul. Aufs.'[2] p. IX), cum ἄρκτοι contractum esse vellet ex forma ἄερκτοι. Quae tamen coniectura stare nequit [2]). Probabilius vero est, quod cum Lobeckio (Aglaoph. p. 74 adn.) nuperrimus statuit ampliusque confirmavit Otto Keller ('Tiere d. klass. Altert.' p. 110): 'Die Bären, ἄρκτοι, genannten Mädchen der Artemis sind vielmehr Eingeweihte, ἀρκτοί, die in der allerältesten rohesten Zeit offenbar geopfert wurden, während eine spätere mildere Zeit sich mit dem symbolischen Opfer, wie es in den Satzungen des Vestalinnentums liegt, begnügte.' Cui interpretationi, etsi simplex verbum ἄρχεσθαι hac notione usurpatum nemo monstravit nec sine exemplis est puellarum appellatio vulgari sensu accepta [3]), nonnulla tamen favent; certe

---

1) Testimonia collegit et ex eis sacra descripsit explanavitque post alios (cf. Gerhard Myth. Gr. § 331, 1) Welcker in Doctr. deor. I p. 571 sqq. Nonnulla correxit aut magis exsecutus est Aug. Mommsen in Heortol. p. 406 sqq. Alia pauca addidit Schoemann in Antiqu. Gr. II[3] p. 480 sq. Sacra habuisse venationis speciem coniecit Frid. Back in diss. de Graec. caerimoniis in quibus homines deorum vice fungeb. Berol. 1883 p. 26. 28.

2) Notum est Lehrsium eorum sententiam acriter impugnasse, qui religiones Graecorum ad naturam revocarent (cf. 'Popul. Aufs.'[2] p. 261); eisdem ut argumentum eriperet, istam nominis interpretationem protulit. At fieri potuisse, ut quae ἄερκτοι essent, tam antiqua iam aetate ἄρκτοι et vocarentur et intellegerentur, ut pristinae significationis ne umbra quidem in memoria relinqueretur, collato ἀργὸς vocabulo minime evicit. Nam apud Homerum Hesiodumque nusquam invenitur forma contracta, sed soluta ubique ἀεργός. Originem vero vocabuli recentiores demum Graeci obliti sunt (cf. Lobeck ad Phryn. p. 105). Cetera id genus, velut ἀέκων: ἄκων, ἄεθλον: ἆθλον, semper formam servarunt duplicem. Estne igitur credibile vocem ἄερκτος plane aliam legem secutam esse? Immo, quia ex ἄερκτος ἆρκτος fieret necesse erat, eo minus cum ἄρκτον bestiae nomine confundi poterat puellae appellatio eoque tenacius vocum differentia ortusque appellationis in sensibus haerere debebat.

3) Ab animali numinis sacro sacerdotes vel quibus sacra facienda erant nomina trahere minime inauditum est, immo in ipsius Dianae cultu

ut comprobetur ursam Dianae sacram fuisse, hac caerimonia tanquam fundamento uti, quae ratio Odofredo Müller in Proleg. p. 73 placuit, anceps est ac praestat ab ea manum abstinere.

At quod ex cultu efficere vetamur, id offerre videntur fabulae eum prosecutae. Quibus omnibus commune est fundamentum illa ipsa opinio, ursam in Dianae esse gratia ac tutela; alios enim audimus tradidisse *μυστήρια* quae dicuntur Braurone ideo olim instituta esse, ut Diana placaretur irata, quod ursa necata esset, quae in eius aede fuisset, mansuefacta [1]; alios eorum principia ab Iphigenia repetisse Braurone, non Aulide ad immolandum ducta, cum dicerent *ἄρκτον ἀντ' αὐτῆς, οὐκ ἔλαφον φονευθῆναι*, cuius fabulae testes nominantur Euphorio Chalcidensis (in schol. ad Ar. Lys. 645 = frg. 81 Mein.) et Phanodemus Atthidographus (in Etym. M. p. 748, cf. Tzetz. ad Lyc. 183 = FHG I p. 367 sq. frg. 10. 11). Neque in hac re differt quae de Embari dolo narratur fabula ad Dianae Munichiae cultum spectans [2]. Quae nisi funditus ficta sunt ex falso intellecto *ἄρκτων* nomine

huius rei exemplum habemus. Namque Dianae Ephesiae sacra erat apis; huius enim effigies non solum in nummis Ephesiorum ab initio apparet, sed etiam in statua deae compluriens repetita est (cf. Baumeisteri Monum. p. 131). Atqui Paus. VIII 13, 1 commemorat *τοὺς τῇ Ἀρτέμιδι ἱστιάτορας τῇ Ἐφεσίᾳ γινομένους, καλουμένους δὲ ὑπὸ τῶν πολιτῶν Ἐσσῆνας*, quorum nomen a Suida ita explicatur: *Ἐσσήν· βασιλεύς, κυρίως τῶν μελισσῶν.* Videntur ergo sacerdotes virgines (cf. Strab. XIV 1, 23) *μέλισσαι* dictae esse. Eodem vero nomine aliae quoque vocabantur sacerdotes: Pind. Pyth. IV 106 (60) de oraculo *μελίσσας Δελφίδος* loquitur; Hesych. ex Callim. h. Apoll. 110 affert '*μέλισσαι· αἱ τῆς Δήμητρος μύστιδες*', et cum hoc fere consentiunt schol. ad Pind. Pyth. IV 106 et Porph. A. nymph. 18. — Alia nonnulla invenies exempla in Friderici Back de Graec. caerimoniis diss. p. 26. His unum addo, quod Mithrae cultus praebet, de quo Porph. de abst. IV 16 *ὡς τοὺς μὲν μετέχοντας τῶν αὐτῶν ὀργίων μύστας λέοντας καλεῖν, τὰς δὲ γυναῖκας λεαίνας, τοὺς δὲ ὑπηρετοῦντας κόρακας*, cf. Tertull. adv. Marc. I 13.

1) Cf. schol. ad Arist. Lys. 645 *ἐπετέλουν δὲ τὴν θυσίαν αἱ κόραι ἐκμειλισσόμεναι τὴν θεόν, ἐπειδὴ λιμῷ περιπεπτώκασιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἄρκτον ἡμέραν ἀνῃρηκότες τῇ θεᾷ*, quae uberius narrata redeunt ibidem altero loco et apud Suidam, qui hinc petivit, sed e scholiis paulo auctioribus.

2) Cf. Suid. in v. *Ἔμβαρός εἰμι·* — — — *Μούνυχος — Μουνυχίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἱδρύσατο. ἄρκτου δὲ γενομένης ἐν αὐτῷ καὶ ὑπὸ τῶν*

— id quod ne ii quidem, qui principalem *ἄρκτων* notionem aliam fuisse sibi persuaserunt, statuere ausi sunt [1] —, ursae religio, quam e fabulis Arcadibus vindicavimus, ne Atticis quidem ignota erat, Atticis prioribus dico, nam de posterioribus satis constat. Sed malo hoc incertum relinquere et acquiescere in eis, quae fabulae Arcadicae nobis suppeditant; nam vel haec sufficiunt [2].

Si igitur, sicut Head docuit, in nummis signum erat clarum numinis symbolum ex honoratissimo quoque urbis cultu petitum, ursa autem, quo Mantinenses utebantur signo, cum Diana nec cum alia aliove deorum fabulis conexa reperitur [3], ursa pro

---

Ἀθηναίων ἀναιρεθείσης λιμὸς ἐπεγένετο· οὗ τὴν ἀπαλλαγὴν ὁ θεὸς ἔχρησεν, εἴ τις τὴν θυγατέρα θύσῃ τῇ θεῷ κτλ. Eadem ex Pausaniae lexico exhibet Eustathius ad Hom. *B* p. 331, 26; exstant etiam in Bekk. Anecd. I p. 444 sq.

1) Cf. O. Keller ('Tiere' p. 111): 'Die Misdeutung und Veränderung war — erleichtert — weil die Göttin als syrische Religionsgestalt und als hellenische Jagdgöttin auch die Bären unter sich hatte: man erinnere sich besonders jener bekannten attischen Legende, wornach die Athener, weil sie eine im Heiligtum der syrischen Mondgöttin Artemis zu Munichia geborene Bärin getötet hatten, mit Hungersnot bestraft wurden.' — In aede deae Syriae ursas commemorat inter animalia sacra Luc. de dea Syria 41; Dianae Laphriae ursae catulos inter multa alia a Patrensibus immolari refert Paus. VII 12, 5.

2) Aliam viam ingressus est *Lauer* ('System d. gr. Mythol.' p. 295 sq.), cum sic iudicavit: 'Der grosse Bär, den man seit den ältesten Zeiten als solchen am Himmel kannte, konnte sehr wohl dem poetischen Beschauer des Himmels als Begleiter und Diener des Mondes erscheinen. — So erst, glaube ich, ist der Bär der Artemis heilig, Kallisto in eine Bärin verwandelt worden, und hiessen die jungen Mädchen in Brauron Bärinnen.' Cui opinioni quodammodo fundamentum subtrahitur, si demonstratur, ut infra demonstrabitur, non antiquitus, sicut Lauero visum est, Arcades in ursa caeli Callisto agnovisse, sed seri poetae commento Callistus cum ursae signo nexum deberi. Idem monendum est contra *Usenerum,* qui in Mus. Rhen. XXIII p. 334 contendit: 'Die Entstehung des Symbols [sc. der Mondgottheit als einer Bärin] erklärt sich aus dem bekannten nördlichen Sternbild.'

3) Nummum *Aeduorum* et *Orcitirigis* nominibus signatum, qui adversus Dianae imaginem, aversus ursam exhibet (cf. 'Revue numism.' 1860 p. 98. Bachofen, 'Der Bär in d. Relig. d. Alterth.' tab. II 8), quia ad Graecum exemplum (de Massiliensi enim origine sine idonea causa cogitavit de

Dianae symbolo habenda est ut animal illi consecratum, si modo id accedit, ut illius cultus apud Mantinenses in magno honore fuerit. Fuisse autem eum, sicut omnino prae ceteris floruit in Arcadia, Mantineae antiquitus praecipuo in honore ex eis cognoscitur, quae Paus. VIII 13, 1, loco non integro, de proprietate religionis tradidit, qua templo communi cum Orchomeniis Mantinenses deam venerabantur [1]).

Ad Callistus fabulam ursam revocare quod ipse Head nondum desiit, licet mirari. Haec enim ratio non solum pugnat cum illa lege, quam in signis antiquioris aetatis omnes agnoscunt nummorum periti et confirmant, quae eiusdem tempestatis formaeque sunt, exempla [2]), sed etiam aliis laborat incommodis. Namque ipsam Callisto Mantineae cultum habuisse nemo tradidit nec licet inde efficere, quod, ut refert Paus. VIII 9, 4, Pythia Mantinenses iussit *τέμενός τε ϑυηλάς τ' Ἀρκάδι τεύχειν*. Dianam autem effigie eius significari, quam in ursam olim converterit,

---

la Saussaye, 'Rev. num.' l. l.) revocare non licet, eodem trahere vetamur: immo ursa apud Celtas peculiarem vim videtur habuisse (cf. O. Keller, 'Tiere' p. 109). — Propter seram aetatem non minus neglegenda est ursa, quam sub Alexandri Severi imperio *Byzantii* in aere suo expresserunt, cuius exemplar nitida imagine reddidere Imhoof-Blumer et Keller ('Tier- u. Pflanzenbilder auf Münzen u. Gemmen', tab. II 4).

1) Etiam in suis finibus templum Dianae Mantinenses habuere, cf. Paus. VIII 12, 5.

2) Immensa religionum fabularum signorum varietate difficile dictu redditur, quid quoque loco cuique sit deorum aut cur attributum, ut profecto neminem offendere debeat, nobis si nonnulla ambigua sunt, alia obscura. In universum tamen etiamnunc coniectura licet plus minus certa assequi, quae in signis valeant rationes; et quantum iudicare possum, ubique agnoscenda est animalis repraesentati cum numine aliquo necessitudo. Exempla nonnulla afferam ad hoc illustrandum apta, nummis me continens Peloponnesiorum: Aeginetarum testudo (cf. Head p. 332) sacrum est animal Veneris, item Sicyoniorum columba (cf. Head p. 345); Eleorum aquila (cf. Head p. 353) Iovis, Argivorum lupus (cf. Head p. 366) Apollinis, Psophidiorum cerva (cf. Head p. 379) Dianae, Corinthiorum Pegasus (cf. Head p. 345) Minervae animal est *Χαλινίτιδος*, cf. Paus. II 4, 1. Haec omnia manifesta: sed ne inter incerta quidem huius aetatis ullum novi exemplum, quod eam interpretationem admittat, quam ii statuant, qui ursa significatam volunt Callisto.

non magis licet statuere. Omne enim deest huius fabularum usus certum exemplum[1]). Praeterea ab omni arte alienum est personam mutatam ita repraesentare, ut nec circumstantium figuris neque alio indicio imaginis sensus denotetur. In nuda enim bestia quis tandem hominem deumve cognosceret? Denique obstat, quod apud Arcades fabulae domesticae post Leuctricam demum pugnam, qua Peloponnesiorum res concussae et transformatae sunt, in formam nummariam fere coeptae sunt recipi, a quo tempore statim frequentes occurrunt, sed ubique in parte aversa[2]). His expositis duo mihi videor ad certum perduxisse: primum ursam nummorum nullo pacto licere intellegi Callisto; deinde antiquam apud Mantinenses obtinuisse religionem Arcadicam, qua

1) Exemplum praeberent, nisi perversa esset interpretatio, *Byzantiorum* saeculi IV nummi, qui in parte adversa *taurum* in delphino gradientem exhibent. Istum enim taurum cum pro vacca haberet, Pinder ('Annali dell' inst.' 1834 p. 310 adn. 1) ad Io rettulit. Qui error hinc per multos libros manavit ac ne eis quidem patuit, qui taurum agnoscerent. Nam in Baumeisteri Monum. p. 948 haec legimus mirabilia: 'Die Hauptseite, der Stier, welche⟨r⟩ auf dem Delphin steht, weist auf die Sage von der I[n]o, die durch den Zorn der Hera in eine Kuh verwandelt, hier den Bosporus überschritten haben sollte.' Contra haec non opus est monere IV saeculo, cum ars maxime floreret, Io non iam vaccae, sed cornutae virginis sub specie repraesentatam esse (cf. Engelmann diss. de Ione Hal. 1868 p. 30). Neque enim erit, qui ad nummos, signa publica, transferat, quod per artificum neglegentiam hic illic factum videmus, ut femina maris insignibus ornaretur, quod etiam in Io vacca vasis pictori semel accidit (cf. Overbeck, 'Gr. Kunstmyth.' II adn. 186), ut alii cervam virilibus instructam (cf. Overb. ib.), alii cornutam (cf. Stephani, 'Compte-rendu' 1876 t. IV 1—3), alii leaenam iubatam (cf. O. Keller, 'Tiere d. kl. A.' p. 362 adn. 215) effinxere. Non minus perperam caput auribus cornibusque *arietinis* instructum, quod *Metapontinae* eiusdem saeculi didrachmae adversae exhibent, ad Arnen a Neptuno in agnam conversam cum aliis rettulit Bolte in diss. de monum. ad Odyss. pertinent. Berol. 1882 p. 48. Recte iudicavit de utrisque Head p. 230 et 63 sq.

2) Apud Orchomenios Methydriensesque Callisto (cf. Head p. 377), apud Pheneatas Mercurius cum Arcade (ib. 378), apud Psophidios aper Erymanthius (ib. p. 379), apud Stymphalios Hercules clava feriens (ib. 380), apud Tegeatas Cepheus Telephus Sterope (ib. 380), apud Thelpusios Arion equus (ib. p. 382).

ursa Dianae ante omnia animalia sacra ac dilecta haberetur, ut priscis temporibus fabulis cum dea consociaretur, posteriore aetate in nummis eius effigie dea significaretur. Quam ursae vim e fabulis signisque necessarie demonstratam gaudebit qui Callistus naturam fabulaeque principia indagare conabitur.

§ 6.

Iam nummis Mantinensium ex hoc in alium nexum relegatis ad Polygnotum revolvimur, inter apertos quidem Callistus fabulae testes antiquissimum. Hic eius sortem dilucide pelle ursina significaverat: qui vero non multo post pluribus eius mentionem fecit, Euripides in Helena, utrum eandem an prorsus aliam fabulam secutus sit, propter laceram memoriam non est facile diiudicatu. Qua de causa longiore hic locus eget disquisitione, ut poetae sententiam recuperemus.

Helena, quod forma sua et Troianis et Graecis exitio fuisset, questa his pergit verbis socordia librariorum male obscuratis et paene ad desperandum corruptis[1]) v. 375 sqq. N.:

ὦ μάκαρ Ἀρκαδίᾳ ποτὲ παρθένε Καλλιστοῖ, Διὸς
ἃ λεχέων ἐπέβας τετραβάμοσι γυίοις,
ὡς πολὺ ματρὸς ἐμᾶς ἔλαχες πλέον,
ἁ μορφᾷ θηρῶν λαχνογυίων[2])
ὄμματι λάβρῳ σχῆμα λεαίνης
ἐξαλλάξασ᾽ ἄχεα λύπης.

Quae si, quatenus intellegi possunt, breviter reddimus, sententia prodit haec: ʻO beata Callisto, quae conversa ieris in Iovis amplexum; quam multo nacta es mea matre meliora, cum bestiae figuram sortita liberareris aegritudine.ʼ — In universum quidem haec apta sunt inter se et cohaerentia, sed fabula ex eis eminet plane singularis. Summas vero difficultates continet et omnes adhuc explicandique et emendandi conatus

1) Totius, cuius pars est iste locus, carminis ea est condicio, ut comprobetur, quod cum Cobeto Wilamowitz iudicavit in Anal. Eurip. p. 244, ʻHelenam a librariis nequissimis tam male habitam esse, ut permulta omnino corrigi nequeant.ʼ

2) Sic emendavit Reiske codicum λάχνα γυίων.

elusit, quem in interpretatione omisimus, versus ὄμματι λάβρῳ σχῆμα λεαίνης. De hoc autem ut quisque iudicat, ita formam fabulae sibi constituit. Est enim summa quaestio, λεαίνης nomen sitne retinendum an damnandum. Inter iudices magna dissensio: Veteres interpretes cum aut nihil mutarent aut in lenissimis mutationibus se continerent, in explicanda mira locutione desudabant nullo fructu [1]), neque hac aetate defuerunt, qui omnia defenderent aut certe non offenderent in mentione leaenae. Alii, quorum agminis dux illustris Godofredus Hermann est, λεαίνης nomen intolerabile rati coniecturis removere studuerunt, cum Henricus Schmidt in Monod. et amoeb. trag. Att. (1871) p. CXX totum versum mallet eicere. Kirchhoff denique de restituendo desperans 'lacera versuum vestigia' increpat, 'in quibus pateat Atalantae mentionem fuisse factam.'

At media quaedam via sicut saepissime ita hic est ingredienda. Ferri illum versum talem non posse, qualis sit in codicibus, non iam opus videtur pluribus exponere, quoniam, qua ratione esset intellegendus aut cum ceteris coniungendus, nemini contigit ut cum aliqua probabilitate ostenderet. Sed adeo totum locum esse mutilatum quam ferat Kirchhoffii sententia, nihil est cur credamus, nec potest Atalantae mentio excidisse, quia huius sors non ea erat, ut cum Ledae sorte compararetur.

Comparat Helena Callisto cum Leda [2]). Comparationis fundamentum est, quod utramque Iuppiter adiit; neque enim aliud eis commune. Comparationis cardo, quid utrique inde venerit mali. Id enim totius est carminis argumentum, ut Helena, quos sua forma perdiderit, queribunda percenseat, hoc ordine, ut cladem lamentata primum Troianorum (v. 362—369), deinde Graecorum (v. 370—374), matris denique (v. 375—385) sortem miserrimam significet, cum beatas praedicat, quibus ex

1) Robortellus scripsit λεαίνῃ, quod interpretatus est 'levigaris i. e. illustras stellis.' Id merito impugnat Sigonius in Emend. (Ven. 1557 p. 84sq.); ipse autem censet poetam leaenae nomine pro ursae abusum esse.

2) Cf. v. 377 ὡς πολὺ ματρὸς ἐμᾶς ἔλαχες πλέον, quae satis sunt ad refutanda, quae H. Schmidt temere statuit: 'Helena also vergleicht ihr Unglück mit dem herrlichen Loose der Kallisto.'

Iovis coniugio venerit iactura formae (v. 375—383), non id quod Ledae accidisset, ut filia exsisteret pernicies duorum populorum (v. 383—385); quae qui audiunt necesse eorum meminerint, quae de tristi Ledae exitu Helenae ante Teucer nuntiaverat [1]). Quod si his poetae mentem assecuti sumus, sequitur, ut corrigenda sint, quae contentionis initium faciunt, *ὦ μάκαρ — Καλλιστοῖ, Διὸς ἃ λεχέων ἐπέβας τετραβάμοσι γυίοις*, siquidem contentionis ratio flagitabat, ut, quid Callisto ex Iovis amplexu abstulisset, non qua eum forma passa esset, diceretur. An erit qui sermonis inconcinnitatem ita quodammodo excusare conetur, ut subesse statuat singularem fabulam, ex qua Callisto conversa iam figura cum Iove concubuerit aut eius amore frui perrexerit etiam bestia facta, quale est, quod de Io Aeschylus [2]) prodidit? Certe fuerunt [3]) qui *λεαίνης* nomen, quod tamen, ut statim apparebit, cum ista lectione suspecta artissime cohaeret, satis fulciri ac defendi opinarentur obscuro quodam loco, quem Valckenaer (ad Callim. eleg. frg. p. 174) in homiliis, quae *Clementi Romano* falso tribuuntur, investigavit. Continet enim earum quinta Apionis cuiusdam pagani *ἐγκώμιον μοιχείας*, in quo inter enumeratos Iovis amores haec verba occurrunt p. 13: (*Ζεὺς*) *Καλλιστοῖ τῇ Λυκάονος ἠγριώθη λέων καὶ ἄλλον τίκτει, Ἀρκάδα*. Ac profecto primo quidem obtutu hinc memoriae codicum fides exsistere videtur atque alterius loci alter tanquam supplementi instar habere. Res enim postulat et exempla [4]) confirmant, ut, cui Iuppiter

---

1) Cf. v. 135 sq. *ΕΛ. οὐ πού νιν Ἑλένης αἰσχρὸν ὤλεσεν κλέος;*
ΤΕΥ. φασίν, βρόχῳ γ' ἅψασαν εὐγενῆ δέρην.

2) Suppl. 304 sq. *ΒΑ. οὐκοῦν πελάζει Ζεὺς ἐπ' εὐκραίρῳ βοΐ;*
(Weckl.) *ΧΟ. φασίν, πρέποντα βουθόρῳ ταύρῳ δέμας.*

3) Praeter alios Robert-Preller in Myth. Gr. I[4] p. 304 adn. 2.

4) Mutatus in taurum Iuppiter narratur coisse cum Io vacca (cf. Aesch. Suppl. 305 W.), in equum Neptunus cum Cerere equa (cf. Paus. VIII 25, 5). Absurdum est, quod H. Schmidt opinatur, virginem passam esse leonem (praeterea cum hoc statuit, ipse secum pugnat, quoniam recepit lectionem *ἐπέβας τετραβάμοσι γυίοις*), et absurdum illud esse teneo, quanquam non ignoro esse etiam ubi deus ferae bestiae figura indutus virginem dicatur compressisse, velut Serv. ad Aen. I 550 de Egesta narrat: 'a Crimisso

leonis figuram indueret, ea fuerit leaena aut certe bestia, et cuius cubile leaena conscenderet, is fuerit leo. At fefellit ista similitudo. Nam primum consentaneum est ac necessarium poetam, ubi fabulam significare satis habeat paucisque velit in memoriam revocare, eam sibi formam eligere, quam eis qui audiunt maxime notam existimet. Vulgata autem inter Graecos ea erat narratio, qua Callisto in ursam conversa ferebatur. Nam in hac re, quantumvis cetera variaverint, consentiunt uno illo homiliarum auctore excepto omnes, quicunque omnino conversam illam tradiderunt. Accedit, quod haec forma poetae consilio multo melius conveniebat quam altera illa, in qua non ita appareret, quomodo amissa species humana cum Iovis cohaereret amplexu. Deinde vero eodem, quo ratione vocamur, ex ipsis poetae verbis nos ducit unum quidem, de cuius fide non dubitatur. Animadvertit Godofr. Hermann, cum adnotaret: 'Communem famam secutum esse Euripidem, minime dubium relinquit *μορφὰ θηρῶν λαχνογυίων*, quod in ursam, non in leaenam quadrat'. Etenim *λάχνην* Hesychius sic interpretatur: *δασεῖα θρίξ. χαίτη. κόμη. ὕλη. δασύτης παρὰ τὸ λάσιον κτλ.* Haec rursus eis illustrantur, quae scripsit Aristot. in Hist. an. p. 498 b 25: *αὐτῶν δὲ τῶν τετραπόδων καὶ τρίχας ἐχόντων τῶν μὲν ἅπαν τὸ σῶμα δασύ, καθάπερ ὗς καὶ ἄρκτου καὶ κυνός· τὰ δὲ δασύτερα τὸν αὐχένα ὁμοίως πάντῃ, οἷον ὅσα χαίτην ἔχει, ὥσπερ λέων. λάχνη* igitur in leone iuba; verum ne haec quidem nisi promissa: id enim ea aperiunt, quibus Oppianus iubarum diversitatem descripsit; dicit enim in Cyneg. III 27 sq. de Armeniis leonibus minus validis: *ἐκ δ' ἄρα δειρῆς καὶ γενύων ἑκάτερθε θοαὶ κομόωσιν ἔθειραι,* et v. 31 de Arabicis: *δειραὶ κἀκείνοις καὶ στήθεα λαχνήεντα,* at v. 37 de leone Libyco, quem leonum appellat regem: *οὐκέτι λαχνήεις, ὀλίγῃ δ' ἐπιδέδρομε χαίτῃ*; quae etiam planiora fiunt collata

fluvio — converso in ursum vel canem conpressa edidit Acesten.' Nam quod necessarium visum est Aeschylo, idem haud dubie Euripidi et omnibus omnino, qui rem sibi ante oculos proponerent. Indidem fluxit, quod Iuppiter in Moschi Europae v. 163 et in Ovidii Fast. V 615 narratur tauri speciem exuisse, ut Europae amore frueretur.

cum eis quae Aristot. in Hist. an. p. 629 b 33 scripsit: *γένη δ' ἐστὶ λεόντων δύο· τούτων δ' ἐστὶ τὸ μὲν στρογγυλώτερον καὶ οὐλοτριχώτερον δειλότερον, τὸ δὲ μακρότερον καὶ εὐθύτριχον ἀνδρειότερον*, quae Plin. in Nat. hist. VIII 46 sic vertit: 'Leonum duo genera, conpactile et breve crispioribus iubis, hos pavidiores esse quam longos simplicique villo'. Quoniam igitur *οὐκέτι λαχνήεις* vel leo est, qui crispiore iuba careat, quo tandem iure *λαχνόγυιος* appellari potest leaena, cuius tota pellis brevissimis pilis tecta levis sit? At ursarum horrida species quam bene hoc vocabulo notatur, quae, ut ait Oppianus in Cyn. III 140, *λάχνην μὲν πυκινὴν δυσπαίπαλον ἀμφιέσαντο*! Eo autem vocabulo, quod bestiae aspectum quam accuratissime certissimeque ante oculos poneret, poeta eo magis uti debuit, quod bestiam ipsam non nomine designasse, sed descripsisse tantum videtur. Haec autem quam statuimus vocabuli vis ceteris quae afferre possum exemplis confirmatur: nam breves bestiae pilos nusquam significat, quanquam lato usu patet a lanugine (cf. Hom. *λ* 320) usque ad apri (Hom. *I* 548) et echini (Opp. Hal. II 369) saetas.

Quoniam igitur ratio et memoria convincunt *λεαίνης* nomen corruptum esse et a poeta designari ursam, procul sunt ab hoc loco habenda quae in homiliis exstant singularia. Quibus reiectis simul cadit unum illud adminiculum lectionis *ἐπέβας*, quod ille locus ministrare videbatur, nec iam dubito, quin cum Hartungio reponendum sit *ἀπέβας*, qua lenissima mutatione et concinna fit comparatio et mira esse ac singularis desinit fabula, quapropter non intellego, cur hanc emendationem editores spreverint.

Sententia quidem iam plana est apteque procedit: In capite ponitur tanquam *παράδοξον*: beatam fuisse Callisto, quae ex Iovis concubitu abiisset mutata; statim ratio subiecta est: beatam eam fuisse prae Leda, quia formae iactura aegritudinem, malo nimirum minore maius, effugisset. Singula vero verba graviter corrupta medicum adhuc desiderant. Cuius munere qui hucusque functi sunt, non multum profecerunt. In falso omnino fundamento positas esse eorum coniecturas,

qui Ursae signum animo poetae obversatum esse crederent, Hermanni[1]) dico et Schmidtii, vel ex eis apparet, quae adhuc disputavi. Sed ne quis incertam memoriam obiciat, *alterum* quoque, quod eiusdem condicionis est, *exemplum* oportet spectare sic libris traditum:

ἅν τέ ποτ' Ἄρτεμις ἐξεχορεύσατο[2])
χρυσοκέρατ' ἔλαφον Μέροπος Τιτανίδα κούραν
καλλοσύνας ἕνεκεν·

Num integra haec sint, valde dubito; non quod cum Schmidtio verbum desiderem — id enim licet ex eis quae antecedunt simul audire —, sed quia verba *Μέροπος Τιτανίδα κούραν* ob singularem memoriam suspecta sunt. *Τιτανὶς* enim *κούρα* in cervam auratis cornibus insignem mutata haud dubie intellegenda est Atlantis filia Taygete[3]), neptis Iapeti Titanis[4]), de qua schol. ad Pind. Ol. III 53 (29) haec referunt: *ἡ Ταϋγέτη ἡ τοῦ Ἄτλαντος θυγάτηρ, ἥντινα Διὸς βουληθέντος βιάσασθαι εἰς ἔλαφον μετέβαλεν ἡ Ἄρτεμις, εἶτα πάλιν εἰς*

---

1) Herm. coni. *ἃ μορφᾶς θηρῶν λαχνογυίων ὄμματι λάβρῳ σχῆμα διαίνεις, ἐξαλλάξασ' ἄχθεα λύπης*, quae sic vertit: 'Quae formae hirsutarum ferarum speciem largo oculo defles, commutato pondere doloris.' Cum universa sententia haec pugnare iam monuit Herwerden, 'Mél. Graux' p. 194; nam 'Callisto' inquit 'Leda multo felicior ab Helena praedicatur non ob aliam causam, credo, quam quod in ursam conversa perdidisset malorum memoriam et conscientiam.'

2) Hermann adnotavit: '*Ἐξεχορεύσατο* comparari potest cum eo, quod apud Ovid. Met. II 465 Callisto experta est: deque suo iussit secedere coetu.' Hartung istam notionem negat posse verbo tribui. Recte fortasse. Neque enim cum verba a praepositione *ἐκ ἐξ* incipientia perlustravi, ullum repperi exemplum, quod prorsus responderet: saepius hanc notionem exhibent quae in *-ίζω* (cf. *ἐξορίζω, ἐξοικίζω, ἐξυπνίζω*, al.), nonnunquam quae in *-όω* (cf. *ἐκταλαντόω, ἐξαγκυρόω*), nunquam, quantum vidi, quae in *-εύω* exeunt. Itaque in interpretando rectius proficiscendum videtur a generali notione agitandi, quam *χορεύειν* habet in Eurip. Herc. f. 871 et 879. Quae Hartung proposuit refutare superfluum.

3) Hanc agnoscunt Schmidt et Robert-Preller I⁴ p. 306 adn. 3. Alii fabulam ad Meropis Coi filiam transferunt, velut Hartung et Knaack in Quaest. Phaeth. p. 20, falso, quia haec nec *Τιτανὶς* erat nec mutata esse narratur.

4) De hoc cf. Hes. Theog. 134. 207.

τὴν οἰκείαν φύσιν ἀποκαταστᾶσα καὶ γενομένη ἄνθρωπος καθιέρωσεν αὐτὴν τῇ Ἀρτέμιδι. — — — ἡ Τηϋγέτη τῆς Ἀρτέμιδός ἐστι φίλη. ταύτης ἠράσθη Ζεύς, καὶ αὐτὴν Ἄρτεμις διωκομένην εἰς ἔλαφον μεταβάλλει. ὅθεν καὶ εἰς ὑπόμνημα τοῦ πραχθέντος τὴν ἔλαφον χρυσώσασα ἀνέθηκε γαμηθεῖσα Διΐ. Quae ratione parum cohaerent; inepte enim fingitur quae ex Iove Lacedaemonis mater facta est a Diana ideo conversa esse, ut Iovem effugeret. Itaque ex duabus unam conflatam esse censeo narrationibus, quarum altera ferebatur Taygete in cervam conversa esse a Diana propter amissam virginitatem, altera cervam Dianae consecrasse. Illam manifesto secutus est Euripides — paulisper enim Taygeten feram mansisse aut, ut ab Iovis insidiis defenderetur, mutatam esse verba nullo pacto patiuntur intellegi —, hanc Pindarus, cum scriberet Ol. III 29 sq. Bgk: χρυσόκερων ἔλαφον θήλειαν — ἄν ποτε Ταϋγέτα | ἀντιθεῖσ' Ὀρθωσίᾳ ἔγραψεν ἱεράν [1]). Patet igitur ab Helena Taygeten non ob aliam causam dici felicem nisi ob hanc, quod fera facta sit. Quod autem de hac, idem valet de Callisto. Confirmatur igitur quam supra posui interpretatio. Iam vero inde, quod Callistus cum Taygetae fortuna composita est, colligo Euripidi illum fabulae exitum, quo Callisto in astris poneretur, nondum fuisse notum. Quem si spectas, Callistus Taygetae sorti non iam respondet. In mentem autem quin legenti audientive eius, si notus erat, veniret fieri non potuisse vel inde cognoscitur, quod omnes fere interpretes de Ursae signo cogitaverunt. Ille enim tam laetus rerum exitus efficit, ut Callisto beata videatur propter illum, non propter formae iacturam. Cum autem hoc velit designare poeta illum nequit novisse. Neque alio ducit universa ratio earum fabularum omnium, quae ad sidera pertinent. Constat enim plerasque Alexandrina demum aetate ad caelum relatas esse.

1) Vides scholiastarum narrationes ita ortas esse, ut fabula vulgata cum eis quae Pindarus indicasset conciliaretur. Nam Taygete, si cervam Dianae consecraverat, fera nec permanserat nec Dianae facta erat ira, sed beneficio, sicut narrant schol. Partem veri animadvertit Robert in Prelleri Myth. I[4] p. 306 adn. 3.

Quod interim velim teneas; infra enim scire intererit Euripidi Callistus Taygetaeque fata etiamtum eadem visa esse. Nunc illuc, unde digressi sumus, revertamur.

Hermanni igitur Schmidtiique coniecturas mittendas esse vidimus. Nec Schmidtio contigit, ut versum illum sensu cassum demonstraret ex adnotatione ortum esse, quam quis, ut Ursae maioris situm definiret, adiecisset; verba enim *ὄμματι λάβρῳ* quid tandem in tali adnotatione sibi volunt? immo haec ipsa produnt poetam. Medela vero nondum est reperta. Coniecturas sufficit enumerasse: Hartungii *σχῆμα ταλαίνης* — *ἀχεά⟨τε⟩λύπης*, Ottonis Goram in Mus. Rhen. XVIII p. 311 portentosum commentum *σχῆμα ’λέαινες*, Herwerdeni in Misc. in honorem Caroli Graux conscriptis p. 194 *μορφᾶς* — *σχῆμ’ ἐλελόγχεις*. Hermann autem frustra negavit *ὄμματι λάβρῳ* interpretandum esse ‘truci adspectu, torvo lumine’: *ὄμμα θοὸν* in ursa praedicat Opp. Cyn. III 143, sed bestiae rapaci illud non minus convenit. Corruptam tamen versus partem ut evidenter restituerem, quamvis multa temptanti mihi non magis quam prioribus contigit. Fortasse *σχῆμα* retinendum est et intellegendum decus, quod assumpta turpi ursae figura Callisto perdidit (perdendi notio forsitan lateat sub *λεαίνης* vocabulo aperte corrupto). Sed nolo hariolari.

Fabula qualis fuerit, cum tantummodo significata sit, dumtaxat divinare licet. Nam certa haec tantum videntur prodire: Callisto, virgo Arcadica, Iovis amorem invita experta est; sed virginitatem ereptam dum luget[1], in ursam est transfigurata, ut ferae inde vitam viveret.

§ 7.

Accuratiora primum comperimus ex Amphidis fabula[2], cuius argumentum in angustum coactum servaverat Eratosthenes in Catalogis, unde excerpta quae exstant composuit Robert in

1) Cf. *ἐξαλλάξασ’ ἄχεα λύπης*.

2) Inscriptionem fabulae ignoramus. Quam *Alcaeus*, comoediarum eiusdem fere aetatis scriptor (cf. Bergk in Hist. litt. Gr. IV p. 105), condidit fabulam *Καλλιστὼ* inscriptam, eius argumentum non dubium est

Erat. Catast. rel. p. 50 sq. Quae si una narratione complectimur, ille comoediarum scriptor Platonis [1]) aequalis rem sic exposuit: Iovem Dianae simulatum ad Callisto cum comitibus venantem se applicavisse, tanquam eam esset adiuturus, sed a ceterarum conspectu amotam virginem compressisse. Spatio certo peracto cum partus ei instaret, a Diana interrogatam, quid sibi accidisset, ut tam grandi utero videretur, ex necessitate tandem, diu cunctatam, ipsi eam deae culpam attribuisse, quoniam ab illa passa esset vim. At illam tanta quantam putaret impudentia iratam in ursam eam convertisse [2]).

In promptu est, quam plenum fuerit tale spectaculum risus iocique, ac vix licet dubitare, quin fraudem, qua Iovem uti videmus, poeta comicus e suo addiderit ingenio, ut nodum fabulae necteret. Utique Eratosthenes huius narrationis auctorem aetate illo superiorem non habuit. Quod vero gravissimum est, a severitate antiquioris aevi haec quidem deorum tractatio abhorret, comico convenit. Quod si hoc additamentum, quo fabulam is qui ad risum res deflecteret poeta auxit, separavimus, quae fonti, unde ille sua hausit, assignentur restant haec: Callisto, una ex Dianae comitibus, dum cum turba aequalium venatur, Iovis accendit amorem

---

quin non ad mythicam, sed ad Atticam pertinuerit Callisto, meretricem Socrati aequalem (cf. Ael. V. H. XIII 32). Nam quae narrantur apud Athen. IX 399 e sq. *Ναυσικράτης δ᾽ ὁ κωμῳδοποιὸς ἐν Περσίδι σπανίως, φησίν, ἔστιν εὑρεῖν δασύποδα περὶ τὴν Ἀττικήν· — — — Ἀλκαῖος δ᾽ ἐν Καλλιστοῖ καὶ ὡς πολλῶν ὄντων ἐμφανίζει διὰ τούτων* (I 759 K.)·

Κορίαννον ἵνα τί λεπτόν; B. ἵνα τοὺς δασύποδας
οὓς ἂν λάβωμεν ἁλσὶ διαπάττειν ἔχῃς.,

ex his apparet scaenam fuisse in Attica. — Ceterum Callistus nomen in Attica admodum frequens videtur fuisse; nam ter redit in epigrammatis apud Kaibelium (Epigr. Gr. 56. 82, 3. 151, 2) et bis apud Toepfferum (Genealog. Att. 1889 p. 124. 132).

1) Cf. Bergk in Hist. litt. Gr. IV p. 167.

2) Etiam Ursae signum in hac fabula commemoratum fuisse falso, ut infra demonstrabitur, opinatur Robert in Erat. Cat. rel. p. 243.

et passa est amplexum. Diana autem, ubi gravidam deprehendit, ira exarsit et quae peccasse videretur abegit in ursam commutatam.

§ 8.

Iam cum his velim conferas quae apud Latinos Catasterismorum compilatores Amphidis mentionem praecedunt, apud Graecos, qui hanc omiserunt, continuae narrationis priorem faciunt partem. Auctor in capite nominatur HESIODUS: fabula affertur ad explicandum Ursae maioris signum. Memoriam autem maxime integram conservarunt scholia Aratea: itaque quae ista praebent vel sola nobis sufficiunt. Sunt autem (secundum Roberti Erat. Cat. rel. p. 50) haec:

Ἡσίοδος δέ φησι Λυκάονος αὐτὴν θυγατέρα εἶναι καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ κατοικοῦσαν ἑλέσθαι μετὰ Ἀρτέμιδος τὴν περὶ τὰς θήρας ἀγωγὴν ἐν τοῖς ὄρεσι ποιεῖσθαι· φθαρεῖσαν δὲ ὑπὸ Διὸς ἐμμεῖναι ἐν τοῖς πρότερον κλέπτουσαν τῇ Ἀρτέμιδι τὸ σύμπτωμα· ἤδη δὲ ἐπίτοκον οὖσαν ὀφθῆναι ὑπ᾽ αὐτῆς λουομένην· ἐφ᾽ ᾧ ὀργισθεῖσαν τὴν Ἄρτεμιν θηριῶσαι αὐτήν· καὶ οὕτω τεκεῖν ἄρκτον οὖσαν τὸν κληθέντα Ἀρκάδα.

Altera narrationis parte, quae ab hac in Catalogis Eratosthenicis inserta Amphidis fabula dirempta erat, exponitur, qui factum sit, ut Callisto postea inter astra reciperetur.

Priorem partem cum incerto illo Amphidis fonte congruere nemo non videt. Sed auctoris nomen Hesiodi definitionem requirit. Verba secuti compilatorum, quae in Epitome sunt *Ταύτην* [sc. *τὴν ἄρκτον τὴν μεγάλην*] *Ἡσίοδός φησι Λυκάονος θυγατέρα ἐν Ἀρκαδίᾳ οἰκεῖν* et idem declarantia apud reliquos, necesse est credamus Hesiodum signum Ursae ex Callistus fabula explicasse et totam ei narrationem tribuamus, non priorem partem solam. Et omnes quos quidem sciam sic iudicarunt, cum astronomico quod Hesiodi sub nomine ferebatur carmini totam narrationem assignarent. Quod confirmare conatus est Marckscheffel in Hesiodi etc. fragm. p. 354 altero argumento. Adnotat enim: 'Haec ad Astronomiam pertinere certa ratione collegisse mihi videor e Lact. Plac. Arg. ad Ovidii

metam. II 5 et 6 p. 797 ed. Stav.', quibus subscripsit Rzach in Hes. ed. p. 151 adn. In illis enim Argumentis eis quae ex Ovidio relata sunt (Callisto esse Iovis beneficio cum Arcade inter astra collocatam, sed Iunonis invidia ab oceano exclusam) adiecta sunt verba 'ut auctor Hesiodus indicat.'

Haec iam examinemus. Verbis eorum, qui Catasterismos exscripserunt, ne quis deciperetur, iam monuit O. Müller in Proleg. p. 199. Vidit enim auctorum nomina ad historias fere, non ad catasterismos pertinere, nonnunquam vel contrariis verbis; cuius rei nonnulla attulit exempla, quorum luculentissimum ea continent quae de Virgine scripta leguntur; etenim verbis *Ταύτην Ἡσίοδος [ἐν Θεογονίᾳ] εἴρηκε θυγατέρα Διὸς καὶ Θέμιδος, καλεῖσθαι δὲ αὐτὴν Δίκην*, quae Epitomes caput IX incipiunt quibusque quae ceteri habent testes congruunt, his falso ad Virginis referuntur sidus quae Hesiodus de Iustitia protulerat dea, Iovis Themidisque filia (cf. Theog. 901 sq. et Op. 256). Nec plus valet quod in Epit. et schol. Arat. maior narrationis pars apta est ex verbis *Ἡσίοδός φησι*, tanquam omnia ad hunc redeant; nam et hoc merae neglegentiae tribuendum esse vel inde elucet, quod Hesiodi mentionem olim Amphidis excepit, ut nunc etiam in schol. German. et Hygini Astron. Ergo in hac quidem re diiudicanda istorum scriptorum verba premere non licet.

Sed niti videntur viri docti altero potissimum argumento, *testimonio* illo *fabulae Nasonianae subiecto*. At qui hoc faciunt nec libelli, quo metamorphoseon fabulae enarrantur[1]), condicionem nec testimoniorum, quae fabulis nonnullis aspersa sunt, fidem quaesiverunt. Testimonia enim summa cum cautione adhibenda esse vel obiter perlustranti apparet. Laudantur semel Varro, semel Phanocles, septiens Hesiodus, qui semel coniunctus est cum Euripide. Sed in his dubitatio ac suspicio bis tantum exclusae sunt: in eis quae initium faciunt: 'Chaos, ut Hesiodus

1) Editores libellum *Lactantio* donaverunt, quanquam in cod. Marc. sine nomine exstat, in Laurentiano, qui tamen illo aetate et auctoritate inferior est, Donati nomen fert, cf. Muncker, Myth. Lat. II praef. p. VII sq. Foerster, 'Raub u. Rückkehr d. Perseph.' p. 290 adn.

indicat volumine quod deorum originem continet, fuit initio [1]) quaedam rerum confusio' et in eis quae fab. II 4 p. 796 Stav. subscripta sunt: 'Phanocles in Cupidinibus auctor [2]).' Quid faciam verbis 'Saecula etiam dicata Varronis auctoritate vertuntur; quoniam aureum in deterius argenteum et post in aëneum ac postea, quod etiam peius [*cod. et ed.:* orpheium] antedictis est, in ferreum cessit', haereo; a Munckero (p. 788 Stav.) glossatori tributa et sub contextum relegata sunt; utique sera eorum origo. Damnatum est, sed immerito, testimonium in eis, quae antecedunt et a Munckero et ipsa e contextu exclusa sunt; etenim non ad fabulam, sed ad genealogiam Hesiodi nomen debebant referre, cum scripta legerent: 'humanum genus — — Prometheus, Iapeti filius, ut idem Hesiodus ostendit, ex humo finxit' [3]). Quae II 2. 3 p. 796 Stav. de Heliadibus referuntur ita cum Hygini fab. 154 consentiunt, ut de communi fonte cogitandum sit. Quod vero ad fidem attinet verborum, quae in Argum. sunt 'lacrimae earum, ut Hesiodus et Euripides indicant, in electrum ⟨? sunt conversae ?⟩', apud Hyg. 'harum lacrimae, ut Hesiodus indicat, in electrum sunt duratae': de Euripide dubitatio nasci nequit (cf. Hippol. 735 sqq.), de Hesiodo dubitare licet; obstant enim quae Plin. XXXVII 11 servavit: 'Phaethontis ... sorores ... lacrimis electrum ... fundere ... plurimi poetae dixere, primique, ut arbitror, Aeschylus, Philoxenus, Euripides, Nicander, Satyrus'. Sed potest etiam a Plinio omissum esse Hesiodi nomen aut apud eum excidisse [4]). Ergo quae adhuc inspeximus testimonia aut confirmari poterant aut non poterant damnari. At sunt etiam quae aut falso allata

1) Cf. Hes. Theog. 116.

2) Phanoclis vestigia constat Ovidium et alibi pressisse, cf. Knaack in Quaest. Phaethont. p. 93.

3) Fabulam ab Hesiodo alienam esse plerique perspexerunt, velut Bode in Script. rerum myth. II p. 165 et Welcker in Trilog. Aeschyl. p. 13. Aperte expressam primum eam invenimus a Philemone in Stob. Flor. II 27. In Attica eam ortam esse demonstrare conatus est Preller in Philol. VII p. 56, nec tamen probavit Roberto in Prelleri Myth. I⁴ p. 81 adn. 6 fabulae testimonia enumeranti.

4) Cf. Robert in Herm. XVIII p. 439, Knaack in Quaest. Phaeth. p. 10.

esse videantur aut maxime suspecta sint. Suspectum mihi est quod fabulae XI 4 p. 864 Stav. adhaeret de Midae ortu testimonium: 'Qui tamen fertur Midas esse matris magnae filius. Sic enim cum Hesiodo consentit Ovidius'. Id quidem, quod cum Hesiodo consentire dicitur Ovidius, prodit scriptoris neglegentiam; Ovidius enim nihil tale dixit. Sed Midae Phrygis genealogiam [1]) qui Hesiodo vindicat, eius de fide est cur diffidamus. At fortasse immerito. Certius iudicare licet de his quae historiae Memnonis (XIII 3, p. 873 St.) in fine appicta sunt verbis: 'quod tamen monumentum in Phrygia constituit patruus eius, ut Hesiodus vult' [2]) et de hoc quod historiae Leucothoes, quae in turis arborem mutata fertur, (IV 5, p. 811 St.) subscriptum est testimonio: 'hoc Hesiodus indicat.' Narrare potuit Hesiodus nec Leucothoes fabulam Asiae propriam [3]) nec quae ad Memnonis sepulcrum pertinent [4]). Attamen eius nomen fictum putare vel ideo non licet, quod maior testimoniorum pars, ut supra vidimus, rata est nec veri simile non ad unum omnia redire fontem. Tollitur difficultas, si statuimus testimonia ab eo qui transcriberet non semper quo deberent loco aut modo

1) Eadem redit apud Hesychium in v. *Μίδα θεὸς* et Plut. Caes. 9, et in Hyg. fab. 191 (Midas rex Mygdonius filius matris Idaeae) et 274 (Midas rex Cybeles filius Phryx).

2) Haec verba cum prioribus non cohaerent; praecedunt enim haec: 'Quae [sc. Memnonides] memores belli quotannis ad sepulcrum eius conveniunt et inter se dimicantes sanguine suo manibus eius frequentes parentant. Et ipsa mater eius matutinis temporibus lacrimas desiderio filii sui Memnonis transmutat in rorem.' Editores nexum restituerunt violenter vocula 'quod' in 'cui' mutata. Ego vero nullus dubito, quin 'quod' retinendum sit 'monumentum'que intellegendum Memnonis sepulcrum paulo ante commemoratum, quod ad illustrandum aliquando illa verba, quae nunc ad fabulae finem delapsa sunt, appicta fuerint. Unde manaverint, statim intelleges, cum de narrationum fonte dixero.

3) Cf. Ov. Met. IV 209. 212. — At in Hyg. cod. Fris. Argonautarum catalogo (p. 47 adn. Schm.) illatus est cum aliis 'Thersanon Solis et Leucothoes filius ex Andro.' Graeca haec videtur ac diversa fabulae forma.

4) Cf. Ael. Hist. an. V 1 *λέγουσι δὲ οἱ τὴν Τρῳάδα ἔτι οἰκοῦντες ἠρίον εἶναί τι τῷ τῆς Ἠοῦς Μέμνονι ἄνετον κτλ.* cf. Robert, 'Bild u. Lied' p. 119 adn. 54.

esse inserta. Quod interdum factum sit paene necesse est, cum' id quod Richardus Foerster ('Raub u. Rückkehr der Perseph.' p. 290) idoneis argumentis comprobavit, Narrationes auctae fabularum additamentis et poetarum Graecorum nominibus supersint de commentariis in Ovidii Metam. conscriptis, qui etiam argumenta fabularum continebant [1]). Tum

1) Quod C. Lange, De nexu inter Hyg. op. mythol. p. 67 sq. temere contenderat, auctorem Narrationum non ex Ovidio pendere, sed ex Hygini operibus fabulas desumpsisse, Foerster satis refutavit. Qui quae contra monuit, eis unum addere placet exemplum: narratur enim XIII 3 p. 873 St. mater Memnonis impetrare, 'ut — — sorores in volucres convertantur', qui error originem traxit ex obiter lectis Ovidii (XIII 608) verbis 'pariter sonuere sorores' [sc. aves ex Memnonis cinere natae]. — Non superfluum videtur monere narrationes etiam *interpolatorum* manus multis locis passas esse. Pauca afferam exempla: I 6 respectu Metam. I 163 sqq. loco alieno inserta sunt verba 'in deos querimonia delata', quae recte absunt apud Mythogr. Vat. I 17. Narratio XI 4 media sic libris traditur: 'Quam ob causam [Apollo ob eandem stultitiam, quam et supra gesserat in Liberi patris voluntate] deus iratus aures eius asininae ut essent sempiterno effecit'; iterum verba quae eicienda notavi non agnoscit Myth. Vat. I 90. Item VII 2 quae ad Medeam pertinent verba 'postquam animadvertit stipitem — — — tempus existimans' et impedita oratione arguuntur narrationi postea invecta (ex Met. VII 279—285) nec redeunt apud Myth. Vat. I 188. — Denique hac data occasione addam ex eodem fonte quo Narrationes fluxisse videri etiam *Graecam Metamorphoseon epitomen* fortasse decurtatam, quam Westermann cum in Paradoxogr. p. 222 sq. tum in Mythogr. p. 347 sq. edidit et Wilamowitz in Anal. Eurip. p. 182 adn. ad Ovidium redire perspexit. Ex ipso enim Ovidio eam excerptam esse ideo non est veri simile, quod plus semel aliam atque hic dedit fabulae formam; qua re ad argumenta vocamur Metamorphoseon, quae ita comparata erant, ut Ovidiana iis quae alii narrassent supplerentur, quales Graecorum erant ὑποθέσεις. Talium autem argumentorum vestigia etiam in Narrationibus multa deprehenduntur. Ergo utraque epitome ex aequali saltem fonte ducta est, fortasse ex eodem; nam semel quidem, cum ab Ovidio discedit, auctor Graecus cum Latino consentit: uterque enim, cum Ovidius I 721 sq. Iunonem fingat Argi interfecti oculos in pavonis cauda collocasse, vulgarem substituit fabulam, qua Iuno ferebatur Argum in pavonem transformasse, cuius testes sunt Mosch. I 58, schol. ad Arist. av. 102, Nonn. XII 70. In reliquis vero epitome Graeca ab Ovidio dissentiens dissentit etiam a Narrationibus, unde tamen propter laceram harum et confusam hic illic condicionem (cf inprimis II 8) nihil licet efficere. Sed notandum est quod de Nyctimene, quae in Metam.

Hesiodi nomen XIII 3 restringendum est ad sola verba proxima 'patruus eius' — Priamum enim Memnonis patruum perhibere ille potuit, siquidem Troum genealogia iam in Iliade, quamvis in parte quadam recentiore, *Υ* 236 sqq. prolata est —, sed IV 5 revocandum est ad genealogiam in capite commemoratam; nam ex quo Leucothoe genus ducit Belum eiusque gentem Hesiodo non ignotos fuisse ex Catal. fragmento (45 Rz.), quod Strabo servavit, discimus. Ex his iam satis luculenter apparet illud unde profecti sumus testimonium ita tantum esse accipiendum, ut in Callistus fabula credatur inesse quod ad Hesiodum redeat; quid redeat, inveniendum est collatis aliis testimoniis indiciisve.

Narratio ipsa, si totam spectas, seram clamat aetatem. Nam primum Arcade puero ad caelum translato eponymi naturam neglegit; deinde, cum etiam ad Ursam minorem, ut infra demonstrabo, pertineat, necesse orta sit post Thaletem Milesium, cui Ursae minoris notitiam Graecos debere veteres consentiunt [1]); denique qui eius finem faciunt catasterismi Alexandrinorum studia produnt. His narrationis indiciis addendum est quod, cum Euripides Helenam scriberet, Callisto cum astris nondum coniuncta erat. Sequitur, ut Hesiodi Astronomia, si Catasterismorum narrationem continebat, falsario Alexandrino assignanda sit. Et hoc ut statuerent, nonnulli commoti sunt. Ego vero in epimetro me satis probaturum spero carmen illud ante saeculum V compositum esse. Ergo catasterismi non possunt ad Hesiodum revocari, sed huius nomen in Argu-

II 592 dicitur 'patrium temerasse cubile', at in epitome inducitur φεύγουσα τὸν τοῦ πατρὸς ἔρωτα, utramque fabulam habet Lactantius (ad Stat. Theb. III 507), qui ex commentariis Ovidianis (indicia non desunt, cf. Foerster l. l. p. 290) tam potuit haurire quam ex Vergilianis hausit. Neglegentiam auctoris epitomes cave in eo agnoscas, quod ex eius narratione Syrinx, quae apud Ovidium (I 701 sqq.) cum ad amnem pervenit mutatur, εἰς τὸν ποταμὸν αὑτὴν ἔρριψεν: immo iterum praetulit fabulae formam suo tempore vulgatiorem, cf. Long. II 34 ἐς δόνακας κρύπτεται, ἐς ἕλος ἀφανίζεται, Ach. Tat. VIII 6, Nicet. Eug. III 304.

1) Cf. schol. Arat. 27; 39 = Hyg. Astron. II 2 p. 33,9 Bunte; schol. Ven. A ad *Σ* 487.

mentis Nasonianis alieno fabulae loco (exstat in fine, debuit initio) insertum est et in Eratosthenicis ad priorem tantum spectat narrationis partem, quam Amphidis fabula excipit, quamque ne Hesiodo vindicemus genealogo nihil obstat.

Hesiodeam igitur fabulam certo recuperavimus, nec tamen tenemus plenam. Est enim apertum poetam genealogum genealogicam fabulam commemorato partu non finivisse, sed etiam addidisse; quis curam suscepisset infantis, quis eum perduxisset ad adulescentiam, quem in montium solitudine ursa enixa erat inopem ac desertum. Eis, quae in Eratosthenicis ad Arcadem pertinentia sequuntur, nihil iuvamur, quia tam arte apteque cum fine ab Hesiodo abiudicando cohaerent, ut non sit dubium, quin narrationis auctor in eis quae ad Arcadem attinent depingendis propriam viam ingressus sit. Sed num aliunde quae desideramus suppleri possint, circumspicientibus nobis primum sese offert *schol. ad Theocr. I 123* ad extremam hanc fabulae partem spectans. Quod cum propter miseram memoriae condicionem scrupulis obnoxium sit et difficultatibus obstructum, paulo fusius est de eo disputandum. Appictum est Theocriteorum versuum primo horum (I 123 sqq.):

Ὦ Πὰν Πάν, εἴτ᾽ ἐσσὶ κατ᾽ ὤρεα μακρὰ Λυκαίω,
εἴτε τύγ᾽ ἀμφιπολεῖς μέγα Μαίναλον, ἔνθ᾽ ἐπὶ νᾶσον
τὰν Σικελάν, Ἑλίκας δὲ λίπε ῥίον[1]) *αἰπύ τε σᾶμα*
τῆνο Λυκαονίδαο, τὸ καὶ μακάρεσσιν ἀγητόν.

Sub uno conspectu ponam, quale exstat in codicibus et quale propositum est ab Ahrensio:

I. (codd.)	(Ahr.)
Λυκαίω: ὑπὸ τῷ Λυκαίῳ φησὶ χωρίῳ καλουμένῳ Καλλιστοῦς	*Λυκαίω: ⟨τὸ⟩ ὑπὸ τῷ Λυκαίῳ φησὶ χῶμα, ἠρίον καλούμενον Καλλιστοῦς,*
II. ... *εἰς ὃ ὄρος ἐλθοῦσαν τὴν Λυκάονος θυγατέρα Καλλιστὼ ὑπὸ Ἑρμοῦ τραφῆναι ἄρκτον οὖσαν·*	*εἰς ὃ [ἐλθοῦσαν] τὴν Λυκάονος Καλλιστὼ θυγατέρα ἄρκτον οὖσαν ὑπὸ Ἑρμοῦ ταφῆναι·*

1) *λίπ᾽ ἠρίον* plurimi edit. ex Bosii coniectura; *λίπε δρίον* maluit Meineke.

ἣν καί φησιν Ἄρατος ἐν [δ'] οὐρανῷ ἐστηρίχθαι.	ἣν φησιν Ἄρατος ἐν οὐρανῷ ἠστερίσθαι.

Priorem scholii partem ex schol. Ahrensianis petivi, ex Ziegleriania praestantioribus alteram. Illa enim cod. Ambrosiano deest et ab Ahrensio sumpta ex cod. Genev. inferioris notae (cf. praef. Ahr. p. XXIV et XLIV), ubi haec ἑτέρα est ἐξήγησις.

Lectionem ταφῆναι, quae librorum deterioris notae est, veram esse Ahrens p. 477 ex eis potissimum effecit, quae de Callisto Paus. VIII 3, 6 narrat: Ἄρτεμις δὲ ἐς χάριν τῆς Ἥρας κατετόξευσεν αὐτήν. καὶ ὁ Ζεὺς Ἑρμῆν πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας, ὃν ἐν τῇ γαστρὶ εἶχεν ἡ Καλλιστώ· Καλλιστὼ δὲ αὐτὴν ἐποίησεν ἀστέρας καλουμένην Ἄρκτον μεγάλην. — — ἔχοιεν δ' ἂν καὶ ἄλλως τὸ ὄνομα οἱ ἀστέρες ἐπὶ τιμῇ τῇ Καλλιστοῦς, ἐπεὶ τάφον γε αὐτῆς ἀποφαίνουσιν οἱ Ἀρκάδες. Nam 'consentaneum est' inquit 'eundem Mercurium, qui puerum ex utero occisae eriperet, hanc sepelisse ex eorum narratione, qui sepultam agnoscerent. Nec video, cur Arati commemoratio interpolata habeatur, quae cum τραφῆναι male coit'. Itaque cum Duebnero in hoc scholio de Callistus tumulo agi statuit, quem Paus. VIII 35, 8 describit. 'Quod Pausania teste' inquit 'ille tumulus non sub ipso Lycaeo situs erat, non premendum est; hic mons nominatur, quia Callistonis fatum cum Iovis sacro Lycaeo arctissime coniunctum erat. Iam vero non latet totum scholium minime ad Λυκαίω pertinere, sed ad vs. 125 Ἑλίκας δὲ λίπ' ἠρίον et hanc lectionem egregie confirmare. — — Scholium propter Lycaei commemorationem ad alienum locum translatum est.' Hactenus Ahrens. Verum dubito, num omnia recte disputaverit. Id quidem negari nequit, narrationi Pausaniae dempto catasterismo bene convenire Mercurium qui occisam ursam sepeliat. Verum inde nihil efficiendum nisi id, ut ex fabula aliquo modo, nisi quae obstant (obstat autem Pausaniae [VIII 35, 8] de tumuli situ testimonium), lectio ταφῆναι possit explicari. Sed enim postquam Ziegleri editione certiores facti sumus, quid in librorum sit optimo, iam demonstrandum est non posse ferri quam ille praebeat lectionem τραφῆναι. Id num ceteris Ahrens quae attulit argumentis

evicerit, iam videamus. Quod Arati commemorationem 'cum τραφῆναι male coire' dicit non prorsus assequor; nam multo etiam minus catasterismi mentio cum ταφῆναι coit. Quae de Arato proferuntur cum proximis omnino non cohaerent; diversam enim continent de extrema Callistus fortuna narrationem eamque posterioribus tritam, ex qua Callisto inter astra recepta erat, falso, ut infra ostendam, Arato ascriptam. Sed cum magna veri specie Ahrens statuit in hoc scholio de Callistus agi tumulo, ac speciosa est, confiteor, qua corruptum scholii initium restituit, coniectura, quanquam a dubitatione non libera, quia Pausaniae testimonio constat non sub Lycaeo, sed sub Maenalo Callistus tumulum fuisse, quam difficultatem Ahrens removere frustra conatus est. At est deliberandum, liceatne omnino quae Ambrosianus servavit coniungere cum isto initio, quoniam non sine vi duae istae partes conglutinantur. Mihi vero nascitur suspicio eum, a cuius manu scholia codicis Genev. profecta sunt, quae separata legisset invita memoria contraxisse. Eo adducor, haec cum reputo: Primum omnino dubitare licet, num *θάπτειν εἰς ἠρίον* Graece dictum sit. Deinde difficile est probare, quomodo fieri potuerit, ut *ἐλθοῦσαν* scholio inferretur: interpolatori enim id tribuere debet qui lectionem *ταφῆναι* veram ducit. Nam si inusitata erat elocutio *εἰς ὃ — ταφῆναι,* ut non intellegeretur, non est credibile eam a scholiasta esse adhibitam; sin erat usitata et intellegi poterat, frustra quaerimus, cur tandem etiam conservata pristina lectione *ταφῆναι* insertum sit *ἐλθοῦσαν,* quo sensus turbatur. Denique non levissimos movet scrupulos deserta optimi libri auctoritas. Quae cur spernatur, vereor ut satis sit causae. Ambrosiani enim memoria, si solam spectamus, nihil habet suspicionis aut offensionis, sed omnia dilucida sunt et inter se apta. Quod si quis quaerat, quid in explicando Lycaei nomine Callistus sibi velit fabula, huius mentio iniecta est, ut illustrata e fabulari historia imago montis magis ante oculos poneretur, quod scholiastae consilium aperiunt, qui in Maenali nomine subinde afferuntur, vs. Apollonii Rhodii ad Atalantae fabulam spectantes. Sed hic Callisto in Lycaeo non sepulta, sed versata esse narratur,

cum in parte priore, qualem Ahrens probabiliter restituit, de Callistus sermo sit tumulo. Iam cum vis adhibenda sit, ut ex duabus reliquiis unum prodeat scholium aptum, altera autem pars dubitationi per se non sit obnoxia nominique explicando conveniat, cui appicta est, at prior pars, quae ab optimo libro abest, referri possit ad verba, quae prope exstant, *Ἑλίκας δὲ λίπ' ἠρίον* (quibus Callistus tumulum significari interpretes plerique omnes statuerunt): concedes me iure suspicatum esse inscium librarium propter communem Lycaei Callistusque mentionem, inductum fortasse insuper corrupta lectione *ταφῆναι*, illud interpretamentum huc translatum cum hoc scholio, quod initio carere videretur, consuisse. Itaque, quantum ratio valet in scholiis, apparet retinendam esse Ambrosiani memoriam solamque nobis respiciendam.

Ad hanc autem fabulae formam, quam Hesiodi esse cognovimus, scholium ideo revocandum est, quod huic soli convenit. Nam diversae, quae postea nobis occúrrent, formae omnes exitum habent plane alium, cum Callisto aut interfectam faciant aut a terra inter astra abreptam. Scholio igitur addiscimus Callisto, Lycaonis filiam, ursam factam in Lycaeum montem[1]) pervenisse ibique curae fuisse Mercurio. Quae quomodo inter se cohaereant, facile vides: etenim quae de Lycaone feruntur fabulae omnes sedem habent aut proxime ad illum montem aut in eo, ut pateat, cur eius filia in illum fingatur venisse. Mercurii autem partes animum ad ea revocant, quae eius narrationis, ex qua Callisto a Iunone mutata et a Diana occisa est, Pausanias et simillimae sub fine Apollodorus personatus exhibent: ille VIII 3, 6 *ὁ Ζεὺς Ἑρμῆν πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας, ὃν ἐν τῇ γαστρὶ εἶχεν ἡ Καλλιστώ*, hic III 8, 2, 5 *ἀπολομένης δὲ Καλλιστοῦς Ζεὺς τὸ βρέφος ἁρπάσας ἐν Ἀρκαδίᾳ δίδωσιν ἀνατρέφειν Μαίᾳ*. Secum haec minime discrepant, sed supplent sese invicem, cum

1) In Lycaeo ursam vagantem fecit qui Hesiodi narrationem multo post alieno sensu continuavit (Erat. in Catast. I p. 52 Rob., de quo infra dicendum erit). Qua re egregie confirmaretur, si opus esset confirmatione, quod scholium huc revocavimus.

scholio autem communem mentionem habent Mercurii. Iam vero cum egregie conveniant quod Mercurius praestat officium apud Pausaniam infanti quodque idem apud scholiastam matri, neque ullo pacto potuerit Hesiodus praeterire, quis infantem curasset, nullus dubito, quin utroque coniuncto finem narrationis Hesiodeae recipiamus. Quam hoc recepto iam plenam tenemus. Fuit autem, omnia si recolligimus, haec fere:

Callisto[1]), Lycaonis[2]) (quem Pelasgus[3]) terra olim edîtus[4]) genuerat) filiae, patria erat Arcadia. Adulta a molli virginum ingenio et moribus abhorrebat ac durum sibi elegit venandi studium; itaque ad Dianam se applicavit; quam in montibus feras agitantem comitabatur. Sed Iuppiter pulchritudine eius captus virginitatem ei eripuit. At illa, quid passa esset, dominae aperire verita permansit in casto eius choro, tanquam et ipsa etiam esset integra. Quam fraudem non impune tulit. ʽNam iam utero ingravescente prope diem partus in flumine corpus cum recrearet, a Diana cognita est non conservasse virginitatemʼ[5]), graviterque offensae statim poenas dedit conversa in ursam. Ita deformata cum turba aequalium relicta in deserta fugere coacta esset, ad patrium se convertit montem Lycaeum, ubi puerum enixa est, cui postea nomen Arcadi est inditum. Tum denique Iuppiter, miseratus cui malorum auctor exstiterat et suum

1) Callistus nomen, quod in Catast. in Ursae maioris titulo deest, exstat ib. in Arctophylacis signo et in scholio Theocriteo ac constaret vel patris nomine; Lycaonis enim filia sola dicitur Callisto, nunquam Themisto aut Megisto, quod moneo contra Robertum in Prell. Myth. I[4] p. 304 adn. 2.

2) De patris nomine consentiunt Erat. et schol. Theocr. Error subesse videtur in Apoll. Bibl. III 8, 2, 2, cf. supra p. 237 adn. 1.

3) Cf. frg. 71 Rz. *Υἱέες ἐξεγένοντο Λυκάονος ἀντιθέοιο*
ὅν ποτε τίκτε Πελασγός.

4) Cf. Apoll. Bibl. II 1, 1, 5 *Ἡσίοδος δὲ τὸν Πελασγὸν αὐτόχθονά φησιν εἶναι.*

5) Verbis utor Hygini.

simul sanguinem curans, Mercurium misit, qui infantem educandum Maiae committeret in Cyllenio monte habitanti[1]), matrem nutriret.

Talem fere Hesiodus Graecis exhibuit Callistus historiam, quam primus litteris mandasse existimandus est. Nec dedecet, opinor, poetam haec rerum conformatio, quanquam, quid ipse praestiterit, quid vatum superiorum sollertia finxerit, hodie non iam licet probe discernere aut definire. Sed quisquis summam laudis meruit, videmus fabulam olim nihil nisi genealogicam iam vere humanam factam: nam quae de miro Arcadum eponymi ex ursa ortu olim ferebantur iam ita exculta amplificataque invenimus, ut necessitas quaedam et aequitas divina in omnibus compareant. Quae amorem spernit, haec ab Iove domatur nec tamen frangitur, sed, quanquam ab hoc nobile fert in utero pignus, nec spiritu nec loco cedit priore, casum suum patronam celans, dum fraude detecta ab illa erepta humana specie punitur. Deserta partum edit, periturum, nisi quis opem tulerit. Sed in summis angustiis Iuppiter suorum meminit: ipsam, quae iam satis superbiam luerit, custodiae Mercurii tradit; puerum, quae nobilissima est in Arcadia, nutrici mandat, futurum magnae gentis auctorem.

Haec sane non omnia apertis verbis indicata sunt, sed mentem poetae reddidisse ideo potissimum mihi videor, quod per compilatores ipsos servata est ratio, qua Diana commota esse dicitur, ut comitem specie privaret: neque enim ob vanam suspicionem[2]) haec in poenam incidit immerito, sed quia deam fefellit noxia. Quae ratio aperte expressa mihi indicio est cetera quoque ita concepta ac proposita fuisse, ut Callistus fata non ex fortunae iniuria, sed ex illius mente repeterentur, ut narratio spiritum acciperet vere tragicum.

Apud posteriores Hesiodus narrationi suae magnam qui-

1) Cf. Apoll. Bibl. III 10, 2, 1 *Μαῖα — — Διὶ συνελθοῦσα ἐν ἄντρῳ τῆς Κυλλήνης Ἑρμῆν τίκτει.*

2) Falso Hyginum, cum rem male intellexisset, narrationi verba intulisse 'cui dea pro magnitudine suspicionis non minorem retribuit poenam' ceterorum consensu evincitur.

dem, sed non tantam quantam exspectaveris forsitan auctoritatem paravit. Nam praeterquam quod Callistus quam ascivit genealogia postea vulgo recepta est: quod ad ipsam attinet fabulam, ex Hesiodo pendere solum vidimus *Amphidem*, ab eo certe non dissentire *Polygnotum;* addere nunc licet *Palaephatum*, quem in fabula interpretanda ab eis, quae Hesiodus narrasset, profectum esse libelli *περὶ ἀπίστων* inscripti docet caput XV (Mythogr. Gr. ed. Westerm. p. 282): *Καὶ ὁ περὶ Καλλιστοῦς λόγος τοιοῦτος, ὡς κυνηγετοῦσα ἄρκτος ἐγένετο. ἐγὼ δέ φημι καὶ ταύτην εἰς ξύλοχόν που καταντήσασαν, ὅπου ἐτύγχανεν ἄρκτος, θηρεύουσαν καταβρωθῆναι, τοὺς δὲ κυνηγετοῦντας ἰδόντας εἰσελθοῦσαν μὲν ἐπὶ τὴν τῆς ἄρκτου κοίτην, μηκέτι δ' ἐξερχομένην, εἰπεῖν ὡς ἡ κόρη ἄρκτος ἐγένετο.* Nam in venatu mutata Callisto non facile potuit dici nisi si Diana auctor fingebatur. — At de *Aeschylo* ne hariolari quidem licet, *Euripidis* de Callisto verba *ἃ λεχέων ἀπέβας τετραβάμοσι γυίοις* dubito an non ad Hesiodeam, sed ad aliam revocanda sint fabulae formam, quam infra p. 295 indicabo.

II.

§ 1.

Nunc tempus est transire ad exquirendam *alteram* quae ante aetatem Alexandrinam manifesta apparet fabulae *formam*, cuius tamen memoria quartum saeculum non superat, quanquam indicia sunt, unde et hanc perantiquam esse colligas. Ex duobus testimoniis, quae per scriptores sola ad nos pervenerunt, *Certam. Hom. et Hes.* vs. 111 sq. (Rz.)

ΗΣ. αὐτὰρ ἐπεὶ δμήθη γάμῳ, Ἄρτεμις ἰοχέαιρα —
ΟΜ. Καλλιστὼ κατέπεφνεν ἀπ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

et *Apollod. Bibl.* III 8, 2, 4 *εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες, ὡς Ἄρτεμις αὐτὴν κατετόξευσεν, ὅτι τὴν παρθενίαν οὐκ ἐφύλαξεν* intellegitur hanc formam a priore eo tantum differre, quod Callisto ob amissam virginitatem a Diana non convertitur in ursam, sed transfigitur sagitta. Cave enim inde, quod in Apollod. Bibl. huius formae mentio narrationi eorum inserta est, qui

Callisto primum a Iunone mutatam, deinde a Diana interfectam dixerunt, conicias in hac quoque utrumque statuendum esse, siquidem iniquum est atque absonum eam, quae semel peccaverit, bis puniri, primum a Iunone formae iactura, deinde nece etiam a Diana [1]). Ac quis tandem ferat deam laesum pudorem etiam in ursa persequentem? Iunoni igitur locus non relinquitur, sed comitem lapsam ipsa domina mortifera poena afficit. Quae fabula, cum poetas dum versibus certant eam brevissime significantes inducere licuit, tum quidem — ineunte IV saeculo, cum ALCIDAMAS sophista certamen conderet — nimis abscondita esse non potuit.

§ 2.

Age nunc videamus, sitne eadem agnoscenda in NUMMORUM aliquot ARCADICORUM signis.

Principatum eorum, qui huc revocandi sunt, numero tenent et varietate *Orchomeniorum* nummi aënei: itaque ex his proficiscendum. Altera eorum series, *ΕΡΧΟΜΕΝΙΩΝ* [2]) nomine signata, formis leviter variatis in parte adversa dextrorsus spectantem ostendit Dianam (pone quam in nonnullis canis [3]) subsedit), cum, posito genu dextro dextraque manu reiecta,

1) Qui primus Callisto a Iunone conversam a Diana occidi fecit (sic Paus. VIII 3, 6 et schol. ad Hom. Σ 487) hoc crimen sic effugit, ut iram et vindictam Callistus uni daret Iunoni, cuius *ἐς χάριν* Diana deinde ursam conficeret.

2) *Ἐρχομενὸν* vetus esse nomen oppidi et Arcadici et Boeotici inscriptiones docent, cf. Meister Dial. Graec. II 89.

3) Cervam sibi visus est dispicere Friedlaender ('Arch. Zeit.' 1864 p. 135). Sed canem ceteri omnes agnoscunt. Canis Dianam comitatur etiam in eis Orchomeniorum nummis qui Caesarum aetate prodierunt (cf. 'Journal of Hell. Stud.' 1886 p. 100) atque etiam attributa erat in templo prope Acacesium sito Dianae statuae, quam Paus. VIII 37, 4 sic describit: *Ἄρτεμις μὲν παρὰ τὴν Δήμητρα ἕστηκεν ἀμπεχομένη δέρμα ἐλάφου καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων φαρέτραν ἔχουσα, ἐν δὲ ταῖς χερσὶ τῇ μὲν λαμπάδα ἔχει, τῇ δὲ δράκοντας δύο· παρὰ δὲ τὴν Ἄρτεμιν κατάκειται κύων, οἷαι θηρεύειν εἰσὶν ἐπιτήδειοι.* Fortasse et qui formam nummariam scalpsit statuam reddidit; sed quam imitatus sit, nec suspicari licet, cf. 'Journ. of Hell. Stud.' 1886 p. 100.

sinistra quam porrexit arcum tenet, tanquam sagittae, quam modo emisit, spectet effectum; in aversa sinistrorsus spectantem feminam passis manibus resupinam cadentem, pone quam infans aut iacet supinus aut humi sedens dextram ad illam tendit (cf. Imhoof-Blumer, 'Monn. gr.' p. 203 No. 246 et 247. tab. E 10. Catal. Mus. Brit., Pelop. ed. Percy Gardner p. 190. tab. XXXV 15). Prae ceteris insigne est exemplum Berolini asservatum, quod Friedlaender ('Arch. Zeit.' 1864 p. 133 sqq. tab. CLXXXIII 4) proposuit; in hoc enim femina fluitante veste induta magnam sinu recepisse sagittam conspicitur, quae in reliquis aciem oculorum iam fugit. Altera series, distincta litteris *EP* pro pleno titulo positis, forma non differt, nisi quod in exemplo quod Friedlaender ('Arch. Zeit.' 1872 p. 79, 4) repraesentavit femina adversa figura, dextrorsus conversa facie cernitur, cum sinuosa vestis delapsa inferiora corporis circumfluit; alterum descripsit Imhoof-Blumer, 'Monn. gr.' p. 203 No. 248. Duplici huic seriei adnumeranda est altera species, quae, plerumque litteris *EP* notata, in adversa parte caput cum casside exhibet aut barbatum aut imberbe, sed in aversa Dianam arcum tenentem aut eodem quo in superioribus nummis habitu (cf. Prokesch-Osten Ined. tab. III 98) aut rectam assistentem talarique tunica vestitam (cf. Prokesch-Osten ib. III 97. Imhoof-Blumer p. 203 No. 249. Cat. Mus. Brit., Pelop. p. 190 t. XXXV 16).

Utraque species quin Orchomeno assignanda sit Arcadum, dubitatio non iam potest nasci, cum quod Prokesch-Osten p. 277 quae descripsit exempla loco Orchomeni ipsum se invenisse affirmat, tum quod non Dianae modo par atque eadem effigies genu posito arcum tenentis in Heraeensium nummis frequens est, qui adversi Minervae caput prae se ferunt (cf. Imhoof-Blumer p. 194 No. 226—228), sed ipsa femina cum infante plane eodem habitu motuque atque est in Orchomeniorum quod Imhoof-Blumer repraesentavit exemplo redit in averso nummo *ΜΕΘΥΔΡΙΕΩΝ* nomine signato, qui adversus caput Iovis laureatum exhibet (cf. Imhoof-Blumer p. 200 No. 244. t. E 9). Diu enim, praesertim cum exempla satis integra nondum praesto essent, nec de origine nec de forma ac propterea ne de inter-

pretatione quidem nummorum constabat; nam vulgo tribuebantur Orchomeno Boeotorum, qua de causa interpretum conatus signa explicandi eludebantur: Sestini enim Actaeonem ad rupem alligatum (cl. Paus. IX 38, 4), Head olim ('Numism. Chronicle' 1873 p. 110) Atalantam et Venerem cum Amore, Friedlaender signo accuratius cognito Nioben cum uno ex liberis agnoscere sibi videbatur. Denique Imhoof-Blumer ('Wiener num. Zeitschr.' 1877 p. 25 et postea 'Monn. gr.' p. 200 sq.), cum allato Methydriensium nummo evinceret de Orchomeno Arcadum cogitandum esse et adhibita domestica Callistus fabula signa explicaret, rem expedivit atque absolvit. Neque enim alia poterit reperiri fabula similis, quae Arcadum res ita contingat, ut in formam nummariam recepta esse credi possit. Quare qui contra diceret, quantum scio, nemo exstitit.

Palam vero eadem nobis occurrit fabula in argenteis, qui artificiosa sua forma praestant, *Pheneatarum* nummis, qui adversi caput Cereris, aversi Mercurium habent, qui sinistrorsus currens dextra caduceum tenet, sinistra puerum gestat; cum vero ad inscriptionem *ΦΕΝΕΩΝ* interdum litteris paulo minoribus adiectum sit pueri nomen *ΑΡΚΑΣ*, interpretatio signi non est dubia. Exstat autem duplex forma: exemplum alterius perfectioris, quam Rud. Weil ('Zeitschr. f. Numism.' IX p. 35 not. 1) ad Praxitelis auctoritatem [1]) revocavit, proposuerunt Friedlaender-Sallet ('Königl. Münzkab. Berlin' [2] t. II 153), alterius Rud. Weil ('Z. f. Numism.' IX t. II 8) et Percy Gardner in Mus. Brit. catal. (Pelop. t. XXXVI 7).

De aetate, qua totum hoc genus percussum sit, in universum quidem nummorum periti consentiunt: Post pugnam Leuctricam Arcades coepisse cum omnino aere uti tum fabulas adhibere domesticas docet Rud. Weil p. 33 sq. (cf. Ulr. Köhler, 'Mitth. d. arch. Inst.' VII p. 4. 6); tum enim excitabatur, quae Lacedaemoniorum principatu ad illud tempus oppressa iacuerat, communis originis propriaeque virtutis conscientia [2]). Spatio

1) Inventionis tamen laudem Weil scalptori reservavit neque aliter iudicarunt Imhoof-Blumer et Gardner, 'Journ. of Hell. Stud.' 1886 p. 101.

2) Cf. Xen. Hell. VII 1, 23.

autem pugnam subsequenti ut tota quae huc pertinet series nummorum aëneorum assignanda sit, sententia inclinat Imhoof-Blumeri (p. 197), neque aliter iudicasse videtur Weil aut P. Gardner in M. B. catal. p. 182 sqq.: at Head in Hist. num. p. 377 consentit de Orchomeniorum et Methydriensium, sed dissentit (p. 375) de nummis Heraeensium, cum hos intra annos 322 et 280 collocet, causa, ni fallor, hac commotus, quod horum forma minus quam illorum perfecta est. Eidem tamen tempori omnes pariter ascribere coactus sit, si quis de consilio in signis agnoscendo sentiat cum Weilio, qui p. 34 sic iudicat: 'Unter dem Einfluss der arkadischen Einheitsbewegung und in unverkennbarem Gegensatze dazu wird die Stammsage betont in dem Typus der schiessenden Artemis und der zum Tode getroffenen Kallisto mit dem Arkaskinde.' Ac profecto et Orchomenios [1]) et Heraeenses [2]) scimus inde a principio aversos fuisse a consilio omnes Arcades in unum foedus consociandi et contra populares arma tulisse cum Lacedaemoniis. Methydrienses, qui participes fuerant condendae Megalopolis (cf. Paus. VIII 24, 4), quam maxime est probabile inter eos fuisse, qui non multo post in patriam redirent, dum a Megalopolitanis Thebanorum auxilio vi reducerentur (cf. Diod. XV 94); medio autem tempore formam Orchomeniorum receperant; fuerant enim, ut Pausanias VIII 27, 4 scribit, *ἐκ τῶν συντελούντων ἐς Ὀρχομενόν*, et utriusque oppidi conditor, ut idem VIII 3, 3 et 36, 1 refert, dicebatur Orchomenus; postea rursus Methydrium *πόλιν μὲν οὐκέτι, κώμην δὲ ἐς τὸ Μεγαλοπολιτικὸν συντελοῦσαν* invenit Paus. VIII 12, 2. Ab hac igitur parte Weilii sententiae omnia favent. Nec temporum ratio ei repugnat didrachmarum quas Pheneatae effigie Mercurii Arcadem gestantis ornaverunt formam eodem modo explicanti. Pro-

1) Cf. Xen. Hell. VI 5, 11 *Ὀρχομενίων δὲ οὐκ ἐθελόντων κοινωνεῖν τοῦ Ἀρκαδικοῦ διὰ τὴν πρὸς Μαντινέας ἔχθραν* — —

2) Ibid. *Ἡραιεῖς δὲ καὶ Λεπρεᾶται συνεστρατεύοντο τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπὶ τοὺς Μαντινέας* — et 5, 22 *οἱ Ἀρκάδες στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ἡραιέας, ὅτι τε οὐκ ἤθελον τοῦ Ἀρκαδικοῦ μετέχειν καὶ ὅτι συνεισβεβλήκεσαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων.*

bavit [1]) enim hos nummos argenteos tempori fere pugnae apud Mantineam commissae assignandos esse, cum tanta inter Arcades dissensio exorta esset, ut cum Megalopolitanis Thebanisque soli starent qui proximam tenebant regionem (cf. Xen. Hell. VII 5, 5) contra eos qui mediam et septentrionalem terrae partem incolebant, quorum socii Lacedaemonii et Athenienses erant.

Nec tamen foederis adversarii Callistus Arcadisve personas eo consilio in nummos recipere poterant, ut ad communem omnium Arcadum originem provocarent, sed ita tantum, ut propriam suam in nummis repraesentarent fabulam, hac quoque ratione studia sua manifestantes; nam, ut ait Xenophon in Hell. VI 5, 6, *ἔπραττον ἐάν τε κατὰ χώραν τὴν πόλιν καὶ τοῖς πατρίοις νόμοις χρῆσθαι.* Propriam autem fuisse Orchomeniis Callistus, Pheneatis Arcadis quodammodo fabulam facile demonstrari potest. Quod quidem apud illos Dianae cultus eximio honore floruit (cf. Paus. VIII 13, 1. 5, 11), apud hos Mercurii, quippe quem apud se natum praedicarent (cf. Paus. VIII 14, 10 *θεῶν δὲ τιμῶσιν Ἑρμῆν Φενεᾶται μάλιστα*; 16, 1; 17, 5. Head Hist. num. p. 378), id aperit, cur Dianae figura in illorum, Mercurii in horum nummis appareat; et quia et ipsi Dianam magnopere colebant (cf. Imhoof-Blumer 'M. gr.' p. 197), Heraeenses ab Orchomeniis deae figuram mutuati in suos nummos transtulerunt. Sed inde, quod *τάφος Καλλιστοῦς*, ut ex Paus. VIII 35, 8 verbis elucet, non multum a Methydrio aberat oppido Orchomeniis olim subiecto, efficiendum est Orchomenios in suis finibus Callisto a Diana transfixam gloriatos esse. Item Pheneatas Arcadem sibi vindicasse puerum a Mercurio ablatum infra (p. 281) videbimus. Ergo Orchomenii cum Methydriensibus et Pheneatae nihil aliud fecere quam Stymphalii, cum sua signa effigie Herculis ornabant, aut Tegeatae, cum Cepheum Tele-

---

1) p. 35 'Für die arkadische Eidgenossenschaft wird in gleicher Weise wie bei den Chalkidiern vorausgesetzt werden dürfen, dass die Prägung des Grosssilbers dem Bunde vorbehalten war.' Cf. p. 36 'Entstanden ist diese Drachmenprägung als Grossgeld der arkadischen Föderalisten im Gegensatze zum arkad. Bundesgeld von Megalopolis.'

phum Steròpen repraesentabant, eadem omnes aetate. Tegeatarum vero exemplum monet, Weilii coniecturae ne nimis confidamus. In Tegeatis enim haec deficit, quippe qui foederis partes tenere perseveraverint et tamen ad nummos signandos propriam adhibuerint fabulam. Deficit etiam in tertio, quod e Callistus fabula petitum est, signo[1]). Descripsit enim delineavitque Comnos ('Revue numism.' 1865 p. 161 sq. t. VII 5) nummum argenteum, cuius in parte adversa inter litteras *P-Δ* (i. e. *ΔΡΚΑΔΩΝ*) dextrorsus spectans Iovis caput apparet laureatum, in aversa puer nudus, humi sedens, dextra folium, ut videtur, tenens, sinistra in terram innixus; subscriptum est *ΔΡΚΑΣ*.

Sed quoquo consilio Callistus fabula a singulis adhibita est, id certum videtur, omnibus illis signis, utpote quae eiusdem sint regionis et eiusdem temporis, eandem subesse fabulae formam. Iam igitur certo comperimus, quid in ipsa fabulae patria, cum Megalopolis conderetur, de Callisto sit creditum, modo constet de interpretatione.

Imhoof-Blumer, 'Monn. gr.' p. 201 signa ad Pausaniae revocavit narrationem, ex qua Callisto a Iunone in ursam mutata a Diana conficitur, infans a Mercurio ab interitu servatur, quanquam in nummis Callisto integram habet speciem humanam. Ita enim argumentatus est: 'On sait combien il répugnait à l'art antique de représenter des métamorphoses accomplies, et qu'on se contentait généralement d'indiquer le changement d'une figure humaine en animal par l'addition de quelque petit attribut —. Si un signe caractéristique de ce genre fait défaut à Kallisto, c'est sans doute uniquement à cause de la difficulté de trouver un moyen, clair et simple à la fois, de signaler le changement sur un espace aussi restreint

1) Dubitanter ad Arcadem Lycaonemve aut ad Callisto etiam alias in nummis Arcadicis figuras rettulit Percy Gardner in Mus. Brit. catal., Pelop. p. 185 sq. (in nummis Mantinensium arg. caput cum casside barbatum et [in parte aversa] caput nymphae), p. 190 (in n. Orchomeniorum aën. rursus caput cum casside barbatum et [in p. aversa] virum armatum), p. 201 (in n. Tegeatarum aën. iterum [in p. aversa] virum armatum). Cf. etiam 'Journal of Hell. Stud.' 1886 p. 98.

que l'est le flan d'un petit bronze. Remplacer une tête de femme par une tête d'ourse n'était pas du goût du temps et revêtir Kallisto de la peau d'une ourse, aurait été difficile à rendre d'une manière distincte et gracieuse' [1]). At enim minime video, cur tandem artifici difficilius fuerit Callisto pelle ursina velare (qua nota Polygnotus usus erat) quam fluitante veste, qualem distincta arte perfectam duo exempla ostendunt a Friedlaendero proposita. Hoc igitur argumentum ex difficultate exsequendi repetitum futtile mihi videtur. Aliud autem ille non attulit. Decepit eum magna similitudo, quae inter Paus. narrationem et signa intercedit; ac debuit ad illam confugere, quia alteram, ex qua Callisto Dianae sagitta perit nec tamen antea amisit humanam speciem, haud dubie sicut alii [2]) ignoravit; quod libenter ignoscet qui meminerit in litteris huius non plus quam duobus locis iisque tam breviter mentionem fieri, ut eum, qui non diligenter fabulae memoriam perquisiverit, facile fugere possit, cum similis Pausaniae narratio oculos statim ad se convertat, quia sola continere videtur quae sufficiant ad Orchomeniorum simul et Pheneatarum signa explicanda.

Sed accuratius spectanti apparet eandem facultatem alteram quoque habere fabulae formam, quae ne in figura quidem Callistus a signis discrepat. Nam Pheneatarum Mercurium qui Arcadem puerum aufert e Pausaniae narratione iam Hesiodo vindicavimus et nunc vindicare debemus eorum quoque narrationi, qui Callisto non mutatam, sed interfectam esse voluerunt, cum apud hos eo non minus opus sit quam apud Pausaniam. Dubium ergo non iam potest esse, utra fabula signorum interpreti praeferenda sit. At enimvero dixerit quispiam certo, utra expressa sit, non posse diiudicari; neque enim deesse exempla, quae doceant interdum omnem commutatae figurae notam ab artificibus omissam esse [3]). Verum est; sed alia accedunt,

1) Similia sensisse videtur Weil p. 34 not. 3.

2) Cf. Robert-Preller I⁴ p. 304 adn. 2.

3) Joannes Bolte in diss. de monumentis ad Odysseam pertinent. epimetro I, quod inscripsit 'metamorphoses quomodo effinxerint artifices antiqui', p. 44 Actaeonem commemorat, qui saeculo VI et V, non iam IV,

quibus res ad certum redigatur: Non premo quod hanc quam agnoscimus fabulam eadem aetate qua nummi prodiere Alcidamas sophista in Hom. et Hes. certamine significavit; sed eam valuisse in Arcadia inde colligam, quod sub Maenalo Callistus tumulus monstrabatur; sepulta enim dici non facile potuit ursa, debuit interfecta femina. Porro Pausaniae narrationis, ut infra comprobabitur, certe exitus catasterismo auctus nummis aetate inferior est, narratio autem sine isto exitu nusquam antea nobis occurrit; ac quanquam eiusmodi est, ut etiam sine eo stare potuerit, tamen sine idonea causa non licet catasterismum novamque fabulae conformationem non ad eundem auctorem referre posteriorem. Denique ipsa imago Dianae feminam pone quam infans humi trepidat sagitta traicientis male exprimit istam narrationem, in qua primas partes Iuno agat, Diana secundas, at optime reddit — totam enim quodammodo exhaurit — eam, ex qua Diana Callisto quia mater facta est interficit. Quibus de causis eam interpretandi rationem, quae ut simplicissima ultro se offert, etiam necessariam existimo nec dubito, quin qui certamen composuit et qui in Arcadia signa scalpsere eandem fabulam ante oculos habuerint[1]).

Sed cum plenam narrationem refingere aggredimur, exoritur dubitatio, quid de mortis statuendum sit tempore, utrum ante an post partum Callisto sit a Diana perempta. Ceteras si respicimus fabulae formas, dum gravida est eam poena affectam invenimus: sic in Hesiodea, sic in Pausaniae et eorum qui in summa cum eo consentiunt narrationibus. Dissentit Ovidius demum: hic enim certam ob causam finxit Callisto postquam partum edidisset a Iunone aemula commutatam esse. Verum

etiam nudus contra canes dilaniantes se defendens repraesentatus sit, sine ullo novae figurae indicio.

1) Si constat de signis nummorum, constat etiam de Callistus statua, quam cum compluribus aliis Arcades, non ut Paus. X 9, 5 vult Tegeatae, post pugnam Leuctricam Apollini Delphico dedicaverunt (cf. 'Mitth. d. arch. Inst. in Ath.' 1889 p. 17 sqq.). Nec iam repetere licet quae Overbeck ('Gr. Kunstmyth.' II p. 415) pronuntiavit: 'Ob und wie (die Verwandlung) in der Gruppe bezeichnet war, ist auf keine Weise zu errathen.'

consensus priorum si non convincit, attamen comprobat in hac quoque forma Callisto iam gravidam sibi Dianae iram contraxisse, cui sententiae ipsa rerum condicio favet, siquidem facile credas deae eius quam secum haberet statum non usque ad finem latuisse; favent ei etiam verba non minus quae in Certamine exstant *ἐπεὶ δμήθη γάμῳ* quam quae in Bibl. *ὅτι τὴν παρθενίαν οὐκ ἐφύλαξεν*. Repugnare videntur nummi, cum infantem exhibeant prope matrem iacentem. At enim notum est, quam non rarum sit in veterum picturis, ut quae deinceps facta sunt una oculis subiciantur, ut tota ex imagine appareat historia [1]). Arcadis autem figura ideo opus erat, ut simul, cur femina mortem perpeteretur, causa appareret. Neque igitur licet in hac quidem re nummis quidquam momenti tribuere.

Iam cum veri sit simillimum matrem periisse, priusquam infans lucem aspexisset, opus est, ut testimonia suppleamus, arcessere Pausaniae verba *καὶ ὁ Ζεὺς Ἑρμῆν πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας, ὃν ἐν τῇ γαστρὶ εἶχεν ἡ Καλλιστώ*. Talia enim huius narrationis auctori necessario fingenda erant. Quae secuta sint, aperiunt Pheneatarum didrachmae, cum Mercurium ostendunt Arcadem cursu auferentem. Qui quonam tendat, quaerenti respondet Apollod. qui fertur his: *Ζεὺς τὸ βρέφος ἁρπάσας ἐν Ἀρκαδίᾳ δίδωσιν ἀνατρέφειν Μαίᾳ*, in quibus Iovis mandata exsequi intellegendus est Mercurius. Iam Maia credebatur habitasse in Cyllene; Cyllenes autem sub radicibus iacebat Pheneus. Pheneatae ergo propriam hanc et domesticam habuerunt quam in nummis expressere fabulam, ut Callistus Orchomenii.

Iam in eo est, ut videamus, num ipsam narrationem proponere liceat; sed simul atque ad singula constituenda accessimus, in tenebris versamur; nec spes est aut via haec probabiliter recuperandi, quia nulla nobis plenior huius formae narratio succurrit. Itaque satis habeamus necesse est fabulae

---

1) De hac prolepsi cf. Bolte diss. de monum. ad Odyss. pertin. p. 43 c. adn. 91. Unum e multis est exemplum Argus Ioni puellae nondum mutatae adiectus, cf. Overbeck, 'Gr. Kunstmyth.' II p. 467 sq.

speciem adumbrare; ac si omnia comprehendimus, haec fere efficiuntur:

Callisto, Lycaonis filia, inter Dianae comites recepta postquam castam se esse permansuram spopondit[1]), Iovis accendit amorem et passa est amplexum. Diana autem ubi vidit, quam dilexerat, eam virginale decus perdidisse, ira exarsit ac protinus sagitta gravidam transfixit. Sed ab Iove missus aderat Mercurius, qui infantem ex occisae utero ereptum in Cyllenen montem ad suam ferret matrem nutriendum. Illic adolevit Arcas nominatus. Callisto autem, ubi periit, sepulta est.

In promptu est quam Hesiodus dedit narrationem hac quae in Callistus patria valuit esse antiquiorem. Potest enim haec ex illa, nunquam illa ex hac deduci. Mirum vero non est, quod illa in hanc transiit. Nam cum sensus fabulae is esse hominibus videretur, ut Callisto haud conservatae virginitatis deae virgini poenam daret, facillime potuit fieri, ut in eius locum, quae mira esset neque ipsa fabula explicaretur, alia substitueretur poena, quae in talibus delictis sollemnis esset naturaeque Dianae conveniret[2]). Etenim ad sensum quem in-

1) Virginem se mansuram Callisto iure iurando promittit in Apollodori Bibl. III 8, 2, 3, ubi in codicibus haec sunt: *ὤμοσεν αὐτοῦ μεῖναι παρθένον* (corrupta haud dubie), et in Ovidii Fast. II 157 sqq. In Apollodori autem narratione, quam Ovidiana priorem esse videbimus, ista quam refingimus posteriorem, tali Callistus voto facile caremus, quia non quod hoc violavit a Diana, sed quia Iovi placuit a Iunone punitur; at aegre tali voto caremus in ista, in qua ob amissam virginitatem poenam det; culpae enim eius augetur species et magis intellegitur praeceps Dianae ira, si quae lapsa est illi etiam periura habenda est; quod sensisse videtur Ovidius, cum Dianam exclamantem faceret: 'periura Lycaoni' (Fast. II 173). Itaque votum illud suo auctori mihi videor restituisse.

2) Quam multis in fabulis hanc Diana in nefarios exerceat poenam, quam ex Arcadum narratione in Callisto exercuit, paene superfluum est monere. Nonnulla certe mihi obvia afferam exempla: Maeram Locri matrem ab ea interfectam esse narraverat Pherecydes (cf. schol. Od. λ 326), Apollinis gratia Coronidem Hesiodus, in Arcadia Buphagum refert Pausanias VIII 27, 17 et Limona Tegeatae filium idem VIII 53, 3. De Niobae filiabus taceo.

duit fabula solet accomodari ac submutari: quae non iam necessaria intelleguntur possunt, non debent, aut omitti aut sic transformari, ut novae condicioni magis conveniant. Hoc factum est apud Arcades in Callistus fabula; ac tam erat in proclivi hic poenae transitus, ut sua sponte fieri posset, cum fabula per tempora traderetur, neque opus sit ad poetae nescio cuius auctoritatem in Arcadia praevalentem confugere, qui consulto pro formae iactura eam poenam, quae et aptior et ad fidem pronior videretur, substituerit. Atque id eo minus est probabile, quod nova haec fabulae forma apud Arcades perantiqua erat, si quid ei licet tribuere, quod sub Maenalo tumulus erat aede Dianae ornatus, quem Callistus ossa tenere credebant; nec veri simile sero demum talem opinionem esse confictam. Ceterum praeterea nihil novatum videmus nisi quod cum novo exitu ipso cohaerebat, operam dico paulo mutatam Mercurii, cui non iam ursa nutrienda, sed ex matris utero exsecandus est Arcas. Quod Mercurii negotium memoriam excitat Iovis Liberum et Apollinis Aesculapium servantis. Plane eadem ac de Arcade narrata sunt de Aesculapio: Hesiodus enim tradiderat matrem eius Coronidem a Diana sagitta esse traiectam, ipsum ex inanimi illius corpore ab Apolline ereptum et in Chironis antrum perlatum; Pausaniae (II 26, 6) auctor (fortasse Ister) puerum voluit servatum esse a Mercurio. Haec qui exposuit, Wilamowitz in Quaest. philol. IX p. 70 sqq. vidit horum exemplar fuisse *Διονύσου γονάς*, quas notum est ita conceptas fuisse, ut Juppiter matre fulmine tacta infantem conservaret denuoque partu editum Mercurio traderet, qui nymphis aut nutrici committeret. Quae fabula celeberrima ut exemplo suo rexit quae de Aesculapio narrabantur, ita traxit quae de Arcade simillima.

III.

§ 1.

Venio nunc ad *tertiam* fabulae *formam*, qua Callisto primum mutata, tum etiam occisa, denique inter astra sublata fertur.

Haec nova forma, cuius memoria supra Alexandrinam

aetatem non ascendit, sed testimoniorum copia excellit, in triplicem modum variata perlustrantibus occurrit. Proficiscendum est ex quinque, quae ad rem cognoscendam maximi momenti sunt, narrationibus Graecis; de quibus tamen una quidem non proprii esse pretii videtur, eam dico quam Eustathius ad Σ 485 p. 1212 profert, cum maxime suspicari liceat eam ex schol. Hom. esse depromptam; certe in ea nihil inest, quod ab illis absit. Reliquae autem quattuor aequabiliter in duo genera discedunt, quae eo distinguuntur, ut in altero Iuno aemulam ipsa dicatur convertisse, in altero Iuppiter uxorem ut furtum suum celaret convertendo praevenisse, sed ceteris omnibus inter se concinunt. Nec vero binarum narrationum alteram ex altera manasse, sed utramque propriam habere auctoritatem et ex communi fluxisse fonte eo evincitur, quod in utroque genere altera non nihil habet, quo altera careat. Quod ut ipse oculis cernas, in uno eas conspectu ponam, secutus quem supra indicavi ordinem:

Schol. Ven. A ad Il. XVIII 487	Paus. VIII 3, 6	Apollod. Bibl. III 8, 2, 3 (exscr. Tzetz. ad Lyc. 481)	Liban. p. 1101
Ζεὺς Καλλιστοῦς τῆς Λυκάονος ἐρασθεὶς ἐμίσγετο αὐτῇ λανθάνων Ἥραν. ἐπιγνοῦσα δὲ ἡ θεὸς μετέβαλεν αὐτὴν εἰς ἄρκτον καὶ ὡς θηρίον Ἀρτέμιδι προσέταξε τοξεῦσαι. Ζεὺς δὲ εἰς οὐρανὸν	*Ταύτῃ τῇ Καλλιστοῖ, λέγω δὲ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Ἑλλήνων, συνεγένετο ἐρασθεὶς Ζεύς. Ἥρα δέ, ὡς ἐφώρασεν, ἐποίησεν ἄρκτον τὴν Καλλιστώ, Ἄρτεμις δὲ ἐς χάριν*	*Αὕτη σύνθηρος Ἀρτέμιδος οὖσα, τὴν αὐτὴν ἐκείνῃ στολὴν φοροῦσα, ὤμοσεν † αὐτοῦ μεῖναι παρθένον*[1]. *Ζεὺς δὲ ἐρασθεὶς ἀκούσῃ συνευνάζεται (εἰκασθείς, ὡς μὲν ἔνιοι λέγουσιν, Ἀρτέμιδι,*	*Τὴν Ἥραν ὁ Ζεὺς ἐλύπει Καλλιστοῦς ἐρῶν καὶ ποιεῖ τὴν ἐρωμένην ἄρκτον τοῦ τὴν Ἥραν λαθεῖν. ὡς δὲ αὐτὴν ἔχοι πλησίον*[2]), *μεταδίδωσι τοῦ*

1) *ὤμοσε μενεῖν παρθένος* scr. Hercher. Sed restat *αὐτοῦ*. Lateatne *ἀεί*;

2) Sic in codice, cf. Hercher in Herm. II p. 149. Westermann in Mythogr. p. 374 ex coniectura dedit *ὡς δὲ αὐτῆς ἔσχε πλήσμιον*, quod non uno nomine perversum est. Omnia sana sunt. Ad sententiam cf. Luc. Deor. conc. 5, ubi Momus reprehendit, quod Liber Icarii filiam canemque (signa Virginis et Caniculae, cf. Hyg. Astr. II 4 p. 36, 21 B.) in caelum i. e. in deorum societatem sustulerit, et quae infra ad Valerii Flacci locum adnotabo.

αὐτὴν ἀναγαγων πρώτην κατηστέρισεν. ἡ ἱστορία παρὰ Καλλιμάχῳ. [Eustath. p. 1212, exscr. Eudoc. 533 *Καλλιστὼ τὴν Λυκάονος χόλῳ Ἥρας διὰ τὸν Διὸς ἔρωτα μεταπεσεῖν εἰς ἄρκτον λέγουσι, καὶ τοξευθῆναι μὲν ὑπ' Ἀρτέμιδος, ἀναχθῆναι δὲ εἰς ἀστέρας ὑπὸ τοῦ Διός.*]	*τῆς Ἥρας κατετόξευσεν αὐτήν. καὶ ὁ Ζεὺς Ἑρμῆν πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας, ὃν ἐν τῇ γαστρὶ εἶχεν ἡ Καλλιστώ· Καλλιστὼ δὲ αὐτὴν ἐποίησεν ἀστέρας, καλουμένην Ἄρκτον μεγάλην.*	*ὡς δὲ ἔνιοι, Ἀπόλλωνι). βουλόμενος δὲ Ἥραν λαθεῖν εἰς ἄρκτον μετεμόρφωσεν αὐτήν. Ἥρα δὲ ἔπεισεν Ἄρτεμιν ὡς ἄγριον θηρίον κατατοξεῦσαι. — ἀπολομένης δὲ Καλλιστοῦς Ζεὺς τὸ βρέφος ἁρπάσας ἐν Ἀρκαδίᾳ δίδωσιν ἀνατρέφειν Μαίᾳ, προσαγορεύσας Ἀρκάδα· τὴν δὲ Καλλιστὼ καταστερίσας ἐκάλεσεν Ἄρκτον.*	*οὐρανοῦ. καὶ ἔστι Καλλιστὼ*[1]*) τῶν ἀρκτῴων ἀστέρων. ἀπὸ δὲ ταύτης παῖς Ἀρκάς, ὅθεν Ἀρκάδες. οὗ τεχθέντος Ἑρμῇ τῆς σωτηρίας ἐμέλησε.*

Quae quanquam una discrepantia manifesta distinentur, tamen ab eodem fonte deductos deprehendere mihi videor rivulos eo inter se dispares, ut hi propius, longius illi a communi fonte absint. Re enim et ipsis verbis nonnullis non solum binae eiusdem generis narrationes inter se congruunt, verum etiam consentitur praeter unum illud discrimen inter omnes aequabiliter. Afferam quae sub oculos cadunt duo haec exempla:

{ I. *ὡς θηρίον Ἀρτέμιδι προσέταξε τοξεῦσαι.*
{ III. *ἔπεισεν Ἄρτεμιν ὡς ἄγριον θηρίον κατατοξεῦσαι.*

{ II. *καὶ ὁ Ζεὺς Ἑρμῆν πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας.*
{ IV. *Ἑρμῇ τῆς σωτηρίας ἐμέλησε.*

Iam inquirendum est, qui et qualis fons ille fuerit omnibus communis. Quam priore loco posuimus quaestio eis solvitur, quae scholio Hom. subscripta sunt: *ἡ ἱστορία παρὰ Καλλιμάχῳ.* Sed enim, cum Schwartzii egregia studia (in Fleckeis. Annal. suppl. XII p. 1 sqq.) talium subscriptionum fidem infirmaverint, opus est circumspectare, si quid reperiamus, quod testimonio scholiastae praesidio sit; prorsus enim inane id habere non licet; sed id potest fingi, initio utramque narratio-

---

1) *καλλίστη* cod., cf. Hercher ibid.

nem in scholio notatam fuisse, Callimachi autem mentionem ad alteram leviter deflexam spectasse, quae postea omitteretur, ut nunc auctoris nomen quo iure referretur non iam haberet, id quod non semel factum esse Schwartz l. l. exemplis allatis comprobavit. Verum tamen Callimachum rem sic enarrasse, ut scholiasta vult, eo confirmatur, quod eius discipulus *Ister* (frg. 57) Themisto suam, ad quam Callistus fabulam transtulit, item a Iunone conversam inducit. Ergo certe non est, cur de subscriptionis fide dubitemus. Porro, ubi non iam Dianae ira, sed Iunonis invidia fingitur causa fuisse, cur Callisto bestia fieret, illud est et simplicissimum et proximum, ut Iuno Dianae partes subeat; sequitur, ut prior sit illa forma, quae Callisto a Iunone ipsa mutatam exhibet, posterior et ex illa demum deducta haec, quae puellam a Iove, ne Iuno adulterium sentiret, conversam facit. Ergo pro principali fonte accipere debemus narrationem Callimachi.

Sed exsistit quaestio, quinam factum sit, ut eius exemplum postea qui secuti sunt nonnulli, quamvis leviter, immutarent. Causam novandi procul dubio — idque iam a Roberto in Prelleri Myth. I[4] p. 304 adn. 2 perspectum non sine gaudio vidi — simillima Ius fabula praebuit pari atque eodem modo variata et saepe cum Callistus fabula composita. Attamen poetam illi hanc adaequasse, cum Callimachum secutus eam denuo versibus exprimeret, nequaquam est credibile. Obstat enim, quo ambas narrationis species inter se devinctas esse cognovimus, rerum verborumque concentus, quem expedire non potest qui ad poetam confugeret mutationis auctorem, utpote quem nemo crederet eisdem ac Callimachum verbis usum esse. Qua de causa statuendum est *mythographum* quendam, qui fabulas ad verbum transcribere aut fastidiosa cum diligentia excerpere putidum duceret, notissima Ius fabula, cuius in consimili Callistus fortuna ei in memoriam venisset, adductum esse, ut huius quoque res ad illius exemplum redderet, scribens Iovem, ut uxorem furtum celaret, dilectam puellam ipsum deformi ursae specie abdidisse. In reliquis nihil novavit, sed intacta quae invenit transtulit. In eo enchi-

ridio mythologico, quod Pausaniae in manibus fuisse iudicant, utramque fabulam priorem formam simpliciorem usque retinuisse docent quae I 25, 1 ad statuas illustrandas adnotavit: *Ἰὼ τὴν Ἰνάχου καὶ Καλλιστὼ τὴν Λυκάονος — — αἷς ἀμφοτέραις ἐστὶν ἐς ἅπαν ὅμοια διηγήματα, ἔρως Διὸς καὶ Ἥρας ὀργὴ καὶ ἀλλαγὴ τῇ μὲν ἐς βοῦν, Καλλιστοῖ δὲ ἐς ἄρκτον.* At in Apollod. Bibl. illa II 1, 3, 2, haec III 8, 2, 4 a Iove conversa esse perhibetur. Io autem a Iove ipso, ut amorem posset abiurare, mutatam esse iam in Catalogis narratum erat Hesiodeis (cf. Kirchhoff in Philol. XV p. 13 sq.), cf. frg. 4, quod Rzach vix recte assignavit Aegimio.

§ 2.

Denique recentiorem hanc narrationis formam tertio loco in Ursae maioris titulo prolatam legimus in *Hygini* Astron. II 1 p. 31, 6 Bunte [Buntii memoriam ex optimis libris correxit Bursian in Act. acad. Monac. 1876 p. 9]:

'Sed alii dicunt, cum Calisto Iuppiter esset in silvam persecutus, Iunonem, suspicatam id quod evenit, contendisse, ut eum manifesto diceret deprehendisse. Iovem autem, quo facilius suum peccatum tegeretur, in ursae speciem conversam reliquisse. Iunonem autem in eo loco pro virgine ursam invenisse; quam Dianae venanti, ut eam interficeret, demonstrasse. Quod factum ut perspiceretur Iovem aegre tulisse, effigiem ursae stellis figuratam constituisse' [1]).

Ingressum narrationis videmus valde exornatum. Copiose enim, cur et quemadmodum Iuno intervenerit, exponitur. At extremam partem contractam et imminutam invenimus. Infans enim Iovis opera ab interitu conservatus ne uno quidem verbo significatur. Quae ceteris testibus Hyginus plura exhibet, num omnia pleniori quam quales nobis suppetant fonti debeat, subdubitabit quicunque inspecta Roberti Catasterismorum editione

1) Extrema verba a Buntio falso distincta sunt, quanquam iam recte erant a Stavereno; graviore enim nota post 'tulisse' posita ille cum enuntiatum in duo discerpsit sensum corrupit et orationem.

animadverterit, quantopere ille, quo magis rem illustraret, hic illic de suo addere amaverit, si quae ad rerum condicionem magis cognoscendam aut ad augendam rerum copiam conducere arbitraretur, quanquam plerumque res sunt levioris momenti. Verum tamen hic si minus omnia, at certe longe plurima non ex Hygini ipsius ingenio, sed ex eius manasse fonte inde cognoscitur, quod non solum nihil ceterorum testimoniis aut tenori fabulae repugnat, sed etiam nonnulla, quae a ceteris brevius quam clarius significata sunt, prorsus ex re explanantur; cf. ex. gr. verba 'quam Dianae venanti, ut eam interficeret, demonstrasse' cum eis quae de eadem re indicant schol. Hom. Paus. Apollod.: concedes Hygini memoriam longe praestare et cum summa veritatis specie rem absolvere. Locupletem igitur testem tenemus eo insignem, quod cum reliquis, qui, cum similitudine quadam contineantur, ex eodem omnes pendere videntur auctore, nullo cognationis vinculo coniunctus est. Qui cum fabulam ex parte fusius et accuratius quam ceteri narret, ad restituendam Callimachi narrationem magno nobis erit pretio.

In omissa Arcadis mentione non offendet qui Hygini consilium respexerit: hic enim cum non id ageret, ut Callistus quam diligentissime referret fabulam, sed ut composita sententiarum varietate Ursae explicaret signum, ursae partum commemorare nihil intererat. Nec tamen ipse Hyginus, quandoquidem Catasterismos Eratosthenicos satis accurate ac plene fere exscripsit, historiam ita contraxisse existimandus est, ut partus mentio excuteretur, sed contractam accepisse. Pendet ergo ex eo scriptore, qui, cum item siderum fabulas colligeret, in Ursae nomine expediendo Callimacheam de Callisto narrationem, a mythographo quodam Ius fabulae adaequatam, ita receperit, ut, qui ad suum consilium supervacaneus esset, Arcadem omitteret, reliqua intacta conservaret. Quem fuisse suspicor *Parmeniscum*. Excipiunt enim narrationem ex Catasterismis Eratosthenicis sumptam tres aliae — quae inter II et III interposita sunt verba 'Hoc signum — — — ut paelex' aliunde illata neque ab ipso Hygino profecta esse infra ostendam —, quarum ultimae auctor laudatur Ariaethus Tegeates. Huius

autem notitiam Hyginum doctis Parmenisci libris debere Robert in Erat. Cat. rel. p. 227 sq. comprobavit. Idem illum exemplis demonstravit multas fabulas collegisse. Nonne igitur probabile ad illum etiam quae praecedunt duas narratiunculas redire, ut Hyginus ad Ursam explicandam primum adhibuerit Eratosthenem, deinde, unde huius memoriam suppleret, adierit Parmeniscum?

§ 3.

Ei quam modo tractavimus narrationi similis est quae ei proxime antecedit, ita libris tradita:

'Nonnulli etiam dixerunt, cum Calisto ab Iove esset compressa, Iunonem indignatam in ursam eam convertisse; quam Dianae venanti obviam factam ab ea interfectam et postea cognitam inter sidera collocatam.'

Omnia vides cum Callimachi germana narratione congruere excepto exitu, cum Callisto non iam a Iove, ut qui e Callimacho pendent ceteri uno consensu produnt, sed a Diana dicatur ad sidera perlata esse. Praeterea iterum nihil de Arcade; atque fabula ita conformata est, ut ei locus vix relinquatur nec sicut in priore forma eius mentio nullo negotio inseri possit: nam abiecto qui ad extremum intercederet, ne ipsius periret filius, et invicem substituta cuius nihil interesset nisi ut errorem in pristina commissum sodali sarciret sublata est ratio et occasio servandi amoris pignoris: hoc igitur ab auctore istius narrationis prorsus neglectum videtur. Iovis autem progeniem neglegere per fabulae naturam non licuit nisi ei, qui sine respectu generis continuandi id unum in oculis haberet, ut e Callistus rebus Ursae caelestis explicationem eliceret. Ergo auctor erat catasterismorum venator, qui quae ad sideris originem demonstrandam in fabula non essent necessaria resecaret: etenim cum Arcade Iovem removit in fine matri filioque succurrentem et omisit, si Hygini verbis 'quam Dianae venanti obviam factam' tantum tribuere licet, etiam Iunonis fallaciam. Multo igitur et breviorem et simpliciorem narrationem reddidit. Sola enim iam perficit Diana quae apud Callimachum Iuno per Dianam et Juppiter

efficiunt, cum ursam venanti sibi obviam factam nec cognitam ferit, postea agnitam inter sidera collocat, quo commissum errorem sarciat. Protulit Hyginus istam narratiunculam de Ursa m a i o r e nec quidquam in ea inest, quod eam huic eripere nobis permittat ac referre ad Ursam minorem, de qua similia narrantur.

Id dico contra Robertum, qui in Erat. Cat. rel. p. 56 istam cum eis composuit, quae in Catasterismis de Ursa m i n o r e servata sunt et in codicibus sic scripta:

Epitome	Arati interpres lat.	Schol. Germ. BP 59, 5	Schol. Germ. G. 114, 19
Αὕτη ἐστὶν ἡ μικρὰ καλουμένη· προσηγορεύθη δὲ ὑπὸ τῶν πλείστων Φοινίκη. ἐτιμήθη δὲ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος. γνοῦσα δὲ ὅτι ὁ Ζεὺς αὐτὴν ἔφθειρεν, ἠγρίωσεν αὐτήν· ὕστερον δὲ σεσωσμένῃ λέγεται δόξαν αὐτῇ περιθεῖναι ἀντιθεῖσαν ἕ τ ε ρ ο ν εἴδωλον ἐν τοῖς ἄστροις, ὥστε δισσὰς ἔχειν τιμάς.	Honorata est a Diana propter praedictas ruinas. ignorans enim quod Iupiter eam violasset, fecit eam agrestem, postea vero sentiens dicitur gloriam ei superponere adiciens illi aliud signum inter astra, ut duplices habeat honores.	Ursa minor a pluribus Phoenice vocatur; ex eadem ratione, qua superior, astris inlata beneficio Dianae. prius quod ⟨Iupiter⟩ eam infamasset, efferasse; † quod cognita (*aut* quo cognito *aut* postea cognitam *scribendum vidit Rob.*) miseratam immortalitate donasse [submutasse] et a l i a m posuisse ursam, ut essent duo eius beneficio [*l.* beneficia].	Porro Arcturus minor, qui a pluribus Phoenice, a nonnullis canis cauda vocatur. dicitur a Iove inter astra conlocatus, ut duplex honor Helices monstraretur.

His statim addo testem a Roberto neglectum, eum qui Servii commentaria additamentis ditavit. Hic enim ad Verg. Georg. I 246 praeter alia Eratosthenica servavit haec:

'Hanc Phoenicen vocitatam quidam ferunt, Dianae comitem, iraque eius, quod gravida esset inventa, in ursam esse mutatam atque eiusdem rursus misericordia sideribus insertam.'

'Adparet' inquit ille p. 2 in adn. 'decurtatam esse narrationem ac verba variis mendis depravata, nec minus corrupta legisse scholiastam Germanici aut Arati quem vocant interpretem Latinum. — horum sane nihil sub Ursa minore Hyginus habet, sed quam ille sub Ursa maiore de Callisto narra-

tiunculam secundo loco adfert (II 1 p. 31, 3—6 Bunte), eam facere non possum, quin genuinam atque integram eiusdem fabulae formam esse suspicer quam decurtatam et corruptam in Catasterismis legimus, cum et Hygini illud "postea cognitam" ei, quod graeco auctori restitui, ὕστερον δὲ ἐγνωσμένη respondere videatur et apud utrumque Diana, non, ut vulgo ferebatur et in fabula antecedenti ab utroque narratur, Iupiter, Callisto inter sidera conlocasse tradatur. quod si recte suspicatus sum, in graecae narrationis initio iam satis antiquo tempore, prius certe quam libellus ad Germanici carmen explicandum in latinum translatus est, Iunonis nomen excidisse statuendum et pro γνοῦσα ex Hygini verbis "Iunonem indignatam" ἀγανακτοῦσα scribendum est, a quo ἀγνοοῦσα, quod Arati interpretem legisse adparet, propius abest.'

At enim primum minime 'apparet' narrationem esse decurtatam aut, ut idem p. 56 in adn. addit, sensu paene cassam. Nam quae Arati interpres Lat. praebet plana sunt, et quae Epitome habet plana fiunt, illo duce si corrigimus γνοῦσα in ἀγνοοῦσα (= ignorans) et cum Roberto ὕστερον δὲ σεσωσμένη in ὕ. δ. ἐγνωσμένη (= postea vero sentiens). An mirum est, quod Diana narratur, postquam rem rescierit, et ipsa solatii causa in caelo constituisse figuram eius, quae, cum Iovi succubuisset, immerito videretur tam graviter punita esse? Quod autem exitus in Catast. et apud Hyg. idem est, quoad ad Dianam pertinet extremi beneficii auctorem, inde efficere non licet eandem fuisse narrationem, quoniam in Catast. nec Iuno nec mors Callistus commemorata est. Deinde vero, id quod gravissimum est atque Robertum plane fugit, verba Epitomes ἀντιθεῖσαν ἕτερον εἴδωλον ἐν τοῖς ἄστροις et magis etiam quae subsequuntur ὥστε δισσὰς ἔχειν τιμάς, quae similia redeunt apud reliquos omnes, haec luculenter docent Catasterismorum auctorem, ex quo omnes pendent, et maioris et minoris Ursae ortum repetivisse ex una Callistus fabula. Ut duplex autem signum explicaretur, patet non licuisse duplici eiusdem rei ac diversa uti memoria, sed ex eadem fuisse proficiscendum. Atqui ad explicandam Ursam maiorem adhibita

est ea fabulae forma, quae nec Iunonis furorem nec Callistus mortem agnoscat, sed Dianam faciat Callisto erepta humana specie punientem. Ergo quae de Ursa minore tradita est narratiuncula, cum huic optime respondeat, integra iudicanda est et ab ea, quam Hyginus secundo loco de Ursa maiore protulit, diversa. Sequitur, ut Hyginus istam de Ursa minore narratiunculam omiserit. Itaque corrigenda sunt quae de eo Robert p. 2 praedicat: 'Praeter pauca minoris ambitus enuntiata unam tantum omittit historiolam, quae de Orione in Catasterismis bis eadem quamvis diversis verbis narratur'. Simul apparet ob eandem causam atque alteram de Orione fabellam istam quoque ab Hygino omissam esse: nempe noluit bis idem referre; eadem autem esse, quam de Ursa minore in Catasterismis prolatam invenit quamque de Ursa maiore ipse iam aliunde attulerat, narratiuncula tam potuit videri Hygino quam visa est Roberto propter eundem utriusque exitum.

Duas igitur Catasterismorum narrationi Hyginus adiunxit fabulae formas, utramque ex Callimachea deductam, cum ipsa Callimachea desit; quae res ideo notatu digna est, quod Robert p. 231 eum Callimachum legisse suspicatur.

§ 4.

Ad Callimachum nobis nunc est revertendum. Nam examinata narrationum varietate postquam, quae Callimachi essent ipsius, quae qua de causa ab aliis postea essent novata, exploravimus, tandem eo pervenimus, ut iam tuto liceat aggredi ad refingendam Callimacheam narrationem ipsam nec verendum sit, ne huic asseramus quae posteriores addiderint. Quod si schol. Hom. et Paus. potissimum, ut par est, secuti omnia recolligimus, Callimachum haec fere reperimus narrasse:

Callisto, Lycaonis filia[a]), cum Diana venabatur, eodem quo illa ornatu vestita, illique se totam addixerat iurata se semper in virginitate esse mansuram[b]). Sed Iuppiter (pulchra) virgine

a) schol. Hom. b) Apollod.

conspecta cum amore incensus esset[c]), in silvam (venantem) persecutus[d]) amplexu corripuit[e]) quamvis invitam et reluctantem[f]) clam Iunone[g]). Quae (certo temporis spatio interiecto)[h]) ubi primum in puella gravida Iovis furtum sensit[hh]), indignata

c) omnes. d) Hyg. III.

e) omnes. — Quae in Apoll. Bibl. de Iove addita sunt verba *εἰκασθεὶς, ὡς μὲν ἔνιοι λέγουσιν, Ἀρτέμιδι, ὡς δὲ ἔνιοι, Ἀπόλλωνι* aliena esse ipsa indicat qua afferuntur forma dicendi. Huc accedit quod de omnibus quaecunque ex Callimachea pendent narrationibus ne una quidem talem Iovis fraudem ullo verbo tangit; quam si commemoratam invenissent scriptores certe non omnes uno consensu quam referrent indignam habuissent.

f) Apollod. g) schol. Hom.

h) Prope peractis demum mensibus Callisto Iunoni poenas dedisse amissa specie simul et vita poeta fingere debuit, si Iunonem noluit bis ad operam vocare. Quae ut denuo interveniret, novam afferri rationem necesse erat; sed huius nullum est in memoria vestigium; itaque transfigurationem nece exceptam esse statuo, quanquam manifesto aliter est in recentiore narrationis forma. Ita enim Hyginus III suam narrationem incipit: 'Cum Calisto Iuppiter esset in silvam persecutus, Iunonem — contendisse, ut eum manifesto diceret deprehendisse. Iovem autem — in ursae speciem conversam reliquisse. Iunonem autem in eo loco pro virgine ursam invenisse.' Ac vix aliter intellegi possunt Apollodori de Iove verba *βουλόμενος δὲ Ἥραν λαθεῖν εἰς ἄρκτον μετεμόρφωσεν αὐτήν.* Cum vero Hyginus pergat 'Quam Dianae venanti, ut eam interficeret, demonstrasse', apparet hic temporis nullam omnino rationem habitam esse; uno enim tenore se excipiunt concubitus transfiguratio mors. Quae neglegentia apud Hyginum, cum partus non meminerit, minus offendit quam apud Apollodorum, ac prodit mythographi festinationem, qui ad Iovem mutantis partes transtulit. Qui ante oculos habuisse Callimachi videtur de Io narrationem. Illud enim, quod Iuno 'suspicata id quod evenit' coniugem absentem secuta esse dicitur, redit in Ius fabula apud Ovidium (in Met. I 601 sqq.), quem cum Calvo (cf. frg. 9—14 L. Mueller) Callimachi vestigia pressisse constat. Traxit igitur eiusdem narratio altera alteram.

hh) Quo signo in illa Iuno auctorem senserit, incertum relinquitur. Nec vero opus erat, opinor, signo ullo aut nuntio, nisi forte censes Callimacho non licuisse deae plus sagacitatis tribuere quam feminae cuilibet mortali. Ovidius certe, qui cum Callimacho consentit Iunonem coniugis furtum non vidisse (cf. Met. II 435), quo modo illa rem rescierit securus ita narrat in Met. II 466 sq.:

Senserat hoc olim magni matrona Tonantis
distuleratque graves in idonea tempora poenas.

eam in ursam convertit[i]) et Dianae, quam venandi forte studium obviam ferret, insciae monstravit adhortata, ut quam prope cerneret bestiam telo peteret[k]). Postquam autem haec certa deae sagitta transfixa animam efflavit[l]), ab Iove missus aderat Mercurius[m]), qui e mortuae utero infantem eriperet[n]) atque, ut in Arcadia educaretur, suae matri ferret Maiae[o]) (in antrum Cyllenium). Nomen ei pater indidit Arcadi[p]), quoniam mater eius *ἄρκτος* fuerat[q]); qui auctor factus est nationis nominisque Arcadum[r]). Callisto autem ipsam, qua erat bestiae figura, ad caelum sublatam primam[s]) inter sidera collocavit nomine appellatam Ursae[t]) maioris[u]).

Quae a Callimacho eo tantum discrepant, quod hic, si quid tribuis Pausaniae verbis *Ἥρα δέ, ὡς ἐφώρασεν, ἐποίησεν ἄρκτον τὴν Καλλιστὼ* et scholiastae Hom. *ἐπιγνοῦσα δὲ ἡ θεὸς μετέβαλεν αὐτήν*, induxit Iunonem, ubi primum puellam ex Iove gravidam conspexit, sine mora iura sua laesa acerrime ulciscentem.

i) schol. Hom. Paus. Hyg. II. k) schol. Hom. Paus. Apoll. Hyg. III.

l) Apollod. m) Paus. Liban. n) Paus.

o) Apollod., de quo cf. p. 281. Mercurium auctor Bibliothecae demum sive is quem hic exscripsit omisit, non recentiorem qui condidit narrationem; alter enim huius testis Libanius eum retinuit.

p) Apollod. Liban. Apud Pausaniam in proximis pueri nomen una cum historia affertur; tacent de eo schol. Hom., quia ad versum, in quo de Ursa caeli sermo est, illustrandum Arcadis mentio non magis opus erat quam in simili consilio apud Hyginum.

q) Haec, quamvis dubitanter, Callimacho asserui, sic ratiocinatus: Ister Callimacheus, ut Stephanus Byzantius in v. *Ἀρκαδία* refert, Arcadem scripsit *διὰ τὴν τῆς μητρὸς ἀποθηρίωσιν (ἄρκτῳ γὰρ ὑφ' Ἥρας αὐτὴν ὁμοιασθῆναι) ταύτης τυχεῖν τῆς προσηγορίας.* Forma igitur fabulae nixus est Callimachea, quanquam puellae nomen non Callisto, sed Themisto esse voluit. Unde autem sumpsit fabulam, indidem petivisse credi potest etiam veriloquium. Atqui Callimachum scimus eiusmodi nominum lusibus delectatum esse (cf. Dilthey, De Callim. Cyd. p. 38). Ergo veri simile iam hunc istam nominis explicationem minime reconditam dedisse, praesertim cum vix fieri posset, quin docti poetae animum quaestio subiret, cur tandem *Ἀρκάδος* esset nomen puero inditum.

r) Liban. s) schol. Hom.

t) omnes. u) Paus. Hyg. II. III.

Hac igitur narratione coniuncta sunt, quae adhuc seorsum tradita invenimus, transfiguratio et mors; novus in fine accessit catasterismus. Ex duabus autem quae coaluerunt fabulae formis alteram probe novimus: nam Dianae Callisto interficienti occurrimus apud Arcades. Alteram, qua Callisto a Iunone in ursam conversa esse feratur, aperte quidem expressam nondum offendimus, sed significatam existimo ab Euripide in Helena: nam quae de Callisto illic praedicantur *Διὸς ἅ λεχέων ἀπέβας*[1]) *τετραβάμοσι γυίοις* cum eorum narratione, qui gravidam faciunt a Diana conversam, conciliari aegre tantum possunt atque adeo eam videntur indicare fabulam, in qua transfiguratio Iovis concubitum subsecuta sit; id autem fieri non potuit nisi aut per Iunonem coniugis vestigiis instantem aut per Iovem ipsum uxorem fallere conantem; atqui hoc quidem vidimus post Callimachum demum ex Ius historia fabulae illatum; ergo, si de emendando versu Euripideo mecum consentis, restat Iuno coniugis furtum persecuta, qualem adhibuit Callimachus, quanquam hic, quia cum erepta specie humana necem coniunxit, deam non protinus, sed instante demum partu aemulam ulciscentem induxit.

Sed utcunque de illo versu iudicas, dubium esse vix potest, quin simplicis fabulae hic agnoscenda sit *forma tertia,* quoniam is, qui de se ipse profiteretur *ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀείδω* (frg. 442), non primus omnino Callistus fabulae iratam Iunonem credendus est intulisse, sed accepisse a prioribus. Ac potuit haec forma aeque ac secunda ex prima facillime oriri, quin etiam paene necesse erat oreretur, postquam per temporum vices pristina fabulae vis in oblivionem adducta est hominesque res deorum magis magisque ad sua exempla detrahebant. Nam quis nescit, quantopere in deliciis habuerint Iunonem in Iovis amores furentem posteriores potissimum? Sed iam ad priores sat magnus redit fabularum numerus, quae hanc deae speciem offerant. Neque igitur mirum sit, si iam superiore aetate in Callistus fabula Dianae partes in Iunonem translatae sint, quod ut fieret,

1) *ἀπέβας* scribendum esse pro codicum lectione *ἐπέβας* supra p. 253 sqq. probare studui.

narrationis condicio pariter ac similium fabularum exempla incitabant. Atque ego quidem arbitror talem fabulam iam Euripidi in Helenae carmine ante oculos fuisse.

Callimacho vero, nisi omnia fallunt, debemus quod ex duabus fabulae formis una effecta est narratio. Atque erant illae eiusmodi, ut facillime possent copulari et in unam confundi; nam altera alterius esse supplementi instar videbatur nec potius diversa eiusdem rei memoria, ut qui eas coniunxerat plenam se fabulam recuperasse sperare posset. Mutari autem vix quicquam opus erat praeter rationem, ex qua Diana Callisto nece afficeret: in ursa enim Diana non iam ulcisci poterat amissum pudorem; itaque poetae fingendum erat Dianam a Iunone ad ursam traiciendam commotam esse, id quod fecit, aut in venatu obviam sibi factam stravisse, id quod catasterismorum scriptor nescio quis praetulit. Apud Callimachum non dubito quin ratio eadem fuerit atque in consimili Ius fabula apud Ovidium [1]: Iuno timere non prius desinit quam aemulam exstinxerit; qua de causa illi speciem humanam rapuisse non contenta rapit etiam vitam, cum in Dianam simili utatur fraude atque in Orionis fabula, qualem Ister exhibuit, Apollo [2]).

Exitum, quo Callisto sub Ursae maioris nomine sideribus insereretur, Callimachus iam de suo addidit. Opinio sane vulgata et ab omnibus [3]), quantum vidi, recepta nunc ea est, ut

1) Met. I 622 pelice donata non protinus exuit omnem
diva metum timuitque Iovem et fuit anxia furti,
donec Arestoridae servandam tradidit Argo.

2) Cf. Hyg. Astr. II 34 p. 73, 12 B.: 'Istrus autem dicit Oriona a Diana esse dilectum et paene factum, ut ei nupsisse existimaretur. quod cum Apollo aegre ferret, et saepe eam obiurgans nihil egisset, natantis Orionis longe caput solum videri conspicatus, contendit cum Diana eam non posse sagittam mittere ad id, quod nigrum in mari videretur. quae cum se vellet in eo studio maxime artificem dici, sagitta missa caput Orionis traiecit.' eqs.

3) Unius afferre mihi liceat verba viri de his ipsis studiis optime meriti, Caroli Robert, qui in Erat. Cat. rel. p. 238 de fabula ad Ursam maiorem pertinente haec pronuntiavit: 'Si quae alia, mere sideralis fabula est; ut enim Ursam inde ab antiquissimis temporibus Graecis notam fuisse constat, ita Callistus historiam semper cum hoc sidere coniunctam fuisse

ab initio Arcades in Ursa caeli gentis suae matrem agnoverint. At enim huic opinioni fundamenta subtraxi, cum ostendi catasterismum ab Hesiodo esse abiudicandum et Euripidi etiam fuisse ignotum. In Arcadia vero ante poetam Alexandrinum Callisto unquam aut usquam conexam fuisse cum Ursae signo prorsus incredibile. Nam si conexa aliquando fuisset, qui tandem potuit fieri, ut ursae imago in caelo cottidie visa tam facile memoriae excideret Callistoque nexu illo cum sidere neglecto diceretur non conversa neque inter astra abrepta esse, sed occisa et sepulta?[1]) Ante Callimachum catasterismi testis nullus reperitur, cum vel is, qui data opera sidera tractavit, Aratus in Phaenomenis, Callimacheam Ursae interpretationem etiamtum ignorasse videatur; ac fortasse casui ne id quidem tribui potest, quod, cum Ursae signum commemorant, poetae Callimacho aetate superiores nunquam, aetate inferiores[2]) saepius tangunt aut significant Callistus fabulam. Auctor igitur catasterismi idem iudicandus est, quem duabus fabulae formis in unam conflatis novam narrationem condidisse vidimus.

§ 5.

Ursae omnino in caelo figuram[3]) qui iam ante aetatem Alexandrinam a quoquam e fabulari historia explicatam credit testimonii aut indicii ne umbram quidem sibi habet. Sideris

neque quemquam de Callistone in ursam mutata dixisse opinor, quin inter sidera eam relatam esse adderet.' — Quanquam quod verum est iam perspexerat Buttmann, cum de ortu signorum disputans in Actis acad. Berol. 1826 de Callisto sic iudicaret: 'In die Sterndeutungen aber kam diese Bärin ebenso wie der Nemeische Löwe und der Marathon. Stier und der Widder der Helle' usw.

1) Cum Arcadum opinione catasterismum conciliari non posse iam animadvertit Paus., cum VIII 3, 7 haec adiceret: *ἔχοιεν δ' ἂν καὶ ἄλλως τὸ ὄνομα οἱ ἀστέρες ἐπὶ τιμῇ τῇ Καλλιστοῦς, ἐπεὶ τάφον γε αὐτῆς ἀποφαίνουσιν οἱ Ἀρκάδες.*

2) Locos infra invenies collectos p. 314 sqq. et 338 sqq.

3) Ursae nomen initio septem illis stellis omnium maxime insignibus inditum esse nec pluribus, ut Buttmann in Dissertat. acad. Berol. 1826 p. 34 sqq. contendit, cum veram ursae figuram construere studeret, gen-

mentio illis temporibus omnino nondum frequens est in litteris; novi hos tantum locos:

Hom. Σ 487 sqq. ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
(= ε 273 sqq.) ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' Ὠρίωνα δοκεύει,
οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.

Soph. Trach. 131 οἷον ἄρκτου στροφάδες κέλευθοι.
Naupl. frg. 399, 11 (N.) Palamedes [at cf. schol. Arat. 27] invenisse dicitur
ἄρκτου στροφάς τε καὶ κυνὸς ψυχρὰν δύσιν.

Eurip. El. 733 νεφέλαι δ' ἔνυδροι πρὸς ἄρκτον [sc. εἰσίν].
Ion 1152 sqq. Πλειὰς μὲν ᾔει μεσοπόρου δι' αἰθέρος,
ὅ τε ξιφήρης Ὠρίων· ὕπερθε δὲ
ἄρκτος στρέφουσ' οὐραῖα χρυσήρει πόλῳ.
Pirith. frg. 594 (N.) — δίδυμοί τ' ἄρκτοι
ταῖς ὠκυπλάνοις πτερύγων ῥιπαῖς
τὸν Ἀτλάντειον τηροῦσι πόλον.

Artem signa ad fabulas revocandi Alexandrinos demum factitasse in universum pridem intellectum est: est autem quod de plerisque constat agnoscendum in hoc quoque signo. Quod cum ex eis esset, quae ab antiquissimis temporibus Graeci cognita habebant, consentaneum est in primis interpretum operam excitasse. Neque igitur mirum quod iam *Aratus*, quamvis paucorum nosse videatur siderum interpretationes, de duabus Ursis habet quae nobis referat (Phaen. 30 sqq.):

— — — εἰ ἐτεὸν δή,
Κρήτηθεν κεῖναί γε Διὸς μεγάλου ἰότητι
οὐρανὸν εἰσανέβησαν, ὅ μιν τότε κουρίζοντα

---

tium in hac re consensu evincitur. In eo autem, quod animali pusilla, longa signo est cauda, non esse cur quisquam offendat, id, qui novissimus de signi nominibus diligenter disputavit, Otto Keller ('Tiere d. klass. Altert.' p. 125 sqq.) rectissime inde effecit, quod, cum America reperta est, etiam Irocesi septentriones ursum appellabant. Merito igitur idem opinionem eorum damnavit, qui ἄρκτον pro ἄρκτοις, quibus 'lucentes' i. e. stellae significarentur, positam existimarent; quam coniecturam primus proposuit Adalb. Kuhn ('Höfers Z. f. d. Wiss. d. Spr.' I (1845) p. 158 sqq.), amplius confirmare studuit Max. Müller ('Vorles. üb. d. Wiss. d. Spr.' II² p. 392 sqq. 409), accepit Usener in Mus. Rhen. XXIII p. 334).

Δίκτῳ ἐν εὐώδει, ὄρεος σχεδὸν Ἰδαίοιο,
ἄντρῳ ἐγκατέθεντο καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν,
Δικταῖοι Κούρητες ὅτε Κρόνον ἐψεύδοντο.
καὶ τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
τὴν δ' ἑτέρην Ἑλίκην [1]).

Ab Arato autem nunquam discedit nobilis Callimachi adversarius, *Apollonius Rhodius*, qui sideris mentionem ter iniecit in Argonauticis:

II 360 *ἔστι δέ τις ἄκρη Ἑλίκης κατεναντίον ἄρκτου* [2]).
III 745 sq. *ναυτίλοι εἰς Ἑλίκην τε καὶ ἀστέρας Ὠρίωνος ἔδρακον ἐκ νηῶν.*
1195 sq. — *ἐπεί ῥ' Ἑλίκης εὐφεγγέος ἀστέρες ἄρκτου ἔκλιθεν.*

§ 6.

Sed *Theocritus*, postquam in epicis
XXII 21 *ἐκ δ' ἄρκτοι τ' ἐφάνησαν*
et XXIV 11 sq. *ἆμος δὲ στρέφεται μεσονύκτιον ἐς δύσιν ἄρκτος Ὠρίωνα κατ' αὐτόν* [3])

more priorum signum usurpavit — nam VII 112 *ἐγγύθεν ἄρκτω* de plaga septentrionali dictum praetereo —, iam Callistus signi-

---

1) Haec nomina per totum carmen tenet nec videtur aliam nisi quam protulit interpretationem cognitam habuisse. Quae in schol. Theocr. codicis Ambros. I 123 de Callisto addita sunt *ἣν καί φησιν Ἄρατος ἐν [δ'] οὐρανῷ ἐστηρίχθαι*, eis fides non est habenda. Neque enim credibile scholiastam aliud carmen in animo habuisse nisi Phaenomena; in his autem Callistus nec vola nec vestigium. Ortum verborum hunc esse existimo, ut nescio quis, cum lecto Callistus nomine meminisset, quae vulgo de eius exitu ferrentur, mentionem catasterismi adiecerit, Aratum autem laudaverit eius testem, quia hic Ursae signum descripserat, Ursam autem Callisto esse posterioribus constabat; qua de causa pronum erat utramque confundere, ut confusae sunt etiam a recentioribus, velut a Schneidero in Callimach. II p. 574, de quo vide infra (p. 302 adn. 3).

2) Cf. Arat. Phaen. 51 *οὐρῇ πὰρ κεφαλὴν Ἑλίκης ἀποπαύεται ἄρκτου.*

3) Ante oculos poeta habuit Homericum illud
ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' Ὠρίωνα δοκεύει.

ficavit catasterismum, cum Daphnim pastorem fecit Panem his invocantem (I 123 sqq.):

ὦ Πὰν Πάν, εἴτ' ἐσσὶ κατ' ὤρεα μακρὰ Λυκαίω,
εἴτε τύ γ' ἀμφιπολεῖς μέγα Μαίναλον, ἔνϑ' ἐπὶ νᾶσον
τὰν Σικελάν, Ἑλίκας δὲ λίπε ῥίον αἰπύ τε σᾶμα
τῆνο Λυκαονίδαο, τὸ καὶ μακάρεσσιν ἀγητόν.

Sic enim codices. At inter editores non constat de interpretandis scribendisque eis ipsis verbis, quae huc pertinent: Ἑλίκας δὲ λίπε ῥίον. Fritzsche enim ad v. 125 Helicen (quo nomine Ursam maiorem modo audivimus ab Arato nuncupari) intellegit Callisto eiusque significari censet tumulum a Pausania commemoratum; qua de causa ex Bosii coniectura recipit λίπ' ἠρίον; ac nunc omnes ad eius sententiam accessere praeter Meinekium, qui p. 196 'Obstat' inquit 'opinioni illi, quod Helicae nomine non utuntur veteres poetae de Callistone nisi ubi astrum, in quod illa mutata ferebatur, designare volunt; neque obscura erit eius rei causa, quid Ἑλίκη significet, reputantibus.' Itaque hic mavult retineri ῥίον et scribi Ἑλίκα; Ἑλίκας enim apud Stephanum Byz. in v. Ἑλίκη (Ἕλικα quem vocat Apollod. III 8, 1, 2 facillime corrigas in Ἑλίκαν) unus est e Lycaonis filiis. At huic coniecturae duo obstant: primum quod ab Helica, cum et ipse sit Lycaonides, alter nuda Λυκαονίδαο appellatione distingui non potest, deinde quod Helicas iste plane ignobilis et obscurus est ac ne in Arcadia quidem, unde Pan venire iubetur, sedem habet, quoniam ab eo Achaiae oppidum nomen traxisse fertur. Iste igitur mittendus. At tertiam interpretationem nemo protulit nec proferre possit. Nam cum intra Arcadum fines Ἑλίκας ῥίον quaerendum sit, aliud nomen non offertur nisi Lycaonis filii aut filiae. Illum autem cum sententia repudiet, sola restat haec. Itaque aut verba graviter corrupta iudicanda sunt aut aliquo modo tollenda est iusta Meinekii offensio. Illud ut faciamus, non est idonea causa: immo sententiae satisfit, si cum Fritzschio λίπε ῥίον in λίπ' ἠρίον[1]) mutamus intellegi-

1) ῥίον Callistus quid sit, haud facile dicas. ὀρίον autem, quod Meineke nixus Pausaniae descriptione (VIII 35, 8) quam ἠρίον scribi maluit et Hartung arripuit, de tumulo dictum displicet.

musque Callistus tumulum, in proximis autem (*αἰπύ τε σᾶμα τῆνο Λυκαονίδαο*) sepulcrum Arcadis [1]. Nam aut in Lycaeo aut in Maenalo Daphnis Panem scit versari; rogat eum, ut in Siciliam veniat relinquatque — num alias quam quas modo obtinere dictus est sedes Lycaei Maenalive? Sub Maenalo autem Callistus tumulum, in Maenalo Arcadis sepulcrum fuisse Pausaniae testimonio constat. Deinde matris tumulo filii sepulcrum apte iungi quis non videt? Apte denique etiam Pan in eis locis commorari fingitur, in quibus sepulti iacent quibuscum artissimo sanguinis vinculo cohaerere olim putabatur, quandoquidem Epimenidem tradidisse scimus esse *Διὸς καὶ Καλλιστοῦς Πᾶνα καὶ Ἀρκάδα διδύμους*. At enim cum his interpretatio quam maxime commendetur, concedendum est Meinekium in eo merito offendisse, quod sideris nomine sepulta designaretur, quae ad sidera non pervenit. Cuius difficultatis solvendae unam video facultatem: *Ἑλίκης* nomine poeta sine certo consilio ita uti non debuit, ut appellationis vim prorsus neglegeret confundens ursam in caelo positam cum femina sub terra iacente; qualis incuria in docto doctae aetatis poeta neque intellegi neque excusari potest; quod simile sit exemplum ne apud eos quidem novi, qui et aetate et sensu multo hoc sint inferiores [2]. Sed quodnam fuerit consilium, quaeris. Nequit

---

1) Quae scholia Ambr. ad v. 126 exhibent .. *ὃ Αἰπύτου τάφον καλοῦσι. καὶ Ὅμηρος· Αἰπύτιον παρὰ τύμβον. εἰς ὅν φασι τὰ εἰσερχόμενα ζῷα ἄγονα γίνεσθαι* male turbata sunt. Verba extrema ad *Αἰπύτου τάφον* referri nequeunt, sed spectant ad templum aliquod. Templum autem esse Lycaeum discimus e Callim. hymn. I 11 sqq. (*ἔνθεν ὁ χῶρος | ἱερός, οὐδέ τί μιν κεχρημένον Εἰλειθυίης | ἑρπετὸν οὐδὲ γυνὴ ἐπιμίσγεται*) collatis cum scholiastae interpretatione (*ὅτι πᾶν ζῷον εἰσιὸν ἐκεῖ μεμολυσμένον ἄγονον ἐγίγνετο καὶ σκιὰν τὸ σῶμα αὐτοῦ οὐκέτι ἐποίει*). Verba igitur mutilata aliunde (a v. 123 *Λυκαίω*) ad hunc versum (*Λυκαονίδαο*) aberrarunt. Quae antecedunt interpretantur Theocriti *αἰπὺ σᾶμα Λυκαονίδαο,* sed aperte falso; nam Aepyti sepulcrum et Homerus (*B* 604) et Pausanias (VIII 16, 2) testes sunt fuisse in Cyllene, in qua Pan versari nec dicitur nec credebatur.

2) Ovidius in Ib. 473 sideris nomine quod est Arctos ad designandam puellam terrenam usurpato non peccat, quia Callisto ad sidera sublatam esse ei constat.

poeta electo sideris nomine aliud spectasse quam ut Callistus catasterismum significaret. Quod si Callimachus, ut supra probavimus, hunc fabulae exitum invenit, Theocritus illius inventum scientibus sat manifesto designasse putandus est. Ac fortasse hic sodalem ludit, cum in verbis Ἑλίκας ἠρίον e vetere fama retinet tumulum, sepultam autem sideris nomine nuncupat. Theocritum autem Callimachumque alterum alterius saepe occupare dicta et respicere inventa ante biennium Alfredus Gercke in Mus. Rhen. XLII p. 592 sqq. multis exemplis demonstrare studuit; aliquot ex eis refutari posse concedo, at non omnia, ut cum Rannowio nuper contendit Eduardus Hiller, qui in Bursiani Act. ann. XVI (1888) p. 185 'Keine Stelle bei Theokrit' inquit 'existiert, wo wir genötigt wären, eine bewusste Anlehnung an Kallimachos anzunehmen.' De hoc loco aut desperandum est aut tale quid concedendum.

Quae tamen ad σῆμα Λυκαονίδαο pertinent verba τὸ καὶ μακάρεσσιν ἀγητόν explanare nequeo — de Lycaonidae enim, Arcadem intellego, monumento praeter situm nihil accepimus —, sed his quoque significari suspicor aliquam narrationem eiusdem fortasse poetae tum notam, nunc obscuram.

Callimachus ipse, qui Callistus tetigit fabulam[1]) hymni in Iov. vs. 40 sq.

— — παλαιότατον δέ μιν ὕδωρ
υἱωνοὶ πίνουσι Λυκαονίης ἄρκτοιο,

adhibuit, si Catullus in hac re exemplum suum expressit — nec credibile talia Romanum poetam ipsum addidisse —, eius etiam catasterismum in ea elegia, qua Βερενίκης πλόκαμον celebravit[2]). In Catulli enim carmine LXVI 66 coma Berenices dicitur in caelo esse 'Calisto iuncta Lycaoniae.' Ipsa fabulae narratio Schneidero in Callimacheis II p. 574 videtur 'ex libro cui Ἀρκαδία (cf. Suid.) inscriptum erat petita[3]).'

1) Sine causa verba ad sidus rettulit Maass in Anal. Erat. p. 101.

2) Temporis ratio non obstat; nam senior poeta hanc elegiam condidit, cf. Gercke in Mus. Rhen. XLII p. 625. Occasionem autem in describendo novo sidere Callistus quoque nominandae rerum praebebat similitudo.

3) Quae idem subinde de Callisto in caelo cum Orione coniuncta

Inter Callimachi discipulos *Istrum*, quem supra bis commemoravi, cum ex dissona memoria, fortasse Argiva (cf. infra p. 346 sq.), sumptum Themistus nomen loco Callistus poneret, a magistro fabulam recepisse ex Stephani Byzantii in v. *Ἀρκαδία* verbis discimus his: *Ἴστρος δέ φησιν, ὅτι Θεμιστοῦς καὶ Διὸς ὁ Ἀρκὰς ἐγένετο, διὰ δὲ τὴν τῆς μητρὸς ἀποθηρίωσιν* (*ἄρκτῳ γὰρ ὑφ' Ἥρας αὐτὴν ὁμοιασθῆναι*) *ταύτης τυχεῖν τῆς προσηγορίας. καὶ τὸ ἄστρον λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ τότε ἄρκτος κληθῆναι, ἣ ἅμαξα ἐλέγετο*[1]).

§ 7.

Posterioribus Callimachus suam Ursae interpretationem adeo approbavit, ut priorum velut Arati de Ursis sententiae reprimerentur et qui post eum ad sidera explicanda accessere eum sequerentur velut Eratosthenes, ut de aliis taceam, nisi a plaustri effigie proficisci maluerunt, ut Eratosthenes altero loco Hermippus alii[2]). Inter Romanorum enim et Graecorum vergentis aetatis scriptores constat vulgataque est opinio Ursam esse Callisto, et quia ab his potissimum nostra pendet fabularum notitia, ne recentiores quidem dubitarunt, quin ab Ursa Callistus persona discerni non posset.

Ac profecto hic catasterismus narrationem optime concludit

---

protulit, falsa sunt — confudit enim Ursam cum Callisto —, qua de causa quae in his posuit fundamentis sua sponte corruunt.

1) Verba extrema, quae apud Stephanum Istri mentionem praecedunt, suo loco restituit Wilamowitz in Herm. XIX p. 447 adn. 2. — Stephanum exscripsit Eustath. ad *B* 603 p. 300 et ad Dion. Perieg. 414, et alterutrum adhibuit qui Eudociae nomen ementitus est DXXXVI p. 260.

2) Aratus v. 30—35 Ursas Iovis nutrices fuisse dicit. Simillimam, sed auctiorem, prodiderat fabulam Aglaosthenes in Naxicis, cf. Robert in Erat. Cat. rel. p. 243. — Hermippus, ut Hyginus II 4 p. 38, 4 B. refert, septentriones pro aratro a duobus bubus tracto venditavit. Alius poeta Alexandrinus cum Plaustro coniunxit Aurigam, quem Phaethontem esse voluit, cf. Knaack Quaest. Phaeth. p. 61. Bubus quae Custodem fugiant Ursas similes dicit schol. ad Od. ε 272, I p. 270, 17 Dind. At num recte aut necessario Maass Anal. Erat. p. 86 ex Parthenii narr. XX concluserit Chios in sidere Helicen Meropae, quam Orion ebrius compressisset, matrem agnovisse, dubito.

et cum ea ita apte cohaeret, ut demi nequeat, quin integra pars detrahi videatur (quam virtutem saepe desideres in eorum narrationibus, qui fabulari historia ad signa explicanda abusi sunt). Postulat enim ratio poetica, ut quae sine sua culpa [1]) non solum speciem, verum etiam vitam perdiderit mortua saltem quandam iniuriae compensationem accipiat. Est igitur fas et aequum eum, qui invitae pudorem eripuerit et insonti Iunonis iram excitaverit, mala denique quodammodo sarcire donato honore immortali [2]). Nova igitur fabulae sententia: 'per aspera ad astra' (cf. Prop. II 28, 15 sqq. Baehr.).

Haec cum finxit, poeta minime illud *ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀείδω* neglexit. De suo enim nihil addidit nisi quod ea quae memoria fabularis et natura suppeditabant ratione quadam inter se coniunxit: namque fabulae, cuius duas formas in unam composuit, et caeli ursam ostendit eandem esse. Neque igitur novavit, sed explicavit. Fabula naturam suam retinuit nec desiit genealogorum quoque desideriis satisfacere, quam virtutem tum demum amisit, cum filius matrem inter astra secutus est.

Nam in tanta quanta apud Alexandrinos sidera explicandi ars florebat gratia fieri non potuit, quin in nova regione, in quam a Callimacho traducta erat, Callistus fabula mox latius sese extenderet et alia quoque signa occuparet [3]). Itaque non multo post exstiterunt et qui patrem et qui filium Callistus non procul ab ea in caelo monstraret: illud ab Ariaetho [4]) Tegeata, hoc ab Eratosthene in Catasterismis factum est.

1) Hesiodus tali compensatione non egebat, quia apud eum Callisto crimen in se admisit. Ceteras fabulae formas quae sine catasterismo sunt — duas praeterea constituimus — non satis cognitas habemus, sed licet idem suspicari.

2) Primam Callisto inter sidera receptam esse ut diceret, id doctum poetam movisse videtur, quod summam sibi Arcades antiquitatem asserebant (cf. schol. ad Apoll. Rh. IV 264). Primam inter feminas mortales a Iove compressam esse Nioben, Phoronei filiam, alii affirmabant (cf. Apoll. Bibl. II 1, 1, 5).

3) Cf. Rob. in Erat. Cat. rel. p. 233 'Si quis poetarum Alexandrinorum in sideribus interpretandis lusus penitus cognoverit, is non unum tantum, sed complura siderum simul ex tali fabula explicari non ignorat.'

4) Roberto in Erat. C. r. p. 227 adn. 14 vera nominis forma videtur

§ 8.

Illud ex Parmenisco [1]) Hyginus tradit in Astron. II 1 p. 31, 18 B: '*Ariaethus* autem Tegeates, historiarum scriptor, non Calisto, sed Megisto dicit appellatam et non Lycaonis, sed Cetei filiam, Lycaonis neptem; praeterea Cetea ipsum Engonasin nominari. Reliqua autem superioribus conveniunt' [2]) (namque praecedunt duae narratiunculae ex Callimachea deflexae). Plura habet idem II 6 p. 41, 18 B. in Engonasin signo: 'Ariaethus autem, ut ante diximus, hunc Cetea, Lycaonis filium, Megistus patrem, dicit — qui videtur ut lamentans filiam in ursae figuram conversam — genu nixum [3]) palmas diversas tendere ad caelum, ut eam sibi dii restituant.'

Ex verbis 'reliqua autem superioribus conveniunt' apparet Ariaethum narrationem ascivisse aut ipsam Callimacheam aut ex Callimachea deductam; nam quae apud Hyginum primo loco affertur Eratosthenica nimis abhorret. Mutasse igitur nihil videtur nisi nomina, cum ea substitueret, quae domestica quaedam, Tegeatarum [4]) suspicor, memoria praeberet. Sed filiae signo signum patris adiecit. Quem finxisse videtur tantum ex filiae casu dolorem accepisse, ut Iuppiter misericordia captus lamentantis figuram astris deformaret. Coniunxit igitur cum Ursa Genicularium; quod signum fortasse etiamtum interpretem desiderabat; nam Aratus de eo affirmat Phaen. 64:

— — *τὸ μὲν οὔτις ἐπίσταται ἀμφαδὸν εἰπεῖν.*

Certe inter primos [5]) Ariaethus id explicatione donavit. Scripsit

---

esse Ἄραιθος. Sed 'Ariaethum' uno excepto omnes vocant ('Ariethum' Hyg. codd., cf. Bursian in Act. acad. Monac. 1876 p. 10).

1) Cf. Rob. in Erat. C. r. p. 227 sq. Hyginum antiquo Arati commentario usum esse Maass in Anal. Erat. p. 43 contendit nec tamen mihi persuasit.

2) Quae subsequuntur capitisque finem faciunt verba 'quae res in Nonacri monte Arcadiae gesta demonstratur' aliena esse infra exponam.

3) 'Nixum' scripsi cum libris optimis et verba distinxi, quemadmodum praecepit Bursian in Act. acad. Monac. 1876 p. 14.

4) Utique reconditior erat ista memoria; publicam enim auctoritatem in Arcadia habuit genealogia Hesiodea, cf. infra p. 345.

5) Primus certe est in longa interpretum serie, quam Hyg. II 6 p. 41,

enim post Callimachum, a quo Ursae interpretationem mutuatus est, sed ante Apollodorum Atheniensem, qui eum in conscribendis *περὶ θεῶν* libris adhibuit (cf. Münzel Quaest. mythogr. p. 16).

IV.

§ 1.

At Ariaethi commenta, quorum praeter Hyginum nemo meminit, auctoritate longe superat Eratosthenis in Catasterismis trium simul siderum ex una Callistus fabula explicatio. Tria autem illa sidera loco et nominibus arte coniuncta erant: nam *Ἄρκτον τὴν μεγάλην* comitabatur *ἡ μικρὰ* et sequebatur *Ἀρκτοφύλαξ*: itaque vel nomina postulabant, ut ex una fabula explicatio repeteretur. Qui autem Callimacheam Ursae maioris interpretationem ascivit, ei demonstrandum erat, cur Callisto duas figuras in caelo haberet et quis eius esset custos. Hoc praestitit auctor narrationis ex eis refingendae, quae in Catasterismis in Ursae maioris (p. 50 sqq. Robert) et minoris (p. 56 R.) et Arctophylacis (p. 74 sqq. R.) titulis separatim prolata sunt. Nam ad unam haec omnia redire narrationem pluribus exponere non opus est, quoniam res ipsa cogitantem docet nec singulae partes per se stare possunt aut satis intellegi [1]).

Rem auctor ita instituit, ut fabulam Hesiodeam praemitteret, hanc autem eis, quae de Iovis in puellam fraude Amphis addidisset, suppleret ac deinde ipse ita continuaret, ut in fine tres nascerentur catasterismi, e quibus unum a Callimacho

---

15 B. servavit. Praeter Ariaethum novimus Hegesianactem Anacreontem Hermippum; reliquorum nomina nescimus. Ceterum cf. Maass Anal. Erat. p. 43 sq.

1) Res quanquam Robertum fugit, tamen est certissima: nam eis, quae de Ursis maiore et minore prolata sunt, unam effici narrationem non dubium relinquunt verba in Ursae minoris titulo de Callisto dicta *ὥστε δισσὰς ἔχειν τιμὰς* et quae praecedunt *ἕτερον εἴδωλον* (cf. supra p. 290 sqq.); Arctophylacis et Ursae maioris historias dirimi non posse utriusque exitus clamat, ubi ob laesam templi religionem matri pariter ac filio ab Arcadibus mors instat, ambo igitur ad caelum abripiendi sunt, sicut recte apud Hyg. et schol. German.

accepit, duos ipse addidit. A Callimacho quominus cum catasterismo simul etiam fabulae lineamenta peteret, impediit narrationis illius condicio: praematura enim Callistus morte omnis praeclusa erat facultas, quo tertium quoque signum explicaretur, cum matre astris inserendi filii. Eam sola praestabat Hesiodi narratio. Ad hanc igitur opus erat redire; nec tamen tota poterat retineri. Nam quae Hesiodus narraverat de Mercurio ursam quidem in Lycaeo pascente, sed infantem in Cyllenen procul auferente necesse erat abicerentur, siquidem ursam una cum filio ad astra pervenisse demonstrandum erat. Itaque partu commemorato auctor Hesiodum reliquit et sua iam annexuit commenta. Quae ut pernoscantur, opus est disiectas illas tres narratiunculas, quas singulas inspecta Roberti editione commode tibi possis restituere, in unam coniungere, quae haec fere sit:

A) Callisto, cum ut fera in monte (Lycaeo) vagaretur, capta est a caprariis quibusdam et cum puero, cui postea Arcadi nomen erat, Lycaoni (patri) tradita[a]. B) Qui cum aliquando Iovem hospitio accepisset, puerum 'cum alia carne concisum'[b]) ei pro epulis apposuit. At Iuppiter statim mensa proiecta domum fulmine incendit et Lycaonem ipsum in lupum convertit morum eius immanitatem abhorrens[c]), at puerum membris collectis compositisque ad vitam reduxit et caprario cuidam dedit educandum. 'Qui adolescens factus in silvis cum venaretur, inscius vidit matrem in ursae speciem conversam. Quam interficere cogitans persecutus est in Iovis Lycaei templum, quo ei qui accessisset mors poena erat Arcadum lege; itaque cum utrumque necesse esset interfici'[d]) et mors eis iam in-

A) Catast. I p. 52 Rob.
a) Sic omnes. Unum secutus testem nominabo.
B) Catast. VIII p. 74 Rob.
b) Hyg. c) Epit. της ὠμότητος αὐτὸν μυσαχθείς.
d) Hyg.

staret ab Arcadibus insecutis[e]), Iuppiter suorum 'misertus ereptos inter sidera collocavit.'[f]) 'Qui, ut res gesta est, ita manent, illa ursae natura'[g]), ille ursam sequens[h]), quapropter illa Ursa, ille Ursae custos appellatur. C) Interim Diana, quae sodalem suam (cum perfidam duceret) ab Iove vim passam esse ignorans[i]) in bestiam converterat, rem cognoverat[k]). Itaque (praecipitem iram dolens pro illata iniuria) gloriam illi retribuit, cum alteram ursae effigiem, quae Ursa minor vocitatur, in caelo constituit, ut duplicem illa honorem haberet.

In hac narratione, quam ab Hesiodea, cui subiecta est, vulgo non dirimunt, omnia seram produnt aetatem: Immixta Lycaonis historia, eminens doctrina, neglecta fabulae natura.

Quae de Lycaonis facinore circumferebantur[1]) Callistus res nullo modo attingere per se intellegitur, nec quemquam fugiet ea ne ad hanc quidem narrationem esse necessaria, sed cum ea tam laxe copulata, ut salvo rerum ordine omitti possint, sicut omissa sunt a scholiasta Arateo et Ovidio. Inserta ergo ideo tantum videntur, ut longum temporis spatium, quod Callistus partum inter et catasterismum est, paulum expleretur nec nuda aut obscura relinqueretur tota Arcadis pueritia. Ita-

---

e) Hyg. in Ursae mai. capite. f) Hyg. g) Schol. Germ. BP.

h) Hyg., cf. Ovid. Fast. II 190 et Avieni Phaen. 259 sq. (Et licet instanti similis similisque minanti | terga Helices iuxta premat arduus).

C) Catast. II p. 56 Rob. — Hyginus hanc narratiunculam omisit; quam Rob. huc revocavit, ad Ursam pertinet maiorem, cf. p. 289 sqq.

i) In Epitome γνοῦσα codicum in ἀγνοοῦσα corrigendum esse supra ostendi p. 291.

k) Auctor, cum haec fingeret, ea potissimum ante oculos habuisse videtur, quae Amphis Hesiodeis addiderat: nam cum Callisto Dianae de vitii auctore sciscitanti culpam ipsi tribuit (quia huius specie indutus Iuppiter eam fefellerat), tum probe intellegimus deae et iracundiam, ubi illud crimen audivit, et poenitentiam, ubi puellam verum dixisse resciit. Contra Hesiodi ex mente Callisto poenam tulit merito.

1) Inquisivit in hanc fabulam, quam alii de Lycaone, alii de Lycaonidis narrabant, H. D. Müller, 'Myth. d. gr. Stämme' II p. 83 sqq.

que ad Arcadem translata sunt quae alii puero [1]) aut homini cuidam [2]), alii ipsius filio Nyctimo [3]) a Lycaone accidisse volunt, ut Iovi aut in ara aut in mensa mactatus offerretur. Arcade autem substituto fit, ut nefas immanitatis capiat fastigium: suo enim patri vescendus apponitur filius, summo deorum ab homine mortali, nepos ab avo. Qui qua de causa tam nefanda animo conceperit, quaerentibus solus inter auctores respondet Hyginus, cum addat (II 4): 'studebat enim scire, si deus esset, qui suum hospitium desideraret. Quo facto non minore poena est adfectus.' At haec ab ipso Hygino addita esse statuit Robert, recte haud dubie, non solum quia ceteri auctores nihil tale habent eademque causa redit, ubi aptior est, in Hyg. fab. 176 ('Lycaonis filii Iovem tentare voluerunt, deusne esset'), sed quia alia se offert explicatio multo probabilior, eam dico, quam Lactantius ad Stat. Theb. VIII 414 in his indicat: 'Lycaon pater Helicae ursae fuisse dicitur, qui dolore stupratae a Iove filiae deos humanarum carnium cibis violavit.' Quam causam a scholiasta non esse inventam ideo potissimum existimo, quod sic demum, si Lycaon filiae corruptorem ulciscitur, Callistus Lycaonisque fabulae interiore aliquo vinculo cohaerent et ad unam vere narrationem coalescunt. Exempla autem praebuere nefandi epuli mensa Thyestea, pueri collectis compositisque membris ad vitam restituti sors Pelopis. Ex his omnibus sera origo elucet.

---

1) Paus. VIII 2, 3.

2) Ov. Metam. I 227 (— — missi de gente Molossa | obsidis unius iugulum mucrone resolvit), cf. eiusdem Ib. 431.

3) Stat. Theb. IX 126 sq. (— sat funera mensae | Tantaleae et sontes vidisse Lycaonis a r a s | et festina polo ducentes astra Mycenas). Eandem fortasse fabulam continebant *Λυκάων* Xenoclis et Achaei *Ἀζᾶνες*, cf. Welcker Trag. Gr. II p. 963 sq. Alteram formam habet Nonnus XVIII 20 sq.:

ἔκλυον, ὡς ὑπέδεκτο τεὸν γενετῆρα Λυκάων
αὐτὸν ὁμοῦ μακάρεσσι, καὶ υἱέα χειρὶ δαΐξας
Νύκτιμον ἀγνώσσοντι τεῷ παρέβαλλε τοκῆι,
καὶ Διὶ παμμεδέοντι μιῆς ἔψαυσε τ ρ α π έ ζ η ς
Ἀρκαδίης παρὰ πέζαν.

Cum Nonno consentiunt Arnob. Adv. nat. IV 24 et Clem. Alex. Protr. II 11.

Doctrina magis quam ingenio excellentem auctor in eis se praestat, quae de suo addidit. Primum enim, ut Arcadis pueri fata intexeret, bis induxit caprarios, non admodum scite, sed docte procul dubio: nam pascuis terra abundabat et capris potissimum apta erant quae Lycaeo adiacent loca aspera et montuosa (cf. Curtius Pelop. I p. 169. 318). Deinde, ut causam catasterismi inveniret, religionem Lycaei adhibuit, cuius mentionem faciunt Paus. VIII 38, 6 (*τέμενός ἐστιν ἐν αὐτῷ Λυκαίου Διός, ἔσοδος δὲ οὐκ ἔστιν ἐς αὐτὸ ἀνθρώποις· ὑπεριδόντα δὲ τοῦ νόμου καὶ ἐσελθόντα ἀνάγκη πᾶσα αὐτὸν ἐνιαυτοῦ πρόσω μὴ βιῶναι*) et Plut. in Quaest. Gr. 39 p. 300. Cur Arcadem fingeret matrem telo insequentem, causam praebuit signorum inter se collocatio, quae iam ab Arato, qui ursas, non plaustra, agnoscit (cf. v. 27), hunc in modum descripta est Phaen. vs. 91 sqq.:

Ἐξόπιθεν δ' Ἑλίκης φέρεται ἐλάοντι ἐοικὼς
Ἀρκτοφύλαξ, τόν ῥ' ἄνδρες ἐπικλείουσι Βοώτην,
οὕνεχ' ἁμαξαίης ἐπαφώμενος εἴδεται Ἄρκτου.

Fabulae naturam quam parum respexerit nec curaverit genealogos, id documento est, quod Arcadem finxit adolescentulum cum matre terra abreptum, quasi nesciret hunc regno accepto nationi suum nomen et regiam progeniem dedisse. Et talem narrationem assignare potuerunt Hesiodo!

Auctor vix alius est nisi ipse, ad quem Catasterismorum materies redit, *Eratosthenes*. Nam Callimachum inter et Eratosthenem exstitisse, qui illius inventa amplificata huic traderet, auctorem nobis ignotum quis tandem statuat, a Roberto (p. 32) praesertim edoctus Eratosthenem eos neglexisse, qui data opera de sideribus scripsissent, Hermippos et Hegesianactes? Conferre non inutile videtur quae de Virgine proferuntur in Catast. IX p. 82: *Ταύτην Ἡσίοδος εἴρηκε θυγατέρα Διὸς καὶ Θέμιδος, καλεῖσθαι δὲ αὐτὴν Δίκην.* Iustitiam Hesiodeam ad sidera translatam iam apud Aratum invenimus (cuius mentio in Catast. interpolata est, cf. Rob. p. 33), quanquam apud hunc parentes non sunt iidem. Sed Eratosthenes rediit ad Hesiodum ipsum, retinens tamen catasterismum. Idem factum esse vides atque in Callistus fabula, quam in novam formam re-

dactam ad sidera rettulit Callimachus, ad sidera relatam accepit, sed ad formam Hesiodeam revocavit Eratosthenes. Eratosthenem dico, quia in eis, quae Robert p. 31 sqq. eruit, acquiescere malo, quoniam I. Boehme in Mus. Rhen. XLII p. 286 sqq. non solum ea, quae Ern. Maass in Analectis Eratosthen. ('Philol. Untersuch.' VI) disputavit eo consilio, ut Catasterismos Eratostheni falso ascriptos esse demonstraret, satis infirmavit, verum etiam ex ipsis stellarum catalogis originem Eratosthenicam comprobavit.

Sed iam nascitur difficultas. Nam videmus Eratosthenem eadem signa, quae e Callistus fabula explicavit, cum aliis copulata ex Icari vel, ut alii[1]) dixere, Icarii fabula interpretatum esse, cum in Arctophylace et Ursis, ab altera horum appellatione, qua Bootes et Plaustra vocabantur, profectus, Icarum cum plaustris[2]) agnosceret et proxime filiam eius Erigonam in Virgine, canem Maeram in Canicula, crateram in Cratere monstraret et his insuper, si Maass verum vidit, adderet in Protrygetere stella Dionysium (cf. M. p. 110) et in Aquarii signo Aristaeum (cf. M. p. 69). Alteram hanc interpretationem, si Robertum in proleg. p. 4 et 34, Catal. frg. I p. 39 sqq., Catast. VIII p. 77 sqq. audimus, in eodem quo priorem opere protulit, contra si Maassium in Anal. Erat. p. 59 sqq., in carmine elegiaco, quod *Ἠριγόνη* inscriptum erat. Ille autem eo nititur, quod in schol. Hom. Ven. B Erigonae historiae sub-

1) Cf. Maass Anal. Erat. p. 105 adn. 51.

2) Eratosthenem Icarum simul cum plaustris in caelo agnovisse apertis quidem verbis non dicitur, sed recte conclusisse mihi videtur Maass ex Hygini verbis et scholio Hom. (Od. ε 272), quanquam hic de uno cogitat plaustro, ego duo malim statuere, quia existimo eum, qui ambo signa, maius et minus, ex Callistus fabula explicaret, ne ab hac quidem interpretatione alterum exclusisse; confirmatur autem quod statui scholio Homerico, cuius verba sunt haec: *ὁ Βοώτης καὶ Ἀρκτοφύλαξ καλεῖται· καὶ δοκεῖ εἶναι ὁ Ἰκάριος· Βοώτης δὲ λέγεται . . ., ἐπεὶ ὁ Ἰκάριος ἐπὶ ἁμαξῶν παρεκόμιζε τὸν οἶνον.* Minus accurate Hyginus II p. 35, 11 B.: 'alii dicunt Icarum . . . utres plenos in plaustrum imposuisse; hac re etiam Booten appellatum', et fab. 130: 'Icarus plaustro onerato [cum Erigone filia et cane Maera] in terram Atticam ad pastores devenit.'

scriptum est *ἱστορεῖ Ἐρατοσθένης ἐν τοῖς ἑαυτοῦ καταλόγοις*; quod argumentum ut illi eriperet, Maassio non contigit; frustra enim ostendere conatus est 'illos stellarum catalogos, ad quos pertinet scholii homerici subscriptio, ex commentario saec. I exeunte sive ineunte II in Aratum conscripto, non ex genuino Eratosthenis libro, provenisse' (p. 59); nam argumentationem eius Boehme l. l. (cf. inprimis p. 305) diluit. Itaque Roberti sententiam retineo, quam ipse mihi videtur novo teste allato Maass invitus etiam confirmasse. Attulit enim (p. 4 sqq.) Cosmam Hierosolymitanum, saeculi VIII scriptorem. Qui inter ea, quae ex Catasterismis exscripta esse apparet, etiam Erigonae historiam habet (cf. p. 7 et 83 sq.). Ergo haec in Catasterismis olim scripta legebatur, quanquam excidit ex Epitome et deest ceteris Catasterismorum compilatoribus praeter Hyginum, qui tamen eam an aliunde haberet dubitare licebat. Catasterismos autem cum e commentario Arateo fluxisse nulla re convincatur, immo compendium esse ex ampliore Eratosthenis libro, Catalogis, factum, id quod Robert statuit, Boehmii disputatione comprobatum sit, sequitur, ut Eratosthenes in eodem libro deinceps utramque interpretationem protulerit. Quae res potest mira videri, si utriusque ipse fuit auctor. Hoc autem tantum non est certissimum. Icari enim familiam ab Eratosthene primo inter sidera monstratam esse Maass (p. 86 sq. 124 sqq.) comprobavit; Hesiodeae de Callisto narrationi novum quo III signa explicarentur exitum ab eodem adiectum esse ipsa rerum condicio testatur. Discrimen in eo est, quod Icari fabulam primus omnino ad astra rettulit, Callistus fabulam iam ad astra relatam accepit, illam ab Atticis petitam ipse demum conformavit excoluit auxit[1]) (cf. Maass

1) Verbis Pollucis V 42 *ὁ δὲ Ἰκαρίου κύων καὶ ἔδειξε τῇ θυγατρὶ τὸν Ἰκαρίου νεκρόν· καὶ εἰ χρή τι πιστεύειν τοῖς ποιηταῖς, οὗτός ἐστιν ὁ Σείριος* et his Probi ad Verg. Georg. I 217 'Pecoribus autem Canis sidus ideo inimicum est, quod poetae ferunt a pastoribus Icarum occisum' Maass p. 85 abutitur haec efficiens: 'Poetam et Pollux et Probus qui dicitur horum catasterismorum dixerunt auctorem.' Nam catasterismorum notitiam hi procul dubio hauserunt ex poetis, qui frequenter eos commemorant, non ad ipsum ascenderunt auctorem.

p. 124 sqq.), hanc posita pro fundamento Hesiodi narratione satis habuit idoneo exitu amplificare. Protulitne igitur hanc tanquam ex mente priorum, Hesiodi et Amphidis, illam e sua ipsius? Illorum narratione Ursae, ipsius Plaustra explicabantur. Utramque veram habere aut dicere non potuit, sed alteram alteri opponere debuit. Cui vero novam suam interpretationem, quae videtur, opposuit, eam prius ad unum signum spectantem ipse demum ita adornavit et auxit, ut iam tria signa una comprehenderet. Quae res ad recte aestimandam Eratosthenis operam ac rationem magni momenti est.

Prior narratio in Catasterismis in III particulas discerpta legebatur. Sed cum probe intellegi non possit nisi membris in unum corpus recollectis, meo iure mihi videor statuere Eratosthenem eam continuam exhibuisse et epitomatorem demum, ut suam cuique signo attribueret particulam, contextum dissolvisse. Quod si in hac concedendum est narratione, non minus valet in ceteris, quae eiusmodi sunt, ut ex una fabula complura signa explicentur. Neque universa memoriae ratio obstat: nam Robert demonstravit (p. 33) Catasterismos ʻa principio hanc formam non habuisse, sed postea demum in eam redactos esse', ab eo scilicet, qui Eratosthenis librum in compendium contraheret, ut mythologicum in Aratum commentarium componeret.

§ 2.

Utraque interpretatio apud posteriores magnam auctoritatem cepit, maiorem tamen altera, quae ad Icari familiam pertinebat; haec enim quam familiaris fuerit Romanis, nube exemplorum ostendit Maass p. 87 sqq. Altera, qua Callisto cum Arcade in caelo monstrabatur, ne ab omnibus reciperetur, vel id impediebat, quod similis forma Callimachi nomine commendata cum ea certabat.

In *compendia* haec fortasse sola transiit; certe in schol. Hom. (Σ 487) et ad Pausaniam (I 25, 1. VIII 3, 6) atque aliquo circuitu in Apollodori Bibl. (III 8, 2) et ad Libanium (p. 1101) Callimacheam vidimus solam pervenisse; nec iam dubitatur, quin hi ex compendiis hauserint. Debuerunt autem hanc arripere, sper-

nere commenta Eratosthenica ii, qui genealogiam spectarent, ergo ante omnes ii, qui compendio historiam fabularem comprehendere.

At nihilo minus et istorum notitia ususque apud poetas mythographosque increbruit, apud Latinos ideo, quod *Ovidius* ea ita recepit, ut summam amplae suae narrationi intexeret; sed hanc ipsam ob causam e Romanorum litteris perpauci citari possunt auctores, quos certo dicas Eratosthenem ipsum, non Ovidium ante oculos habuisse. Primo loco ii nominandi sunt, quos, cum data opera de sideribus scriberent, Eratosthenis aut Catalogis aut Catasterismis usos esse Robert ostendit, *Nigidius Figulus*, *Germanicus*, *Germanici interpretes*, *Avienus*, quorum numero adiciendus videtur etiam qui *Manilius* audire solet Astronomicon auctor, utpote qui II 26 sqq. multos enumerat homines animalia res astris nobilitata 'raptamque Lycaone natam' inter haec commemoret et III 359 fingat aliquem 'prona Lycaoniae spectantem membra puellae'. Sed praeter hos in censum omnino ii tantum veniunt, qui Ovidio aetate superiores sunt. Inter quos tamen vix unus alterve Callistus fabulam tetigit: In Comae Berenices apud *Catullum* LXVI 66 sqq. verbis

— — Calisto iuncta Lycaoniae[1])
vertor in occasum, tardum dux ante Booten,
qui vix sero alto mergitur oceano

Callimachum audire nobis videmur. Incertum, de utra fabulae forma cogitaverit *Vergilius* in Georg. I 137 sq. initia Iovis imperii describens:

Navita tum stellis numeros et nomina fecit
Pleiadas Hyadas claramque Lycaonis Arcton.

Sed Eratosthenis narratio, si verba premere licet, *Propertio* obversata est, cum affectam suam puellam exemplis solatur earum, quibus vitae pericula summum honorem paraverint; ac commemoratis Io Ino Andromeda sic pergit II 28, 23 (Baehr.):

Callisto Arcadios erraverat ursa per agros[2]):
haec nocturna suo sidere vela regit.

1) In codic.: 'Calixto iuxta Lycaonia'.

2) Simillime Ovid. in Fast. II 181 'Ursa per incultos errabat squalida montes.'

Otto in progr. Glogav. 1886 p. 8 De fabulis Propert. (part. II) disputans cogitavit de Callimacho: at in huius narratione Callisto ursa facta statim vel subinde a Diana occiditur; contra apud Eratosthenem multos annos 'errasse per agros' fingitur, dum cum filio venante congrederetur.

Plura fabulae testimonia apud huius priorisque aetatis auctores frustra quaesivi: itaque descendere opus ad *Ovidium*. Qui superioribus annis et ipse raro occasione utitur, cum sidus commemorat, fabulae significandae, sed in Fastis postquam iterum Callistus fata sat multis versibus persecutus est iam compluriens originis ursae caelestis meminit, saepissime vero ac paene ad taedium in Tristibus et sideris et cum sidere fabulae mentionem repetit, cum inde a libro II lamentari non desinat, quod in terram relegatus sit isti tam gelido sideri suppositam. Primum in Amor. III 12, cum poetarum commenta recenset, etiam Callistus notat fabulam v. 31:

De Niobe silicem, de virgine fecimus ursam.

Dehinc non nisi in sidere illius meminit; quod in superioribus carminibus bis factum est:

Her. XVIII 151 sq. Andromedan alius spectet claramque Coronam
quaeque micat gelido Parrhasis Ursa polo.

Art. am. II 55 sq. Sed tibi non virgo Tegeaea comesque Bootae
ensiger Orion aspiciendus erit.

Sequuntur II plenae fabulae narrationes, altera in Metam. II 409—530, altera in Fast. II 155—192, quas ex Callimacho et Eratosthene conflatas esse postea videbimus. Hinc poetae fabula familiaris facta est; redit enim eius mentio ter in Fastis:

III 793 Stella Lycaoniam vergit proclivis ad Arcton.
IV 577 (cum Ceres Ursam alloquitur) Parrhasides stellae!
VI 235 sq. Tertia post Nonas removere Lycaona[1]) Phoebe
fertur, et a tergo non habet Ursa metum.

octiens vero in Tristibus:

I 3, 48 Versaque ab axe suo Parrhasis Arctos erat.
4, 1 Tinguitur oceano custos Erymanthidos ursae.

---

1) Lycaon = Lycaonides, cf. quos laudat Peter in Fast. ed. II p. 54.

I 11, 15 Fuscabatque diem custos Erymanthidos ursae.
II 190 Parrhasiae gelido virginis axe premor.
III 2, 2 Quaeque Lycaonio terra sub axe iacet.
4, 47 sq. Proxima sideribus tellus Erymanthidos ursae
me tenet.
11, 7 sq. Barbara me tellus et inhospita litora Ponti
cumque suo borea Maenalis ursa videt.
V 3, 7 sq. Quem nunc suppositum stellis Erymanthidos ursae
iuncta tenet crudis Sarmatis ora Getis.

His addendi sunt Ib. vs. 471 sq. ad Lycaonis filium pertinentes:

Ut ferus Aeolides, ut sanguine natus eodem,
quo genita est, liquidis quae caret Arctos aquis[1]).

Ultra Ovidium in Romanorum litteris nunc descendere non licet, quoniam hic fabula retractata novum memoriae gradum auspicatus est. Itaque ad Graecos nunc reversi videamus, quae apud hos post Eratosthenem fabulae fata fuerint.

§ 3.

Supra intelleximus Callimacheam narrationem in compendia transiisse et hac via a mythographo quodam ignotae aetatis (si de Hygini fonte recte iudicavi, fuit ante Parmeniscum) ad Ius fabulae exemplar deflexam esse; supra etiam intelleximus eam a scriptoribus, qui catasterismos venarentur, receptam et ab uno ita potissimum immutatam esse, ut in fine Iovis officio ipsa puellae patrona fungeretur Diana; nunc illum, quisquis fuit, suspiceris ea ante oculos habuisse, quae Eratosthenes de Ursae minoris origine narrasset. Callimachea igitur forma vulgata erat, et, si quam, hanc in scholis pueri discebant. Ergo vix errabimus, si hanc agnoscemus apud eos quoque, qui fabulam ita significaverunt, ut, quam asciverint, e verbis intellegi nequeat.

Sic factum est a *Luciano* in Dial. mort. 28, 3 (= p. 447) *Σὺ οὖν οὐδὲ τὰ ἄλλα πιστεύεις οὕτω γενέσθαι, ὁπόταν ἀκούσῃς,*

1) Cf. schol. in Ellisii Ib. ed. p. 82 (I) '— — Natus de eodem patre, de quo Parrasis, quae ideo caret aquis, quia non occidit.' (II) 'Arpiten, filium Licaonis, fratrem Callistonis, quae Parrasis dicitur, significat — —.'

ὅτι ὄρνεα ἐκ γυναικῶν ἐγένοντό τινες ἢ δένδρα ἢ θηρία, τὴν Ἀηδόνα ἢ τὴν Δάφνην ἢ τὴν τοῦ Λυκάονος θυγατέρα, et De salt. 47 (= p. 296) πολλὴ δὲ καὶ ἡ κατ' Ἀρκαδίαν μυθολογία, Δάφνης φυγή, Καλλιστοῦς θηρίωσις κτλ.; praeterea ab *Artemidoro* XII 12 p. 103 ed. Herch. Ἄρκτος γυναῖκα σημαίνει (φασὶ γὰρ ἐκ Καλλιστοῦς τῆς Ἀρκαδικῆς μεταβαλεῖν τὸ ζῷον οἱ περὶ μεταμορφώσεων μυθολογήσαντες). Possunt huc (sed eodem iure ad formam Eratosth.) revocari etiam quae in Recognitionibus *Clementinis*, quas Rufinus in Latinum transtulit, exstant IX 26: 'Callisto in sidus, quod Arcton vocant' (sc. dicunt conversam).

Callimacheis auctoritate cedunt commenta Eratosthenis, quanquam obscura ne haec quidem manserunt, sed apud Graecos quoque ad infima antiquitatis tempora usque valuerunt; at in vulgarem notitiam usumque videntur non penetrasse, sed magis in catasterismorum syllogis latuisse.

Tali e sylloga[1]) *Tatianus* in orat. ad Graecos 9 p. 42 ed. Otton. haec petivit: κύων ὁ τῆς Ἠριγόνης ἐν οὐρανῷ δείκνυται καὶ Σκορπίος ὁ τῆς Ἀρτέμιδος βοηθὸς καὶ Χείρων ὁ Κένταυρος καὶ ἡ ἡμίτομος Ἀργὼ καὶ ἡ Καλλιστοῦς ἄρκτος. At ipsos adiit Catasterismos Eratosthenicos[2]) Homiliarum quae *Clementi* tribuuntur scriptor, qui V 17 haec habet: Λόγισαι γάρ μοι, πόσας ἠμείψαντο ἐρωμένας, ὧν τὰς μὲν κατηστέρισαν, τινῶν δὲ καὶ τέκνα καὶ συνεργοὺς εὐεργέτησαν· αὐτίκα γοῦν Ζεὺς κατηστέρισεν Καλλιστώ, τὴν λεγομένην ἄρκτον μικράν (!), ἣν καὶ κυνόσουραν προσαγορεύουσίν τινες. — — ἐποίησεν ἀστέρας — — καὶ Ἀρκάδα διὰ Καλλιστοῦς.

Inter poetas Eratosthenis inventa *Nonnus* amplexus est: commemorat autem non solum Callistus Arcadisque catasterismos, sed etiam fraudis, qua Iuppiter usus sit, semel iterumque meminit ac significat Callisto a Diana mutatam (cf. XXXVI 71):

---

1) Cf. Wilamowitz in Commentar. grammat. II Ind. schol. Gryphisw. 1880/81 praemisso p. 16. At Maass in Anal. Erat. p. 54 hic quoque Arateum suum commentarium detexisse sibi videtur.

2) Cf. Wilamowitz l. l.

ergo totam ante oculos habuit narrationem. Locos ex rerum ordine componam:

II 122 sq. — — — — — — ἀλλὰ Κρονίων
Καλλιστοῦς λάχε λέκτρον ἐς Ἄρτεμιν εἶδος ἀμείψας.

XXXVI 66 sqq. (Loquitur Iuno ad Dianam a se modo superatam)
— ἀλλὰ καὶ αὐτῆς
λῆγε μεγαφρονέουσα σαόφρονος εἵνεκα μίτρης,
ὅττι τεῶν μελέων μεθέπων τύπον ὑψιμέδων Ζεὺς
παρθενικὰς ἀγάμους νυμφεύεται· εἰσέτι κείνην
εἰκόνα σὴν βοόωσι δολοπλόκον Ἀρκάδες ὗλαι,
Καλλιστοῦς ἀγάμοιο γαμοστόλον, ὑμετέρην δὲ [1])
ἔμφρονα μάρτυρον ἄρκτον ἔτι στενάχουσι κολῶναι
μεμφομένην νόθον εἶδος ἐρωμανὲς Ἰοχεαίρης,
θηλυτέρης ὅτι λέκτρον ἐδύσατο θῆλυς ἀκοίτης [2]).

XXXIII 288 sqq. ἀξονίῳ δὲ τένοντι πολυπλανὲς ὄμμα τιταίνων
Καλλιστὼ σκοπίαζε καὶ ἄστατον ὁλκὸν ἁμάξης,
γινώσκων, ὅτι θῆλυς ἐδέξατο θῆλυν ἀκοίτην
μιμηλῆς μεθέποντα νόθον δέμας Ἰοχεαίρης [2])
ἀγνώστοις μελέεσσιν·

VIII 73 sqq. — — μερόπων χορὸς ἄξονα βαίνει·
Καλλιστὼ κατ' Ὄλυμπον ἑλίσσεται, ἧχι φαείνει
κύκλος ἀερσιλόφοιο φερώνυμος Ἀρκάδος ἄρκτου.

XIII 295 sqq. (in fine pagorum Arcadicorum enumerationis)
οἵ τ' ἔχον Ἀρκαδίην πόλιν Ἀρκάδος, ὅν ποτε μήτηρ
Καλλιστὼ Διὶ τίκτε, πατὴρ δέ μιν εἰς πόλον ἄστρων
στηρίξας ἐκάλεσσε χαλαζήεντα Βοώτην.

Deinde Nonnus compluriens fabulam uno tantum vocabulo significavit; notabile autem est quod non plus uno loco certam imaginem retinet (I 169 sq. ἄξονι κεκλιμένης λοφίην ἀνεσείρασεν ἄρκτου Παρρασίης), reliquis ambas non solum signi figuras, sed etiam interpretationes ab Eratosthene prolatas

1) Iuno cum ἔμφρονα ἄρκτον Dianae Iovisque propriam dicit, sibi cum ea nihil fuisse testatur. Ergo et hac re ad Eratosthenem delegamur, qui Iunonis partes in fabula non agnoscat.

2) Eorundem vocabulorum repetitio docet poetam in altero loco alterum ob oculos habuisse.

miscet: modo enim plaustrum ad Callisto refert (I 462 *ἔσσο Λυκαονίης ἐλατὴρ Ἀρκτῴος ἁμάξης.* XLII 290 *καὶ Ἀρκάδος ἐγγὺς ἁμάξης*), modo ursae iungit Booten senem sive Icarium (II 182 sqq. *αἰθερίῳ δὲ δράκοντι συνέμπορος Ἀρκάδος ἄρκτου — — ὄμμασιν ἀγρύπνοισι γέρων ἐφύλασσε Βοώτης.* XLVII 250 sqq. *Ἰκάριον δὲ γέροντα — εἰς πόλον ἀστερόφοιτον ἄγων ὀνόμηνε Βοώτην | φαιδρόν, ἁμαξαίης ἐπαφώμενον Ἀρκάδος ἄρκτου*)[1]).

§ 4.

Eodem quo Eratosthenes, sed alia via, tendebat is qui in Ursa minore *Callistus canem* agnovit: uterque studuit signa propinqua ex eadem fabula explicare. Rem discimus ex scholiis Arateis, in quibus ad v. 27 de Ursis haec adnotata sunt: *διτταὶ δέ εἰσιν, ὧν τὴν μὲν Ναύπλιος εὗρε, τὴν δὲ δευτέραν τὴν ἐλάσσονα Θαλῆς ὁ σοφός. ‖ λέγει δὲ τὴν ἐλάσσονα εἰκόνα κυνὸς εἶναι, ἥτις ἦν Καλλιστοῦς, ἥτις συγκυνηγὸς ἦν τῇ Ἀρτέμιδι. ἀποθανούσης δὲ αὐτῆς συναπέθανε καὶ ἡ κύων. ‖ τὸ δὲ ὄνομα ἔχει διὰ τὸ κυνὸς οὐρὰν ἔχειν.* Aratus quidem Ursam *τὴν ἐλάσσονα εἰκόνα κυνὸς εἶναι* nusquam dixit. Ab hoc igitur auctor nequit profectus esse. Sed videntur fuisse qui propter *κυνὸς οὐρὰν* canem in Ursa minore agnoscerent. Id certe fecit qui Callisto ursam cum cane circa polum versari pronuntiavit. Scholiasta lusum huius arreptum, quoquo modo, cum Arati verbis conciliabat contendens hunc signo eandem figuram tribuisse; quam sententiam extorquere potuit ex uno versu 36 *καὶ*

---

1) Quod in Nonno observavimus, idem redit apud alios quoque serioris aevi scriptores et Graecos et Latinos, velut in schol. Arat. 257 (*ὑπὸ τὸν ῥυμὸν τῆς Ἄρκτου*), in Lucani Phars. IV 523 (flexoque Ursae temone paverent), Senecae Herc. Oet. 1523 ed. Leon. (sub plaustro — ursae), Avieni Phaen. 131 (illa [sc. ursa] licet parvo iaceat temone per aethram) et 259 (licet [sc. Arctophylax] — terga Helices — premat, haud tamen unquam | in picturatae plaustrum procurrere matris | fas datur). Ex ipso addam Nonno II 279 *καὶ ὕδατι διψὰς ἀλάσθω | ἄρκτος ἁμαξαίοιο δεδυκότος ἱστοβοῆος.* — Ex Arati Phaen. 93 Nonnus desumpsit *ἁμαξαίης ἄρκτον* appellationem (XLVII 252) ut multa alia, cf. Maass in Anal. Erat. p. 100.

τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσιν. Vides istum quoque siderum interpretem e Callimacho pendere.

§ 5.

Pauca denique verba hoc loco requirit sententia Henrici Schmidt, qui in libri, quo tragoediae Atticae carmina non semper aequa Minerva tractavit, p. CXX singularem illam fabulae formam, quae inter enumeratos Iovis coniuges et filios in Homiliis *Clement.* V 13 indicatur verbis (*Ζεὺς*) *Καλλιστοῖ τῇ Λυκάονος ἠγριώθη λέων καὶ ἄλλον τίκτει, Ἀρκάδα,* inde repetit, quod in caelo ab Ursa proxime absit *Leo.* Cui explicationi quod opponam non habeo: immo eam si minus certam, at quam maxime probabilem duco. Una enim rem statim expedit, cum impedita sit via leonis e fabula vulgari repetendi. Ratio enim nisi in siderum collocatione nulla, quantum video, comparet, qua intellegi possit, cur tandem Callisto a Iove compressa esse dicatur sub figura leonis.

§ 6.

Iam per Graecorum litteras fabulam persecuti *artificum monumenta* num quae ad Callisto pertineant circumspiciamus. De nonnullis supra dictum est: scimus enim Polygnotum Callisto inter inferos sedentem pinxisse, Orchomenios Methydriensesque Callisto et Pheneatas aliosque Arcadem in nummis repraesentasse. Callistus Arcadis aliorumque statuas ab Arcadibus post pugnam Leuctricam Delphos dicatas esse constat earum titulo nuper reperto, quem infra p. 345 exhibebo. Callistus et Ius statuas [1]), quae factae erant a Dinomene, qui c. a. 400 floruit, in Acropoli Atheniensium iunctas vidit Pausanias (I 25, 1). Ad nos ex arte Graecorum nihil pervenit, quod ad Callisto referre liceat [2]), praeter Arcadum nummos. Laudat quidem

1) De his cf. Overbeck, 'Gr. Kunstmyth.' II p. 415 et Kuhnert Fleckeis. Annal. suppl. XIV p. 275.

2) De statua falso huc relata vide Overbeckium l. l. — Quia cum Callistus fabula signum Ursae cohaeret, non alienum duco adnectere quae ad hoc pertinere videantur artium opera: Ursarum et draconis in caelo

Bachofen ('Der Bär in den Relig. d. Alterth.' p. 16) 'die herrlichen Kunstdarstellungen der Poniatowski-Gemmen No. 39—42' inter fontes fabulae potissimos; sed ex Foersteri adnotatione ('Raub u. Rückkehr d. Perseph.' p. 116) didici eas esse a falsario profectas, ut non doleam, quod eas inspicere mihi non licuit.

V.

§ 1.

Sed iam Graecos dimittamus et revertamur ad OVIDIUM. Hunc supra praemonui Eratosthenis et Callimachi commenta, quae apud Graecos ad infimam usque aetatem separata regnasse modo vidimus, una narratione coniunxisse. Nunc singula excutiam, ut appareat, quae utri debeat, quae ipse addiderit. Cum autem narratio quam Fastis II 155—192 inseruit, nisi

---

collocatio repraesentata est in gemma ex Asia oriunda, nunc Parisiensi, quam pulchro exemplo deformarunt Imhoof-Blumer et Otto Keller ('Tier- u. Pflanzenbilder auf Münzen u. Gemmen' 1889 tab. XVI 8); ursae ita positae sunt, ut praecepit Aratus in Phaen. 28 sqq. — Minus constat de interpretatione ursae, super cuius tergum stella comparet, in Alexandrinorum nummo aëneo repraesentatae, qui non ante Augusti imperium (cf. Head p. 718) percussus nunc Parisiis ('Cabinet des médailles') asservatur cuiusque imaginem delineavit Bachofen ('Der Bär in d. Rel. d. Alterth.' tab. II 5). Stella super adiecta Ursam caelestem significari novissimus O. Keller ('Tiere d. kl. Altert.' p. 127) contendit. Quae tamen interpretatio incerta est iudicanda. Nam quae in Mantinensium nummis super ursam conspicitur magna stella, eam notae vice ['countermark, star'] fungi vult P. Gardner in M. B. catal. (Pelop. p. 184). Alia est vis stellae, quam iam in antiquissimis nummis electris itemque postea in argenteis Milesii super caput leonis posuere (cf. Head p. 503 sq.) aut in tetradrachmis Abderitae ante pectus grypi (cf. Imhoof-Blumer et Keller, 'Tier- u. Pflanzenbilder auf M. u. G.', tab. XI 25). Attamen ut ursa Alexandrinorum sit sidus intellegendum — est autem ubi de tali stellae significatu dubitare non liceat, velut in capricorno, cui stella in aere Commageno superposita est, (cf. Imhoof-Blumer et Keller, 'Tier u. Pflanzenbilder', tab. X 1), aut in ariete, qui eodem modo in gemma insignitus est (cf. ib. tab. XVIII 46) —, explicatio tamen potest etiam ex Aegyptiorum religione repeti (cf. Head p. 720); horum enim sacerdotes Plutarchus de Is. et Os. 21 auctor est dixisse *θεῶν — τὰς — ψυχὰς ἐν οὐρανῷ λάμπειν ἄστρα, καὶ καλεῖσθαι κύνα μὲν τὴν Ἴσιδος ὑφ' Ἑλλήνων, ὑπ' Αἰγυπτίων δὲ Σῶθιν, Ὠρίωνα δὲ τὴν Ὥρου, τὴν δὲ Τυφῶνος ἄρκτον.*

quod brevior est, non differat ab ea quam in II Metam. libro 409—530 protulit, quanquam ne idem eisdem bis narraret verbis cavit variavitque singula, utramque in unam comprehendere licet. Utraque igitur pariter adhibita fabulam summatim proponam, quo quidque redeat diligenter adnotans:

Callisto Lycaonis filia cum Diana eiusque nymphis venabatur.	Met. II 411-416, cf. 495. 526 Fast. II 155 sq.	= Hes. ap. Erat., Callim., alii.
Iuravit virginem se mansuram.	F. 157—160	= Call. (Apollod. ὤμοσε μενεῖν παρθένος).
Sed Iuppiter amore captus ei pudorem eripuit	M. 409 sq. 433 F. 161 sq.	= Hes. ap. Erat., Callim., alii.
quamvis invitae ac reluctanti,	M. 434—436 F. 178.	= Callim. (Apollod.: ἀκούσῃ συνευνάζεται).
postquam Dianae facie indutus eam fefellit.	M. 425	= Amph. ap. Erat.
Callisto, quanquam conscientia amissae virginitatis afflicta, in Dianae choro permansit.	M. 441—452	cf. Hes. ap. Erat. (Schol. Arat.: φθαρεῖσαν δὲ ὑπὸ Διὸς ἐμμεῖναι ἐν τοῖς πρότερον κλέπτουσαν τῇ Ἀρτέμιδι τὸ σύμπτωμα).
Sed cum lavacro eius crimen patuisset,	M. 460—462 F. 169—172	= Hes. ap. Erat. (Schol. Arat.: ἤδη δὲ ἐπίτοκον οὖσαν. ὀφθῆναι ὑπ' αὐτῆς λουομένην).
procul secedere a Diana iussa est. Quo facto	M. 464 sq. F. 173 sq.	—
Arcadem peperit.	M. 468 sq. F. 175 sq.	= Hes. ap. Erat.
Iuno poenam adhuc distulerat,	M. 467	—
sed partu magis etiam accensa	M. 468—473	
illam in ursam convertit.	M. 476—484 F. 177	= Callim.
Hac nova specie pristinam servans mentem	M. 485	—
per agros montesque errabat.	M. 489—495 F. 181 sq.	
Quindecim annos natus	M. 497 F. 183	

Arcas, dum venatur,	M. 498 sq.	
in matrem incidit,	M. 500 F. 184	= Erat.
et ignarus eam iaculo fixisset,	M. 504 F. 187	—
nisi utrumque Iuppiter ad caelum rapuisset;	M. 505 sq. F. 188	
ubi signa vicina sunt,	M. 507 F. 189	= Erat.
prior Arctos vocata, alter Arctophylax, quia ursam a tergo sequi videtur.	F. 189 sq.	
At Iuno a Tethye et Oceano impetravit, ut Arctos ab aequore semper prohiberetur.	M. 508—530 F. 191 sq.	—

Vides fundamenta narrationis desumpta esse ex libro Eratosthenis, colores hic illic aspersos et Iunonem insertam esse ex carmine Callimachi. Iuno autem invecta duas necessario traxit fabulae mutationes: Primum opus erat Callisto salvam a Diana dimitti, ut Iuno posset huius loco poenam exercere. Deinde Iuno fingenda erat poenam in idoneum tempus distulisse; tale praebuit paelicis partus, quo necesse erat Iunonis dolorem redintegrari; poeta vero simplici hac ratione non contentus deam induxit aegre ferentem quod illa etiam fecunda esset, quasi omnino potuisset fieri, ut Iovis semen fructu destitueretur; cogitavit de mortalibus, non de immortalibus, *ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναὶ ἀθανάτων* (Hom. λ 249). — In proximis Ovidius fabulam, quam apud Eratosthenem intextam invenit, Lycaonis ideo omittere debuit, quod eam iam ante, quanquam alia forma, narraverat; qua dempta simul nos fraudavit primae Arcadis sortis notitia, cum iam frustra quaeramus, quis matre in ursam conversa inopis infantis curam susceperit; nam satis habuit dicere XV annis peractis filium cum matre congressum esse, cum illud legentibus ut quisque vellet animo supplendum permitteret. Quae sequuntur abiecta inutili doctrina simpliciora reddidit: abiecit enim laesam ab utroque Lycaei religionem, idoneam, sicut est, Iovi hanc ratus causam intercedendi, quod a filio

matri mors instabat. At peccavit exemplo deserto in depingenda condicione: nam ex fabulae sententia eam debuit effingere et in terram transferre, quam in caelo obtinent sidera; haec autem ea est, ut Ursam Arctophylax persequi videatur, et hanc expressit Eratosthenes; at Ovidius in Met. huius oblitus est, cum scriberet 501 sqq.:

— — — Ille refugit
inmotosque oculos in se sine fine tenentem
nescius extimuit propiusque accedere aventi
vulnifico fuerat fixurus pectora telo.

In Fastis etsi non mutavit causam, vitavit tamen manifestam fabulae et siderum collocationis discrepantiam ac quodammodo se ipsum corrigere [1]) videtur v. 190:

Arctophylax formam terga sequentis habet.

Hic paulum subsistamus. Nam quae adhuc perlustravimus, omnia ita comparata sunt, ut dubium esse nequeat, quos is qui narrationem composuit adhibuerit auctores. Compositam autem eam esse tacitus posui ab ipso Ovidio; non temere, opinor; nam quae cum Eratosthenis exemplo discrepant aut in eo desunt, eorum nihil est, quod non possit ab ipso esse profectum aut quod dici nequeat unde illatum aut cur novatum sit. Eratosthenem autem ab eo esse lectum Fastis comprobatur, in quibus quae narrantur fabulae praeter quinque omnes in Catasterismis redeant (cf. Robert in Erat. Cat. rel. p. 29); Callimachi vero carmina ei penitus nota fuisse non est quod moneam. Qua de causa mihi persuasum est Ovidium hos auctores sibi familiares ipsos adiisse, etiamsi, id quod in medio relinquam, habuerit in manibus quod nuper complures ei tribuerunt syntagma mythologicum vel syntagmata; quod G. Knaack in Quaest. Phaeth. p. 68 ipsam Callistus fabulam, qua syntagmatis usus demonstretur, affert positum est in Maassii de Catasterismorum origine iudicio et cum hoc suo fundamento concidit, si Catast. ad Eratosthenem redeunt neque e scholiis Arateis

1) Ut temporum ita narrationum ratio docet fabulam ab Ovidio prius in Metam., postea in Fastis tractatam esse.

descripti sunt. Alium enim eam narrationem, quam Ovidius exhiberet, composuisse cur statuamus ne ulla quidem est causa: immo in ea ipsa inest quod ab alio profectum esse vix credi possit; matris dico cum filio congressum in Fastis non minus quam in Metam. (in illis tamen, ut supra dixi, poeta manifestam quidem cum veritate discrepantiam vitavit) talem qualis cum siderum inter se collocatione pugnet. Rerum igitur caelestium sat incuriosum auctor se praebet. Hac autem re proditur Ovidius; qui quanta incuria in rebus astronomicis versatus sit, Ideler satis ostendit. Iam vero in congressu illo depingendo Eratosthenis exemplum deserere non potuit nisi qui ante omiserat violatam Lycaei religionem. Qui autem hoc modo Eratosthenis narrationem contraxisse reperitur, eidem ceteras quoque fabulae mutationes assignare par est. Ergo hinc quoque ad Ovidium ducimur auctorem.

Iam pergo ad narrationis finem. Restant enim haec: Iuno, quod Callisto inter sidera recepta est, indignata ad Tethyn et Oceanum, quorum olim alumna fuit, descendit et iniuriam sibi illatam questa rogat atque ab eis impetrat, ut novum sidus ab aequore semper prohibeatur.

Primum explicatur, cur Ursa nunquam occidat. Qui explicationem invenit ab eis profectus est, quae Iuno apud Homerum dicit (Ξ 201 sq.):

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν,
οἵ μ' ἐν σφοῖσι δόμοισιν ἐὺ τρέφον ἠδ' ἀτίταλλον.

Sed quis invenit? Apud Graecos nunc quidem istam narratiunculam frustra quaerimus, quanquam inde ab Alexandrinorum aetate, postquam iam Homerus versu *οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο* praeclare praeivit, Ursa nunquam occidens in horum quoque litteris hic illic commemoratur, velut a Nonno II 279, III 5, XXV 136 sq., 397, XXXVIII 367. Sed quae Ovidius enarrat significat *ignotus poeta Latinus*, cuius versus in Hyg. fab. 177 servati sunt. Illic enim quod Callistus sidus non occidat ita explicatur:

'Tethys enim, Oceani uxor, nutrix Iunonis, prohibet eam in oceanum occidere. [hic ergo septentrio maior]. de qua in creticis versibus:

tuque Lycaonio mutata e semine nymphe [1]),
quam gelido raptam de vertice Nonacrinae [2])
oceano prohibet semper se tingere Tethys [3]),
ausa suae quia sit quondam succumbere alumnae.'

Horum versuum auctorem Aem. Baehrens in Misc. crit. p. 19 comprobavit [4]) 'fuisse in eorum poetarum novellorum

---

1) In codice: 'tuque Lycaoniae mutatae semine nymphae.' Muncker, cum apostrophen ad Arctophylacem referret, nihil mutari, sed post 'mutatae' voculam 'e' inseri voluit; quod etsi postea fecit Riese, ego tamen perversum duco. Rob. Unger in progr. Friedland. 1861 p. 6 sqq., cum versus ex aliquo heroum catalogo, quo etiam qui a Callisto genus ducerent recensiti essent, superesse putaret, scribi iussit: 'tuque (vel 'tresque') Lycaonio mutatae e semine nymphae.' Cui versus formae duo obstant: primum, id quod levius est, desideratur vocativus; deinde, idque gravius est, verba 'e semine nymphae' insolentius dicta sunt quam quae ei qui per coniecturam inferat largiri possim; neque enim mihi sufficiunt quae Unger p. 9 attulit exempla, Ovidii (Met. XII 93) 'esse satum Nereide' et procreandi verbi etiam in mulieribus usus. Itaque apostrophe ad Callisto relata praetuli cum Scheffero formam 'mutatae' in 'mutata e' dissolvere; 'nymphe' pro 'nymphae' codicis et 'nympha' Schefferi recepi a Baehrensio, qui novissimus hunc locum pertractavit in Misc. crit. p. 19 sq. Quod vero idem 'mutata' corrigi vult in 'prognata', non assentior; nam et illud ferri potest, quin etiam, cum de signo sermo sit Ursae, mutatae figurae significatio tantum non est necessaria.

2) Sic in codice. Muncker scribi maluit 'Nonacrino', quod Bunte recepit. Ego vero codicis lectionem non ausim damnare, etsi valde dubia mihi quoque est. Trita enim nominis forma est Nonacris, rarior Nonacria, sed potuisse etiam Nonacrinam locum appellari Rob. Unger p. 10 similibus exemplis (velut *Ἀμαντία*: *Ἀμαντίνη*, *Κεστρία*: *Κεστρίνη*, Elephantis: Elephantine) evicit. Accedere vero quo forma 'Nonacrino' commendetur infra videbimus, cf. p. 330 adn. 1.

3) In cod. 'Thetis.'

4) Tria attulit argumenta: haec enim sunt eius verba: 'non premo *σπονδειάζοντα;* sed Catulli memoriam utique provocat totus horum versuum color. et nescio an is qui Cirin epyllion composuit, ut ex ceteris eius aevi vatibus flores collegit, ita versum fragmenti nostri quartum ob oculos habuerit, cum v. 83 scriberet «ausa quod est mulier numen fraudare deorum».' Minus valent primum et tertium, plus medium. Sed est quod huic iudicio obstare videatur. Poetae enim Catullo aut Ovidio aequales nusquam, quantum nunc scimus, illo quo poeta ignotus sensu dixere feminam feminae succumbere: at, si mittimus Hyginum, de quo mox dicemus,

numero, qui sub finem liberae reipublicae exstiterunt quique a Cicerone inridente cantores Euphorionis vocitabantur.' Poetae nomen latere existimat in 'versibus', cum in 'Creticis' non offendat, sed syllogam in eis agnoscat fabularum ad Cretam pertinentium, quam nescio quis Catulli aequalis Alexandrinum aliquem poetam secutus composuerit. Rob. Unger in progr. Friedland. 1861 p. 6, cum primo versu Ancaeum, Arcadis abnepotem, designari temere sumeret, collatis Apollonii Rhodii I 164 sqq. eo adductus est, ut sat audaci coniectura reponeret 'in Argonauticis Varronis'; atque Alexandro Riese ita imposuit, ut, etsi sprevit eius coniecturam, versus tamen inter Varronis Atacini fragmenta reciperet. Quae priores luserunt (Barth: 'in v. Arataeis', Bernhardy: 'in v. Eratosthenicis') possum omittere, nec commorari opus est in eo, quod novissimus Hygini editor proposuit: 'in v. eroticis.' Certa in his, nisi nova subsidia accedunt, indagari non possunt. Sed enim ad nostrum consilium sufficit versuum scire aetatem, quam Baehrens satis probabiliter definiit. Nam si Catulli aequalis, quisquis fuit, illam de Ursa ab oceano exclusa fabulam significavit, non est dubium, quin ex Alexandrinis nescio quis eius auctor fuerit, etsi nullum huius apud Graecos ipsos iam invenimus vestigium [1]). Ovidius igitur in fine non minus quam in prioribus narrationis partibus totam materiam Alexandrinis debere iudicandus est.

simile aliquid solum apud Apuleium reperitur, cui succuba idem valet quod aemula; cf. Met. V 28, ubi Venus exclamat: 'Vel maxime Psychen ille, meae formae succubam, mei nominis aemulam, vere diligit', et X 24; et cum Apuleio consentiunt glossae nonnullae, quas Rob. Unger p. 7 attulit. Potestne igitur poeta in singulari notione cum Apuleio conspirans Catulli aequalis haberi? Meo quidem iudicio potest. Licet enim dubitare, an illa succumbendi succubaeque vis antiquitus in usu fuerit, quanquam primo magis in vulgari ideoque spreta a cultioribus poetis, postea, cum vetera et vulgaria protraherentur, in litteras recepta; cui opinioni favet quod Apuleius succubam in eo opere usurpavit, in quo eum sermonem vulgarem fere secutum esse constat.

1) Callimachum, de quo sine ulla causa cogitavit Preller in Myth. Gr. I³ p. 385, auctorem non esse inde necessario efficitur, quod de omnibus qui ex hoc pendent ne unus quidem extremam illam narrationis particulam habet. Quis auctor fuerit, ne suspicari quidem licet.

Ratione autem, si quae adhuc disputavi vera sunt, hac usus est, ut tanquam filum Eratosthenis narrationem sequeretur, huic a Callimacho quae nulla aut leni mutatione inseri possent insereret, finem adhibito tertio auctore, sive ipse illo homine Alexandrino sive eo qui illum secutus esset, suppleret. De suo in ipso fine plurima addidisse videtur, quandoquidem in Iunonis oratione bonum quem Seneca laudat declamatorem admirari licet; in prioribus quot flores admiscuerit ex culto Callimachi hortulo decerptos, quot ipsi debeamus, quis dicat?

Sed praeter Graecos nescio an in auribus sive ob oculos ipsos illos habuerit versus, de quibus modo verba fecimus. Nam primum Ovidii in Met. II 409 verba ‘in virgine Nonacrina’, quibus Callisto primum inducitur, eorum memoriam suscitant, quae eadem versus sede ignotus ille poeta habet ‘de vertice Nonacrinae’; at spondiacum istum tam consimilem versus exitum e communi forsitan uterque libaverit fonte, poeta Alexandrino, ad quem etiam Suidae verba ‘Νωνακρίνη· λέγεται ἡ Καλλιστώ’ revocari possunt. Sed accedit quod apud Ovidium etiam alumnae appellatio verbumque tingendi redeunt,

cf. { ign. poetae ‘ausa suae quia sit quondam succumbere alumnae.’
Ov. Met. II 527 ‘at vos si laesae contemptus tangit alumnae,

et { ign. poetae ‘oceano prohibet semper se tingere Tethys’,
Ov. Met. II 530 ‘pellite, ne puro tingatur in aequore pelex.’

Itaque etsi pro certo affirmare nihil audeo, veri tamen haud dissimile arbitror Ovidio, cum primum Callistus fabulam narrandam aggrederetur, popularis quoque sui versuum in mentem venisse. Nec tamen nego posse consensum etiam communi fonte, Graeco nimirum, explicari.

§ 2.

Restat, ut videamus, unde versus in Hygini Fabulas pervenerint. Vix autem erit quin, ubi primum conspexerit, eos hoc loco miretur, quoniam cum Hygini ratione videntur male convenire. At huic rei fortasse nihil est tribuendum; nam

idem, quem Hygini nomine designamus, in Astronom. semel atque iterum singulos vel binos versus attulit. Sed accedit quod nunc inter iudices peritissimos constat Romanos scriptores ab Hygino nusquam consultos esse [1]). Quod si verum est, sequitur, ut versus ab *interpolatore*, cui iam a Mauricio Schmidt assignati sunt, Fabulis sint illati.

In Astronomicis in Ursae maioris titulo, postquam Callistus fabulae III formae narratae sunt, haec sequuntur (p. 31, 14 Bunte):

'Hoc signum, ut complures dixerunt [2]), non occidit. Id qui [3]) volunt aliqua de causa esse institutum negant Tethyn, Oceani uxorem, id recipere, cum reliqua sidera eo perveniant in occasum, quod Tethys Iunonis sit nutrix, cui Calisto succubuerit ut paelex. — — — quae res in Nonacri monte Arcadiae gesta demonstratur [4]).'

Haec cum versibus illis comparanti protinus apparebit illos ab Hygino reddi: redeunt enim cum Nonacrini montis mentio tum singularis ille, de quo supra dixi, succumbendi usus. Quod si Hyginus etiam in Astronomicis, sicut Roberto (in Erat. Cat. rel. p. 232 sq.) visum est, viro in his versatissimo, 'Latinos auctores fere neglexit', de *interpolatore* hic quoque cogitandum est.

Sed non solum in Hygini opera versus illi invaserunt, sed etiam in Ovidii Metam. argumentis vestigia eorum deprehenduntur. In his enim (II 5) Iuppiter narratur in Callistus amorem incidisse, 'cum circa Nonacrinum montem Arcadiae — vagaretur.' Quae ex Ovidio peti non potuerunt; hic

1) Cf. Robert in Erat. Cat. rel. p. 235 et inprimis Wilamowitz in Quaest. philol. IX p. 49 adn., ubi de hac re plura invenies, in quorum capite posita sunt verba 'Alles Römische ist Interpolation im Hygin.'

2) 'dixere' Bunte, at 'dixerunt' habent libri optimi, cf. Bursian in Act. acad. Monac. 1876 p. 10.

3) 'id qui' dedi ex Bursiani coniectura. Codices: 'ut (at, et) qui.'

4) Extrema sententia apud Hyginum in fine totius capitis (p. 31, 21 B.) posita ea excipit, quae Ariaethus de Callisto protulerat. Cum his autem nullo modo cohaeret: contra quo eam revocavi, neque offendit et eis quae antecedunt convenit. Scrupulus, si qui residat, omnis, credo, eximetur ei qui verborum quem monstraturus sum fontem agnoscet.

enim nihil tale habet ac ne cogitavit quidem de certo Arcadiae loco; nam 'virginem Nonacrinam' v. 409 Callisto appellavit per synecdochen pro Arcadica; sed hac appellatione ei, qui argumenta confecit, causam praebuit, ut aliunde Nonacrini montis mentionem narrationi inferret. Desumpsisse autem eam iste putandus est ex illis versibus; neque enim alibi cum illo monte Callistus fata coniuncta invenimus, etiamsi, primum in versibus illis Latinis an in exemplo iam Alexandrino id factum sit, dici nequeat; Suidae enim quam supra attuli glossam *Νωνακρίνη· λέγεται ἡ Καλλιστώ* ad id diiudicandum non sufficere patet. Atqui argumenta ex ampliore Ovidii Metamorphoseon commentario residua esse Richardus Foerster certis indiciis demonstravit. Ergo meo iure mihi videor conicere olim in illo commentario versus illos ipsos exstitisse, ut ad illustrandam supplendamque Ovidii narrationem praesto essent [1]). Cui coniecturae quaestio, cum processerit, firmamenta substernet, per quae fore spero ut iam tuto stare videatur.

§ 3.

Sed priusquam pergam, ad finem perducere libet, quam supra incohavi, de Hygini fabulis quaestionem. Paucis absolvere licet de fab. 176:

'Ad Lycaonem, Pelasgi filium, Iovis in hospitium venisse dicitur [et filiam eius Calysto compressisse; ex quo natus est Arcas, qui ex suo nomine terrae nomen indidit]. Sed Lycaonis filii Iovem tentare voluerunt, deusne esset, ⟨et⟩ carnem humanam cum caetera carne commiscuerunt idque in epulo ei apposuerunt. Qui postquam sensit, iratus mensam evertit, Lycaonis filios fulmine necavit. Eo loco postea Arcas oppidum communivit quod *Τραπεζοῦς* nominatur. [Patrem Iuppiter in lyci figuram mutavit].'

Intra cancellos posui quae aliunde fabulae illata esse mihi persuasi. Ipse suas Hyginus fabulas corruperit an inter-

1) Si interpolator Hygini Astronom. et scriptor Metamorph. argumentorum pendent ex versibus in Fabulis Hygini conservatis, veri est simillimum scribendum esse pro Frisengensis lectione 'Nonacrinae' 'Nonacrino', quia ille habet 'in Nonacri monte', hic 'circa Nonacrinum montem.'

polator sit incusandus[1]), nescio, sed scio alienum esse quod Iuppiter dicatur Lycaonis hospitio usus filiam compressisse, et sensu carere quod idem sceleratis filiis fulmine peremptis patrem peculiari poena, cuius nulla omnino causa apparet, afficiat[2]); atque huius quidem additamenti naturam vel sedes indicat; suum enim locum haberet post verbum 'necavit'; subiectum est a fabulae redactore ex altera narrationis forma, ex qua Lycaon, quia ipse facinus in se admisit, in lupi figuram mutatur.

Transeo ad fabulam proximam, quae de Callisto agit. Haec, si alteram eius partem cum versibus et stellarum catalogo, quia aliena est, mittimus, ex eo numero est, quae *ex scholiis Vergilianis* fluxerunt; quod ut perspiciatur, opus est eam cum eis componere, quae Lactantius ad Statii Theb. III 685 et Mythogr. Vatic. II 58. 59 exhibent:

Hyg. fab. 177	Lact. ad Statii Theb. III 685	Mythogr. Vat. II 58 sq.
	AD OCEANUM] Quia Arctos oceano non immergitur, positione cursus spherae circularis. οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο[3]). Sed fabulas, quae in septentrionem sunt fictae a Graecis contra veri propositum, edisseramus.	De Gigantum sanguine natus est
Calysto, Lycaonis filia,	Calysto, Lycaonis Arcadiae regis filiam, in comitatu Dianae Iuppiter cum vidisset, in amorem eius incidit, nactusque a reliquis se-	Lycaon, tyrannus Arcadiae. Eius filiam Calliston cum in comitatu Dianae Iuppiter vidisset, in amorem eius incidit, et a reliquis se-

1) Hyginum additamenta narratiunculis inspersisse non ignorat qui Astronomica in Roberti Catast. ed. legit; sed hic quidem de Frisingensis interpolatore cogitare malet qui acceperit quae idem ille p. 216 sq. disputavit.

2) Non in eo offendo, quod pater poenae filiorum est particeps — nam quis demiretur, id quod Bibliothecae Apollodoreae auctor tradit, patrem una cum filiis fulmine tactum esse? —, sed quod pater ex illorum interitu exemptus huic tam singulari poenae reservatur, cuius nulla allata sit ratio.

3) Ita correxi quae in Tiliobrogae editione exstant: o. i. e. a. d. o. a. m. o. p. a. c. e. &. i. λοιποον οκεανος. — Versus est homericus (Σ 489. ε 275).

	gregatam nymphis in Dianam mutatus seductamque compressit et gravidam fecit. Cuius cum crimen crescens uterus proderet, indignata Diana comitatu suo eam repulit: quae exactis decem mensibus enixa est parvulum, qui Arcas cognominatus est.	gregatam nymphis in Dianam mutatus compressit et gravidam fecit. Cuius cum crimen tumens uterus proderet, indignata Diana comitatu suo eam reppulit. Illa autem exactis decem mensibus enixa est parvulum, qui Arctos(!) cognominatus est.
ursa dicitur facta esse ob iram Iunonis, quod cum Iove concubuit.	Indignata Iuno, quod pellex sua ex Iove etiam mater esset, Calysto vertit in ursam. Cuius filius Arcas cum esset in adultam productus aetatem, inprudens in matrem incidit, ursamque credens misso telo eam perimere voluit.	Indignata Iuno, quod pellex sua ex Iove etiam mater esset, Calliston vertit in ursam. Cuius filius Arctos cum esset in adultam aetatem productus, imprudens in matrem incidit, ursam credens, ac misso telo eam perimere voluit.
Postea Iovis in stellarum numerum retulit, quae septentrio appellatur, quod signum loco non movetur neque occidit. Thetis enim, Oceani uxor, nutrix Iunonis, prohibet eam in oceanum occidere.	Non sustinens Iuppiter ignorantem parricidium perpetrare, statim eos inter sidera rettulit. Ille Arcturus et alio nomine Arctophylax vocatur. Illa ἄρκτος μείζων, Latine septentrio maior appellatur. Quod signum loco non movetur neque mergitur. Thetis enim, uxor Oceani, nutrix Iunonis fuit, quae propter affectum nutritae eam prohibet in oceanum cadere, unde *Verg.* 'Arctos oceani metuentes aequore tingi.'	Non sustulit Iuppiter ignorantem matricidium perpetrare, statimque eos inter sidera collocavit. Ille Arcturus et alio nomine Arctophylax vocatur. Illa ἄρκτος μείζων, Latine septentrio maior appellatur. Quod signum loco non movetur nec hac quam dicturus sum causa mergitur. Thetis enim, filia Nerei, uxor Oceani, nutrix Iunonis fuit. Quam Iuno indignata pellicem suam in caelum translatam rogavit, ut propter affectum nutricis eam prohiberet in oceanum cadere.

Lactantius, cum in calce Vergilii verba afferat, ex commentario se in Vergilium conscripto hausisse indicat. Id vero eo confirmatur, quod, ut Rob. Unger p. 7 testatur, alter Lactantii codex Monacensis in extrema narrationis parte eadem habet verba atque Serv. ad Verg. Georg. I 246, quem versum Lactantius in calce laudat. Sunt haec:

Lact. cod. Monac.	Serv. ad Verg. Georg. I 246 (exscr. Gaudentius in schol. Bern. ed. Hagen)
— indignata[m] autem Iuno, quod Iuppiter pelicem suam in siderum numerum retulisset, rogavit Thetin, nutricem suam, deam maris, ne unquam pateretur eas (!) occidere. Unde Verg.—	— quas postquam Iuppiter in siderum rettulit numerum, Iuno rogavit Tethyn, suam nutricem, ne unquam eas pateretur occidere. Unde nunc 'metuentes' dixit. —

Cum Lactantio autem plerumque ad verbum consentit Mythogr. Vatic. II, quem sua maximam partem ex scholiis Vergilianis descripsisse inter peritos constat [1]). Ergo ad eundem ab utroque relegamur fontem. Nec iam dubium videtur, quin ex eodem, etsi per alium rivulum, fluxerit prior illa Hygini fabulae pars. Neque igitur casui tribuendum quod Servii ad Georg. I 246 verba 'quas postquam Iuppiter in siderum rettulit numerum' simile sonant atque Hygini 'postea Iovis in stellarum numerum rettulit.'

Fabula, quam hi ex commentario aliquo Vergiliano desumptam narrant, Ovidiana est, etsi a Lactantio Graecis imputatur; (ex quo errore — an fraudem putes? — solo intellegas hunc sua ab ipso Ovidio non accepisse). Quod si quis non statim persenserit, eum monuisse sufficiet redire in hac narratione, quae Ovidii propriae sint, et Dianam Callisto comitatu suo repellentem et Iunonem indignantem, quod paelex sua ex Iove etiam mater facta sit.

Ad Ovidium revocari aut possunt aut debent ea quoque, quae alibi in scholiis Vergilianis de Callisto relata sunt. Excepta est una narratiuncula a Servii interpolatore ad Verg. Georg. I 246 inserta, quae ad Eratosthenem redit; at haec non ad maiorem, sed ad minorem pertinet Ursam. Reliquae sunt hae: Serv. ad Verg. Georg. I 138 [exscripsit Mythographus Vat. I 17]: —'Lycaon enim, rex Arcadiae, habuit filiam Callisto [*L.*, Calisto *libri Serv.*]. Quam cum vitiasset Iuppiter, Iuno in ursam con-

1) Cf. Robert in Erat. Cat. rel. p. 219.

vertit et postea Iuppiter miseratus in signum ⟨septentrionis⟩.' (Ex eodem fonte — id docent quae praecedunt — in scholia Bernensia haec transierunt: '— ursa, in quam transfigurata est Callisto [caliston *B*], Lycaonis filia'). Ad hanc respicit interpolator ad Georg. I 246 haec adnotans: 'de Helice, Lycaonis filia, amata a Iove et a Iunone in ursam mutata, supra dictum est.' Eadem suppletur ab interpolatore ad Aen. I 744 ita: 'haec autem, ut fabulae loquuntur, Callisto fuit, comes Dianae, quam Iuppiter mutatus in Dianam stupravit, ex qua natus est filius nomine Arcas. Cetera in libro I Georg. plenius narrata sunt.' Haec quidem ad Ovidium referri possunt, debent praeter Serv. ad Georg. I 246 quae eius interpol. ad Georg. I 67 narrat: 'alii Arcadem fuisse filium Callistus et Iovis ⟨dicunt: qui⟩ cum matrem in figuram ursae Iunonis ⟨ira transfiguratam⟩ vellet occidere, ambo in caelum ⟨a Iove translati sunt, et⟩ ille Arcturus, illa Helice dicta.' Bis scholiastarum neglegentia fabulam pessumdedit: Servius cum ad Vergilii (Georg. I 246) versum 'Arctos oceani metuentes aequore tingi' adnotavit 'hoc refertur ad fabulam; nam hae duae paelices Iunonis fuisse dicuntur', illius versus gratia ex una duas paelices efficiens fabulam correxisse cognoscitur non ipse demum, sed quem secutus est auctor (cf. p. 333). Plus etiam peccavit qui Probi illustre nomen fert, cum non solum Callisto dum gravida est a Iunone mutatam, verum etiam Arcadem in eandem formam conversum esse tradidit ad Georg. I 138 (p. 25 Keil): 'Lycaonis arcton dicit septentrionem et vulgarem sequitur historiam. Iuppiter enim Callisto, Lycaonis filiam, creditur mutatus in Dianam compressisse; quae gravida mutata in ursam ira Iunonis peperit puerum Arcada, quem Iuppiter, ne venans matrem feriret, mutatum in eandem formam cum ea inter sidera retulit.'

Lactantius denique ad Statii Theb. IV 294 fabulam breviter repetivit: 'una pars narrationis est Nonacria ut Trinacria. Est autem nomen loci vel agri Arcadiae, in quo Iuppiter in speciem Dianae versus cum Calystone Lycaonis filia concubuisse narratur. Ovid. sic in virgine Nonacri⟨n⟩a.' Sed quae de

Nonacria protulit, ipse sibi e versu Statiano ('Nonacria rura') confinxit.

Itaque iam confidenter statuo fuisse qui, cum in Vergilii Georgica commentarios componeret, ad I 246 Nasonianam de Callisto fabulam afferret, unde describeretur a Lactantio et Mythographo Vat. altero, excerpta transiret in Hygini Fabulas, minuta et contracta a Servio servaretur eiusque interpolatore.

§ 4.

Ex ipsis tamen Ovidii versibus ille hausisse non videtur, sed *ex Metamorphoseon epitome* ei quam nos tenemus simili [1]). Id inde colligo, quod, quos ex illo pendere vidimus, iidem etiam habent quae cum Argumentis Metam. ita consentiant, ut casu factum esse vix possit. Etenim non solum Lactantio cum Argumento duae locutiones communes sunt:

---

1) Idem quod in Callistus videtur etiam in Heliadum fabula factum esse (neque in hac, opinor, sola); consentiunt enim hi testes:

Argum. II 2. 3	Serv. ad Aen. X 189	Hyg. fab. 154	Schol. Germ. Strozz. 174, 13 (Breys.)
Sorores Phaethontis Phaethusa Lampetie Phoebe, casum fratris dum deflent, deorum misericordia in arbores populos mutatae sunt. † Ac fluxisse dicunt *) lacrimae earum, ut Hesiodus et Euripides indicant, in electrum. ——— *) Muncker coni.: 'mutatae sucina flevisse dicuntur.' 'Dicuntur' accipio; cetera fortasse sanantur, in fine si addis 'duratae.'	Huius interitum flentes sorores Phaethusa et Lampetusa deorum miseratione in arbores commutatae sunt. cf. ad Buc. VI 62 Phaetontiades — — quae, dum exstinctum fratrem flerent, conversae sunt in arbores. — (Interpol. addit: 'sorores Phaethontis sucina flevisse dicuntur — —').	Sorores autem Phaethontis, dum interitum deflent fratris, in arbores sunt populos versae. Harum lacrimae, ut Hesiodus indicat, in electrum sunt duratae, — ——— Moneo ex Ovidio petita esse etiam quae praecedunt (cf. Rob. in Erat. Cat. rel. p. 217).	Sorores quoque Phaethontis flentes in arbores populos versae fuisse, lacrimae quoque earum in electrum duratae dicuntur, —

Lact.	Argum.
— in amorem eius incidit —	— in Callistus ... incidit amorem —
— enixa est parvulum —	— quem erat enixa —,

sed etiam duo additamenta ab Ovidio aliena in Argumentis redeunt:

Myth. Vat. II	Argum. I 6
De Gigantum sanguine natus est Lycaon, tyrannus Arcadiae.	De Gigantum sanguine nati quam sacrilega mente versati sint, Lycaonis testatur exemplum. Qui tyrannus Arcadiae —
Serv. ad Georg. I 246	Argum. II 5. 6
add. cod. Regin.: 'nam reliqua signa dicuntur omni nocte in oceano tingi.'	— inter caetera sidera liquore non tingitur.

Qui Argumenta confecit misere consuisse videtur quae ex Ovidio sumpsit et quae ipse finxit, quae in commentario legit narrata quaeque adnotata; nam horum omnium certa exstant vestigia, in hac narratione non minus quam in aliis [1]). Quae Ovidii, quae ipsius sint, facile qui legerit dignoscet; quae cum antiquiore epitome conspirarent, supra indicavi; quae ex commentarii doctrina superesse censeam, nunc addam:
primum verba 'circa montem Nonacrinum Arcadiae', ac fortasse etiam quae subsequuntur 'in quo genitus existimatur', quanquam falsa sunt — cum Nonacrino enim confusus est mons Lycaeus — et a quolibet addi potuerunt non minus quam quae paulo post inserta sunt 'A Graecis autem Helice, a nostris septentrio nuncupatur';
deinde verba 'ut auctor Hesiodus indicat. Vel alii:

1) Multa in Argumentis ab interpolatoribus addita sunt (exempla ex innumeris pauca supra in p. 264 adn. 1 attuli), qui aetate Mythographo Vat. primo inferiores erant. Haec igitur ubique secernenda sunt, priusquam de fabula iudices. Ne tamen opineris quae ab Ovidio aliena sint esse item interpolata, de Argi fabula te moneo, in qua Argum. I 10, Mythogr. Vat. I 18, Epitome Graeca in Westerm. Mythogr. p. 347 inter se consentiunt, dissentiunt ab Ovidio.

«Sed lucet in astris | Callisto renovatque suos sine fluctibus ignes».'

Nonacrini montis mentionem supra ex ignoti illius poetae versibus repetivi et hinc conieci eos in commentario olim exstitisse. Quae coniectura etsi per se non est necessaria — potest enim auctor Argumenti etiam fingi non ipse versus ob oculos habuisse, sed eius qui eos ob oculos habuit, commentatoris dico, verba reddidisse —, tamen alio nomine ita commendatur, ut credere liceat me verum assecutum esse. Apparet enim ante verba 'vel alii', quae editores violenter coniectando frustra tentaverunt, aliquid excidisse. Quid exciderit, dubium esse nequit. Praecedere enim nihil aliud potuit nisi alius scriptoris de eadem re, Ursa nunquam occidente, verba. Eiusmodi autem sunt versus illi, ad quos in Argumento ante respectum est. Ergo tantum non certissimum est eos hoc loco exstitisse. Hinc autem, sive ex argumento etiamtum pleniore sive ex commentario ipso, transcripti sunt in Hygini Fabulas et pervenerunt, in prosam soluti, in eiusdem Astronomica.

Iam de his versibus satis dictum. Quod vero ad eos attinet, qui hos olim subsequebantur, nunc soli exstant in Argumento: praeter Robertum Unger, qui in illo programm. p. 7 sq. e voculis 'vel alii' temerario ut solet impetu raptus nomen 'Varronis Atacini' elicuit versusque paucis verbis suppletis cum prioribus illis versibus eidem poetae assignatis coniunxit, cuiusnam sint nemo scit. Digni certe sunt optima aetate.

Hesiodi nomen, ut de hoc pauca addam, nunc non suo loco legi, sed ab initio Argumenti ad finem esse delapsum supra ostendi (p. 265 sq.). Incusandus haud dubie is est, qui docti commentarii reliquias suis narrationibus hic illic inspersit, qua in re eum non satis diligenter versatum esse duobus exemplis supra p. 263 demonstravi.

Hactenus de Ovidio eiusque auctoribus et de eis quae ex Metamorphoseon commentario supersunt.

§ 5.

Post Ovidium Callistus res denuo tractare non mirum quod nemo ausus est. Huius enim narratio ut plenissima ita suavissima est, nec dubito quin brevi, quatenus linguae Latinae imperium patebat, divulgata auribus animisque se insinuaverit; nec cessit principatu ad nostra usque tempora, sed etiamnunc ingenia tenet sicut tenuit, postquam a dulci vatis Paeligni ore fluxit. Ex hoc igitur confido Romanorum quicunque postea Callistus meminerint pendere, quanquam ex ipsis verbis demonstrari in paucis tantum potest. Nam praeter eos, quos sua ex commentario Ovidiano accepisse statui, fabulam narravit unus *Isidorus* Hispalensis in Etymol. III 35 et ita, ut quem sequatur auctorem appareat, significavit unus *Statius*.

Illius verba haec sunt in Ottonis edit.: 'Sic Calisto, Lycaonis regis filia, dum ab Iove compressa et fabulose a Iunone in ursae speciem versa fuisset, quae Graece ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen eius Iovis cum filio in stellis septentrionalibus transtulit; eamque Arcton, filium autem eius Arctophylax appellavit.'

Statius fabulam septiens tetigit: enumerabo locos ex rerum ordine:

Theb. IV 293 — — — — — — quae risistis, Amores,
grata pharetrato Nonacria rura Tonanti.
VII 162 [Bacchus cum Iove, quod Thebis infestus sit, litigat]
— — — — sed non Danaeïa limina talis
Parrhasiumque nemus Ledaeasque ibis Amyclas.
Ach. I 263 — virgineos si Iuppiter induit artus.
Theb. IV 304 ille Lycaoniae rictu caput asperat ursae.
VII 6 sqq. [Iuppiter Mercurium affatur]
i, medium rapido Borean inlabere saltu
Bistonias, puer, usque domos axemque nivosi
sideris, oceano vetitum qua Parrhasis ignem
nubibus hibernis et nostro pascitur imbri.

Silv. IV 5, 5 sq. iam trux ad Arctos Parrhasias hiems
concessit altis obruta solibus.

Theb. VIII 369 sqq. — — — liquido velut aethere nubes
invida Parrhasiis unum si detrahat astris,
truncus honor plaustri, —

Isidorus Ovidii narrationem reddere eo convicitur, quod Callisto facit a Iunone conversam, quae dea ab Eratosthenica narratione aliena est. Statium non Eratostheni, sed Ovidio fabulam debere indicio sunt versus 'grata pharetrato Nonacria rura Tonanti', quo memoria excitatur virginis quae in Metam. II 409 dicitur Nonacrinae, et illud 'oceano vetitum qua Parrhasis ignem .... pascitur.'

Reliqui quos quidem ex hac aetate noverim fabulae testes sunt hi:

Gaetulicus, quem Caligula a. 40 interfecit, (frg. poet. Rom. ed. Baehr. p. 361):

sicca Lycaonius resupinat plaustra Bootes.

Columella de re rust. XI 2, 15: VII idus Febr. Callisto sidus occidit.

Seneca Oed. 476 sq. (Leo)

quasque despectat vertice e summo
sidus Arcadium[1]) geminumque plaustrum.

---

1) 'Sidus Arcadium' num Seneca intellexerit Arcadem, non Callisto, valde mihi dubium; loquendi usus postulare videtur, ut de Callisto cogitemus, quae etiam a Val. Flacco I 481 ita significata est. Licet igitur quam maxime suspicari Senecam hic esse oblitum Ursam Plaustrumque non diversa esse signa. Quantopere caelestia, quae semper ei sunt in ore (locos composuere in ind. Peiper et Richter in v. sidera p. 556), nomina ei sint sine certa specie, cognoscas ex his chori in Thyeste fab. versibus (867 sqq.):

monstraque ('plostraque' coni. Leo) numquam perfusa mari
merget condens omnia gurges;
et, qui medias dividit ursas,
fluminis instar lubricus Anguis
magnoque minor iuncta Draconi
frigida duro Cynosura gelu
custosque sui tardus plaustri
iam non stabilis ruet Arctophylax.

quasi vero Cynosura non alterum sit e monstris ante iam commemoratis.

Herc. fur. 5 sqq. [Iuno loquitur] — — paelices caelum tenent [1]).
Hinc Arctos alta parte glacialis poli
sublime classes sidus Argolicas agit.

Phaedr. 287 sq. si qua ferventi subiecta cancro [sc. regio],
si qua Parrhasiae glacialis ursae, —

Herc. Oet. 1280 sqq. quondam Getico durior Haemo
nec Parrhasio lenior axe
saevo cessit membra dolori.

Lucanus Phars. II 237 Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes [2]).

Valerius Flaccus Arg. I 481 sqq.
pervigil Arcadio Tiphys pendebat ab astro
Hagniades, felix stellis qui segnibus usum
et dedit aequoreos caelo duce tendere cursus.

V 204 [Phasis invocatur] — fecundi proles Iovis, orte nivali
Arcados axe deae [3]), — —

---

1) Eisdem Livor Iunonem stimulat in Nonni Dion. VIII 73 sq.

2) Nihil nisi trita legis in commentis Bern. quae Usener publici iuris fecit ad hunc versum adnotata: 'Parrasos urbs Arcadi⟨a⟩e, unde Calisto, quae septentrionalem circulum habet', aut in schol. quae Weber cum Luc. carm. edidit vol. III p. 134: 'Calistonem dicit a Iove compressam et in ursam conversam, postea in sidus receptam septentrionis.'

3) Sidera deos esse Romanis iam constat. Documento sunt
Ov. Met. II 521 [Iuno de Callistus honore queritur]
Esse hominem vetui, facta est dea.
Sen. Herc. fur. 12 (Leo) ferro minax hinc terret Orion deos.
Thyest. 842 [chorus sidera enumerare incipit de caelo delapsura]
— — — — ibit in unum
congesta sinum turba deorum.
Herc. O. 1903 vos quoque mundi turba citati
flete Herculeos, numina, casus.
Hyg. fab. CCXXIV, in qua praeter alios Arcas Perseus Callisto afferuntur, inscripta 'Qui facti sunt ex mortalibus immortales'.

cf. etiam Nonni Dion. XLVII 257 sqq. et supra p. 284 adn. 2. Semina quaedam huius opinionis iam apud Euripidem inveniuntur, qui in Electra (990 sqq.) haec de Castore et Polluce dicit:

καὶ τοῖν ἀγαθοῖν ξύγγονε κούροιν
Διός, οἳ φλογερὰν αἰθέρ' ἐν ἄστροις
ναίουσι, βροτῶν ἐν ἁλὸς ῥοθίοις
τιμὰς σωτῆρας ἔχοντες.

V 368 sqq. non secus autumno quam cum magis asperat ignes
Sirius aut saevo cum nox accenditur auro
luciferas crinita faces, hebet Arcas et ingens
Iuppiter.

Martialis epigr. IV 11, 3
[de Saturnino qui in Germania seditionem moverat]
impia Parrhasia movisti bella sub ursa.

VI 25, 2 [de amico contra Dacos militante]
horrida Parrhasio quem tenet ursa iugo.

58, 1 sq. cernere Parrhasios dum te iuvat, Aule, triones
comminus et Getici sidera pigra poli, —

Claudianus XVII 298 sq. (Ieep)
conveniant ursi, magna quos mole rigentes
torva Lycaoniis Helice miretur ab astris.

XXVI 246 sq. [de cometa]
inde Lycaoniam paulatim expulsus ad Arcton
crine vago Getici foedavit sidera plaustri.

Vides Callisto et Arcas in polo fulgentes quam familiares fuerint Romanis, neque inveniri qui unam e prioribus fabulae formis se respicere aut nosse aperiat; quod apud Graecos posteriores non idem est in forma Eratosthenica consensus, inde perspicere licet apud Romanos hanc vulgatam esse auctoritate Ovidii.

Qui ut tenuit populares, ita ne Graecis quidem plane neglectus est. Nam *Tzetzes*, quem exscripsit auctor Violarii Eudociae 533, ad Hesiodi op. 564 haec adnotavit: *Ἀρκτοῦρος· τοῦτον υἱὸν λέγουσι Καλλιστοῦς τῆς Λυκάονος θυγατρός, Ἀρκάδα καλούμενον, ὅτι Διὸς μιγνυμένου τῇ Καλλιστοῖ Ἥρα ζηλοτυπήσασα ταύτην ἄρκτον ἐποίησεν, ἐπερχομένην δὲ τὴν Καλλιστὼ ἐν κυνηγεσίῳ κατ᾽ αὐτοῦ ὁ παῖς τρώσας ἀνεῖλεν,*

At adulta primum fortasse conspicitur in Rudentis, quam Plautus fabulam ex *Diphili* Graeca vertisse traditur, prologo, quem qui pronuntiat Arcturus orationem ita orditur:

Qui gentis omnis mariaque et terras movet
eius sum: sum civis civitate caelitum.

Hac cum opinione cohaeret quod postea divi imperatores inde a Caesare stellae esse ferebantur.

καὶ ὁ Ζεὺς ἐλεήσας αὐτοὺς κατηστέρισεν. Sola ab Ovidio discrepant verba *τρώσας ἀνεῖλεν,* pro quibus exspectamus *ἀναιρεῖν ἐπεθύμει* vel simile aliquid. Neglegentia forsitan ipsi Tzetzae vitio sit vertenda. Ceterum quod Ovidiana narratio etiam ad Graecos penetravit non inauditum est, quandoquidem seriem metamorphoseon ex Ovidio translatam supra p. 264 in adn. cognovimus.

Ovidio vindice fabulae memoriam ne insequentibus quidem saeculis cum universa litterarum oblivione esse exstinctam non opus est probare. Testem, qui totum agmen claudat, illustrissimum afferro *Dantium.* Hic enim Callisto a Diana abactam commemorat in Purgat. XXV 130 sqq.:

'— — — — — — al bosco
si tenne Diana, ed Elice caccionne
che di Venere avea sentito il tosco',

et Callisto cum Arcade in sideribus agnoscit in Parad. XXXI 31 sqq.:

'se i barbari, venendo da tal plaga,
che ciascun giorno d' Elice si copra,
rotante col suo figlio ond' ell' è vaga', —.

§ 6.

Inter *artifices,* quorum quidem opera aetatem tulerint, seriores unus Callistus fabulam expressit. Continet enim vasculi argentei a. 1861 prope Valentiam, Hispaniae oppidum, effossi, nunc Parisini, quod novissimus tractavit diligenterque delineandum curavit Froehner, 'Musées de France' 1873 p. 21 sqq. tab. V, 'interior pars quattuor Iovis amores: primum Ganymedem ab aquila raptum, deinde olorem ad Ledam confugientem; sequitur Iuppiter feminam incerti nominis [Semelen vult Froehn.] amplexus et quarto loco idem deus a Diana formam mutuatus Callisto fallens. Designat deum sub specie virginis latentem et habitus Callistus et Amor iuxta stans et, quod summum est, reliquarum figurarum comparatio [1]).' Inscriptio addita est

1) Verbis utor Joannis Bolte, qui in diss. de monum. ad Odyss. pertinent. Berol. 1882 p. 40 huius vasculi meminit. Idem hac cum imagine

haec: [F]AT(a)E PAVLINA D(edit) V(otum) S(olvens). Litterarum forma, si Froehner verum vidit, III saeculi exeuntis est. Cum Ovidio id tantum discrepat, quod a latere ardens candelabrum in columna positum noctem significat; in Metam. enim Callisto narratur sub medium diem Iovis dolo succubuisse. At enim tantillum licentiae artifici nemo non libenter concedet.

VI.

Fabulae quae exstiterint formae a litterarum initiis ad recentioris usque aevi limina, exposui: reliquum est, ut tanquam in appendice ea paucis complectar, quae, cum commemorandi locum non haberem, ante omisi. Ac primum dicam de dissona quadam fabulae memoria, deinde de Callistus genealogiis, denique pauca monebo de fabulae interpretatione.

§ 1.

De Iove Arcadis patre omnibus constare supra invenimus. Attamen qui dissentirent non plane defuisse statim apparebit.

Ex coniectura statuo diversam de patre memoriam subesse in Apoll. Bibl. III 8, 2, 3, ubi Iuppiter Callisto fefellisse narratur *εἰκασθείς, ὡς μὲν ἔνιοι λέγουσιν, Ἀρτέμιδι, ὡς δὲ ἔνιοι, Ἀπόλλωνι.* Quem ad finem Iuppiter speciem Dianae induat, intellegimus; quem ad finem Apollinis, obscurum est. Itaque conicere audeo hanc memoriam ita ortam esse, ut mythographus aliquis vulgatam fabulae formam, qua Iuppiter, cum reconditiore, qua Apollo Callisto subegisse ferretur, eo conciliaverit, ut fingeret Iovem Apollinis figuram mentitum furtum perpetrasse. Quam coniecturam pro certa haberem, nisi eius

in adn. recentiorem contulit picturam Cassellis asservatam, qua *Petrus Paulus Rubens,* cum eundem Callistus casum repraesentaret, Iovem Dianae speciem mentitum virili quodam colore artificiose notaverit, sed etiam aquilam fulmen gerentem adiecerit. Ab amico artis amanti certior factus sum ibidem asservari etiam *Joannis Henrici Tischbein* picturam in re cum prioribus congruentem et alteram, qua *Luca Cambiaso* Genuensis (a 1527 natus) Callisto, cum coram nymphis a Diana deprehenditur temerata, oculis proposuit.

auctoris qui eam confirmat fides admodum infirma esset. Adnotavit enim Tzetzes ad Lyc. 478: *Ἀρκὰς ὁ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος παῖς*. Potuisse Apollinem in Iovis locum subire et ab hoc quoque nationis originem repeti inde efficio, quod, ut Paus. VIII 38, 8 tradit, in Lycaeo monte erat *Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐπίκλησιν Παρρασίου*, cui festos dies anniversarios agebant. Cognomine enim deus gentis Parrhasiae proprius arguitur.

At manifesto ab omnibus discrepant ac plane singularia sunt quae de Arcade prodidit Duris Samius frg. 26 (FHG II p. 475). In scholio enim ad Apoll. Rh. IV 264 doctrinae pleno, quo, cur Arcades antelunares dicti sint, ex diversorum sententiis exponitur, sunt etiam haec: *Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ Τεγεατῶν πολιτείᾳ φησίν, ὅτι βάρβαροι τὴν Ἀρκαδίαν ᾤκησαν, οἵτινες ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων ἐπιθεμένων πρὸ τοῦ ἐπιτεῖλαι τὴν σελήνην, διὸ κατωνομάσθησαν προσέληνοι. Δοῦρις δὲ ἐν πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ τῶν Μακεδονικῶν Ἀρκάδα φησίν, ἀφ᾽ οὗ ἡ Ἀρκαδία καλεῖται, Ὀρχομενοῦ υἱόν, διὸ καὶ πόλιν τῆς Ἀρκαδίας Ὀρχομενόν* [1].

§ 2.

Callisto qui nympham perhibuere — *Eumelus*, nisi fallimur (cf. supra p. 237 c. adn.), et fortasse etiam *Epimenides* (cf. supra p. 238) — antiquissimam memoriam videntur retinuisse.

Sed consentaneum est eam inter primas in genealogorum manus incidisse, cum nationis eponymum peperisse ferretur. *Asius* quidem quid spectaverit, cum patrem eius Nycteum diceret, cuius nomen neque in fabulis neque in genealogiis Arcadum alibi invenitur, certo diiudicare difficile est, quoniam dubitare licet, utrum illius nomen ipse invenerit an priscam aliquam memoriam reddiderit, in qua *Νυκτέως* nomen fortasse cohaereret cum pristina Callistus natura, id quod fabulae interpreti expendendum committam. At *Hesiodi* ratio aperta est.

---

1) Quomodo ista genealogia posset explicari, coniecturam fecit C. Müller in FHG II p. 133.

Qui cum Callisto filiam faceret Lycaonis, Pelasgi filii, Arcadico eam inseruit regum stemmati[1]). Atque huius haud dubie auctoritati tribuendum est quod praeter duos genealogos, Pherecydem et ignotum scholiastae Euripidei auctorem, quos diversam memoriam praetulisse videbimus, posterioribus de Lycaone Callistus patre constat. Nam ut reliquos Graecos, ita ipsos illa Arcades tenuit. Hoc quidem ex titulo discimus Delphis nuper reperto, quem Pomptow ('Mitth. d. d. arch. Inst. in Ath.' 1889 p. 17) edidit et sub pugnam Leuctricam, a. fere 369, ab Arcadibus foederatis cum statuis Apollini dicatum esse ostendit, cum simul Pausaniam X 9, 5 falsa prodidisse convinceret. Eum facere non possum quin hoc loco repetam:

Πύθι᾽ Ἄπολλον [ἄν]αξ, τά[δ᾽ ἀγάλματ᾽ ἔ]δω[κεν ἀπαρχάς
αὐτόχθων ἱερᾶς λαὸς ἀ[π᾽ Ἀρκαδί]ας·
Νίκηγ Καλλιστώ τε Λυκά[νιδα], τῆι πο[τ᾽ ἐμίχθη
Ζεύς, ἱεροῦ δὲ γένους Ἀρκ[άδ᾽] ἔφυσε κό[ρον·
ἐκ τοῦ δ᾽ ἦν Ἔλατος καὶ Ἀφε[ίδ]ας ἠδὲ κ[αὶ Ἀζάν,
τοὺς δ᾽ Ἐρατὼ νύμφα γείνατ᾽ ἐν Ἀρκαδί[αι·
Λαοδάμεια δ᾽ ἔτικτε Τρίφυλον, παῖς Ἀ[μύκλαντος,
Γογγύλου ἐκ κούρας δ᾽ ἦν Ἀμιλοῦς Ἔρα[σος.
τῶνδε σοὶ ἐκγενέται Λακεδαίμονα δῃ[ιώσαντες
Ἀρκάδες ἔστησαν μνῆμ᾽ ἐπιγινομένοις.

Attamen in Arcadia etsi genealogiam (non item fabulam) Hesiodeam publica auctoritate sancitam invenimus, non defuere qui nec patrem acciperent nec filiae nomen. '*Ariaethus* enim Tegeates, historiarum scriptor' — inquit Hyginus in Astron. II 1 (cf. supra p. 305) — 'non Calisto, sed M e g i s t o dicit appellatam et non Lycaonis, sed Cetei filiam, Lycaonis neptem.' *Pherecydes* autem in Apoll. Bibl. III 8, 2, 2 et cum eo schol. Euripideus ad Or. 1646[2]) Cetei filiam faciunt C a l l i s t o. Iam si,

1) Hesiodum e frgm. 70—72 ed. Rz. discimus commemorasse Pelasgum in Arcadia terra editum, Lycaonem eius filium, Lycaonis subolem, simul enumeratis quae quisque condidisset oppidis. Ibidem num etiam Callistus res narratae fuerint, incertum relinquitur: nam potuerunt illi in Catalogis, hae in Eoeis tractari.

2) Ne suspiceris stemmatis a scholiasta prolati auctorem esse Phere-

ut par est, ab eis proficiscimur, quae domesticus scriptor prodidit, primum apparet Pherecydem vel, si prior, scholiastae auctorem illam memoriam cum vulgata ita coniunxisse, ut ex hac retinerent, quod deserere minus facile licuit, nomen Callistus, ex illa assumerent patrem Ceteum; deinde animadvertimus Ariaethum sive eius auctorem receptam, i. e. Hesiodeam genealogiam secutum esse — satis enim habuit Megisto Ceteoque in vicem Callistus substitutis hanc correxisse —, at priores genealogos vel certe eum quem scholiasta exscripsit — de Pherecyde enim non constat — Hesiodum non respexisse, sed Callistus patrem posteriori, quae post Nyctimi mortem regnum suscepisset, genti inseruisse. Certa igitur in stemmatis sede Ceteus carebat; a reliquis vero genealogis ne commemoratur quidem. Sequitur, ut in fabulis nihil egerit, sed fictus sit cum aut ex filiae nomine [1]).

Tertiam de Arcadis matre opinionem servavit Stephanus Byzantius, qui in v. *Ἀρκαδία* haec habet: *Ἴστρος δέ φησιν, ὅτι Θεμιστοῦς καὶ Διὸς ὁ Ἀρκὰς ἐγένετο κτλ.* Mirum autem ni ad eundem redeunt quae in Recognit. Clementin. X 21 exstant: '(Iuppiter vitiat) — — Themisto Inachi, ex qua nascitur Arcas.' Quam genealogiam qui creavit Arcadum originem ex Argolide repetivit. Quod primus fecit Acusilaus (frg. 12), cum Pelasgum Argi diceret fratrem, Niobes ex Iove

---

cydem ipsum, moneo ea, quae praeterea sola comparari possunt, inter se discrepare; sunt haec:

Pherec. frg. 85	Schol. ad Eur. Or. 1646
Πελασγοῦ καὶ Δηιανείρας γίνεται Λυκάων. οὗτος γαμεῖ Κυλλήνην, Νηίδα νύμφην, ἀφ᾽ ἧς τὸ ὄρος ἡ Κυλλήνη καλεῖται.	*Πελασγὸς ὁ Ἀργεῖος — γυναῖκα — ἀγαγόμενος ἐπιχωρίαν Κυλλήνην, ἀφ᾽ ἧς τὸ ὄρος οὕτω καλεῖται, υἱὸν ἔσχε Λυκάονα, ὃς — παῖδα ἐσχηκὼς ἐξ Ὀρθωσίας Νύκτιμον τὴν ἀρχὴν αὐτῷ καταλείπει.*

Alter tamen quin alterius auctoritatem secutus sit, vix potest dubitari.

1) *Κητέα* cum Cecrope et Erechtheo composuit et cum *Κητείοις* illis Homericis nexuit Wilamowitz in Quaest. Hom. p. 152 adn. 12. Oblocutus ei est Thraemer, 'Pergamos' p. 157 adn. 1. Ego dubito, an ex se sibi *Μεγιστὼ* 'Immanem' patrem creaverit.

filium. Sed qui Arcadem ex Inachi, quem in capite stemmatis Argivi collocare solent, nexuit filia, is Arcadibus maiorem antiquitatem asseruit. Praeter genealogiam autem ille Istro videtur nihil praebuisse; certe hic ab eo nihil praeterea sumpsit; fabula enim, quam hic subiecit, ex carmine Callimacheo ad Themisto translata est. Veri igitur simile est Istrum Themistus nomen et originem genealogo nescio cui debere *ἀργολίζοντι*.

§ 3.

In haec nomina accuratius inquirere eius erit, qui iam ad id munus suscipiendum aggredietur, unde nunc manus abstinere placuit, explorandum dico fabulae ortum. De quo ita, ut plurimi ad eius sententiam accederent, disputavit Odofredus Müller in Doriens. I² p. 376 et in Proleg. p. 73 sqq. Ad huius autem argumentationem, qua Callisto esse Dianam efficere studuit, conferenda sunt quae ego supra p. 245 sqq. de ursae apud Arcades vi disserui. Ultra Müllerum in fabulae interpretatione progressus est Usener in Mus. Rhen. XXIII p. 325, cum in *Καλλιστοῦς* nomine Lunam agnosceret. Id tamen negavit Lippert in libro quem inscripsit 'Die Religionen der europ. Culturvölker' (p. 381 sq.). De Terra cogitavit Themistus nomine nixus Robert in Prelleri Myth. Gr. I⁴ p. 304 adn.

Quae Bachofen in eo libello, quem de ursa in religionibus veterum a. 1863 Basileae emisit, et nuperrime Goerres in Stud. Berolin. X a. 1889 protulere ii cum voluptate perlegent, qui, cum quaerendo, unde sua quisque sumpserit aut quid quisque cur novaverit, tempus perdere nolint, ex quolibet cuiusvis poetae commento quamlibet vim priscamque memoriam pro arbitrio elicere sciant.

EPIMETRUM.

De Hesiodeo carmine astronomico quae adhuc prolata sunt iudicia cum inter se parum conspirent, et mota potius sit quaestio quam absoluta, iam quaecunque illuc aut diserte relata aut probabiliter referenda memoria nobis servaverit operae pretium est componi atque examinari, ut tandem, quibus aestimatio nitatur, certa subsint fundamenta.

Hesiodi sub nomine carmen astronomicum circumlatum esse testes sunt *Asclepiades* Myrleanus *ἐν τῷ περὶ τῆς Νεστορίδος* apud Athen. XI p. 491[c], *Plin.* N. H. XVIII 212, *Plut.* de Pyth. orac. p. 402 sq., *schol. Arat.* 254 (quem exscripsit Tzetzes ad Hes. Op. 382 et Chil. XII 169). Quod cum *ἀστρονομίαν* dicat Asclepiades, *ἀστρολογίαν* Plin. et Plut., *ἀστρικὴν βίβλον* schol. Arat., quaenam fuerit inscriptio, ignoramus. Ceterum vix est quod moneam — apparet enim ex utriusque loci nexu — astrologiae vocabulum ne apud Plinium quidem aut Plutarchum, cum pridem nova illa ars vana invasisset, propriam suam atque antiquam deseruisse vim, qua nihil differret ab astronomiae sensu.

Falso esse Hesiodo carmen ascriptum antiquissimus omnium iudicavit testis Asclepiades verbis *ὁ τὴν εἰς Ἡσίοδον ἀναφερομένην ποιήσας Ἀστρονομίαν*; eadem videtur esse Plinii sententia, cum poeta nominato haec addat: 'huius quoque nomine exstat Astrologia.' Plutarcho ut de Thalete scrupuli moventur, ita de Hesiodo auctore constat. A scholiasta denique Arateo ad v. 254 aperte *Ἡσίοδος* laudatur *ἐν τῇ ἀστρικῇ αὐτοῦ βίβλῳ*, idem carmine non indicato ad v. 172. Haec veterum de auctore iudicia.

Inter infimae aetatis scriptores carminis prodit notitiam *Georgius Hamartolus*, cum in Chronico, unde excerpta non-

nulla edidit Cramer in Anecd. Oxon. IV p. 218 sqq., eis, quae ex Iosephi Antiqu. I 8, 2 de Abrahamo Aegyptios *ἀριθμητικὴν καὶ ἀστρονομίαν* docente sumpsit, haec addidit (p. 238): *παρὰ δὲ τῶν Ἑβραίων ἔλαβον Φοίνικες ἀφ᾽ ὧν ὁ μὲν Κάδμος ταῦτα μετήγαγεν εἰς τοὺς Ἕλληνας· ὁ δὲ Ἡσίοδος μάλα συντάξας εὐφυῶς Ἕλλησιν* (= frg. 19 Rz.).

Res enarratas si non omnino, at certe longe maxima ex parte astronomicas fuisse inde efficitur, quod Plutarchus auctorem cum scriptoribus componit mere astronomicis. Quocum prorsus consentiunt et Hamartoli verba et quae Plinius ad siderum observationem pertinentia inde sumpsit quaeque ipsius carminis nominatim servata sunt frustula (frg. 9, 10, 11, 14 ed. Rzach.).

E quibus tria ad Pleiadum sidus spectant: unde colligendum, quemadmodum in Hesiodi Op. et d. tam agris colendis quam navigando magni sint momenti, sic eas etiam hic uberius tractatas fuisse. Ac primum quidem nomina earum commemorata erant; primo enim apud Athen. loco allatum est frg. 9:

τὰς δὲ βροτοὶ καλέουσι Πελειάδας.

Qui versiculus, si Marckscheffelii sequimur coniecturam admodum probabilem, tres versus, qui in schol. ad Pind. Nem. II 17 sine auctore traditi Pleiadum nomina more epico exhibent, excepit hos:

Τηϋγέτη τ᾽ ἐρόεσσα καὶ Ἠλέκτρη κυανῶπις
Ἀλκυόνη τε καὶ Ἀστερόπη δίη τε Κελαινώ
Μαῖά τε καὶ Μερόπη, τὰς γείνατο φαίδιμος Ἄτλας.

Sed qui ibidem proxime de Maia affertur versus

Κυλλήνης ἐν ὄρεσσι θεῶν κήρυκα τέχ᾽ Ἑρμῆν

cur eodem trahatur, non satis est causae.

Pleiadum VII stellas pro Atlantis filiabus haberi iam Hesiodus significat in Op. 383 (*Πληιάδων Ἀτλαγενέων*) et agnoscit Musaeus, cum V Hyadas ex eadem stirpe repetitas earum numero adiungit (cf. Erat. Cat. rel. ed. Rob. p. 43 et 110 sq.); nomina earum una cum progenie ex Hellanico deprompta exhibebant *Κατάλογοι* ab Eratosthene conscripti (cf. *Καταλ.* frg. 3 p. 43 et *Καταστ.* 23 p. 134 Rob.) et ex eodem fortasse hausta

fonte ad suum usum convertit Dionysius Scytobrachion apud Diod. Sic. III 60. Eadem tertium legimus in Arati Phaen. 262 sq. (= Apollod. Bibl. III 10, 1, 1). Ubique variato tantummodo ordine plane eadem proferuntur, nisi quod *Ἀστερόπη* plerumque cessit breviori nominis formae quae est *Στερόπη*. Nec tamen defuisse qui has VII stellas aliter interpretarentur et genere et nominibus commutatis exemplum docet Callimachi, cuius commenta singularia comperimus ex schol. ad Theocr. XIII 25. Illi igitur qui carmini Hesiodeo non temere tribuuntur versus, cum ab Atlante prognatas Pleiadas inducant, fabulam reddunt vetustam.

Qui secundo apud Athen. loco affertur versiculus (frg. 10)

χειμέριαι δύνουσι Πελειάδες

illustratur his Hesiodi versibus (Op. 619 sqq.):

εὖτ' ἂν Πληιάδες σθένος ὄβριμον Ὠαρίωνος
φεύγουσαι πίπτωσιν ἐς ἠεροειδέα πόντον,
δὴ τότε παντοίων ἀνέμων θύουσιν ἀῆται

et quasi fontem unde emanavit illam habet veterum opinionem, qua Vergiliarum occasu matutino hiems incipere putabatur (cf. Arati Phaen. 266, Plin. XVIII 69, alios). Simul periculum quamvis rude ac parum prosperum factum esse constituendi, quod in tempus res incideret, e Plinii verbis discimus his: 'occasum matutinum Vergiliarum Hesiodus — — tradidit fieri, cum aequinoctium autumni conficeretur.' Talis temporis definiendi conatus in Hesiodi Op. nondum reperitur.

At quod apud Athen. sequitur frustulum (frg. 11)

τῆμος ἀποκρύπτουσι Πελειάδες

rursus lucem accipit ex Hesiodi Op. 385 sq.

αἵ δ' ἤτοι νύκτας τε καὶ ἤματα τεσσαράκοντα
κεκρύφαται.

Iam vero ea, quae de Vergiliis modo prolata sunt, respicienti ac perpendenti apparet huius quidem signi descriptionem ita fuisse deductam, ut, postquam fabulae, quae de stellis vulgo ferretur, mentio facta esset, singulae earum per annum condiciones denotarentur additis quae secum ferrent indiciis et temporibus ratione quamvis imperfecta circumscriptis. Quod

autem Vergiliarum sideri contigisse discimus ex frustulis, quippe cuius memoriae prae ceteris fortuna faverit, idem de eis quoque, quae praeterea haberentur signa principalia, factum esse tuo iure conicias, quanquam quae de ceteris enarrata erant cum penitus interierint exceptis paucis de Hyadibus versiculis, inde sententiae fides fieri manifesta nequit.

At certe illi versus, qui tota ex hac parte ad nos soli pervenerunt, ab interitu servati diligenti testimonio schol. ad Arati Phaen. 254 et 172, cum Hyadas nymphas perhibeant et nominibus appellent, bene conveniunt cum initio descriptionis Pleiadum. Sunt autem hi (frg. 14):

νύμφαι Χαρίτεσσιν ὅμοιαι
Φαισύλη ἠδὲ Κόρωνις ἐυστέφανός τε Κλέεια
Φαιώ θ' ἱμερόεσσα ἰδ' Εὐδώρη τανύπεπλος,
ἃς Ὑάδας καλέουσιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων.

De Hyadum et numero et fabula scriptores perquam variant: numerus enim a duabus usque ad septem ascendit (cf. schol. ad Arati Ph. 172); de quinque numero cum hoc loco consentiunt Musaeus in Eratosth. *Καταλ.* frg. 3 p. 43 (= *Καταστ.* 14 p. 110) Rob., Myrtilus Methymnaeus frg. 6 (FHG IV p. 458), Hyg. fab. 182, qui tamen de ceteris dissentiunt. Nomina autem quattuor eadem atque Hesiodus qui fertur, sed aliud pro *Κλεείας* nomine et duo alia insuper habet Pherecydes in Eratosth. *Καταλ.* frg. 3 p. 42 (= *Καταστ.* 14 p. 106) Rob. Quintum tamen illud quod Pherecydes non agnoscit nomen certe tangitur simili forma, quae est apud Diod. Sic. V 52, ubi ex Naxiorum memoria Liberi nutrices, quales alibi dicuntur Hyades, designantur *ἐγχώριοι νύμφαι Φιλία, Κορωνίς, Κλείδη*. Hesiodeum igitur carmen in hac fabula propria est auctoritate neque aliunde, quantum scimus, pendet.

Restat unum quod inter incerta adhuc numeratur fragm. 226 ed. Rz. me iudice huc trahendum. Servius enim ad Verg. Georg. I 244 sq.

maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
circum perque duas in morem fluminis arctos

adnotat: 'Hesiodus *ποταμῷ ῥε⟨ί⟩οντι ἐοικώς*'. Atqui

mehercule non opus erat testimonio confirmari longe repetito poetam non sine exemplo rem quandam cum flumine comparasse — nam quid in hoc miri? —, sed docta adnotatiuncula aut fine caret aut ita accipienda est, ut iam Hesiodus cum flumine comparaverit Anguem. Quod statuentem ne ita quidem me effugere possis, ut Hesiodi verba ad animal, non ad sidus referas. Nam ut mittam, quod tali interpretationi scholium minus convenit, incredibile est Hesiodum serpentem, qualem terra sustineret, unquam *ποταμῷ ῥείοντι* similem dixisse; nam tale quid, si cui, nulli nisi uni e poetis Romanis, in immensis bacchantibus, in mentem venire poterat. Sine ullo vero iure Nauck in Miscell. Graecorom. IV 397 spretis quae tradita sunt ac violenter mutatis verba ad Hom. *E* 87 rettulit. Anguis autem commemorandi ubinam occasio aut facultas Hesiodo data erat nisi in carmine astronomico? Ergo novum tenemus huius frustulum. Iam vero eandem comparationem reperimus in Arati Phaen. 45, nisi quod a poeta Alexandrino simplex illa imago subtilior reddita est verbis *οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥώξ*[1]). Attamen Draconis cum flumine similitudo non sua sponte oculis se offert: consensum igitur, qui inter Hesiodum et Aratum est, non aliter expedias quam si alterum ab altero mutuatum esse statuas.

Novo hoc frustulo carminis notitia mirum in modum augetur. Ex eo enim addiscimus poetam siderum figuras descripsisse studio ductum mere astronomico, quandoquidem Dracone veteres nunquam utebantur neque ad cognoscendas caeli regiones, velut Ursis, neque ad anni tempora distinguenda, velut Vergiliis et Suculis, Orione et Arcturo.

Superest, quam haud facile solvas, quaestio, quemnam ambitum in carmine habuerint f a b u l a e. Marckscheffelii nimiam largitatem, qua ille omnes, quibus in Eratosth. Catasterismis Hesiodi nomen adhaeret, fabulas huic carmini assignabat, merito Robert p. 240 reiecit; qui tamen huic non esse eripiendas censebat fabulas Callistus et Orionis uberrime enarratas.

---

1) Ab Arato eam accepit Vergilius et Seneca in Thyest. 870 ed. Leon.

Id quidem, ubi de Pleiadibus et Hyadibus sermo erat, iam vidimus, omnino exclusas fabulas non fuisse; at enim praeter nomina et originem nympharum num ea quoque, quae de earum fatis ferebantur, relata fuerint, citra dubitationem positum est; quin, si quid ex ea ratione, qua Asclepiades apud Athen. carmen ad consilium suum adhibet, colligere licet, puellarum fata videntur non fuisse memorata. Id utique certum est, tenuem fuisse et rerum astronomicarum copia obscuratam fabularum memoriam in eo carmine, cuius auctorem Plutarcho liceret severae artis scriptorum in aequo ponere. Exemplum si quaeres, vix a vero aberrabis, cum Hesiodum qui dicitur eandem fere tractandi viam ingressum esse statues atque Aratum, qui fabulas plerumque omittat aut leviter tantum attingat, sed semel etiam diutius narrando commoretur. Itaque et Callistus et Orionis res uberrime ab illo expositas fuisse num sit tenendum, iam nascitur dubitatio, sed diiudicari non prius poterit quam de illius aetate accuratius erit exploratum.

A falsario enim Alexandrino carmen profectum et per fraudem illustri Hesiodi nomine inscriptum esse opinatus est Odofr. Müller in Proleg. p. 193 et eodem inclinavit Marckscheffelii sententia in Hes. etc. fragm. p. 196. Antiquiorem carminis originem defenderunt Bergk in Hist. litt. Gr. I p. 1010 et Robert in Erat. Cat. rel. p. 240 et in Herm. XVIII p. 434.

Hesiodo qui carmen abiudicarent iam fuisse inter grammaticos Alexandrinos Asclepiadis quod supra commemoravi iudicium ostendit; nec sine magna probabilitate Bergk l. l. *Ἀστρονομίαν* illi appendici assignavit, quam Operibus adnexam fuisse testimonio Pausaniae (IX 31, 5 *καὶ ὅσα ἐπὶ Ἔργοις τε καὶ ἡμέραις*) constat et cui ab Apollonio Rhodio fidem derogatam esse Bergk ex schol. anon. ad Hes. Op. 828 (*τούτοις δὲ ἐπάγουσί τινες τὴν Ὀρνιθομαντείαν* ⟨— — —⟩ *ἅτινα Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος ἀθετεῖ*) iure collegit; Bergkii coniecturae quam maxime favet ratio loci Pausaniae, quo quae vulgo Hesiodi sub nomine ferantur carmina enumerantur, hoc autem cum aliis minoribus deest, favetque quae inter Opera et Astronomiam intercedit argumenti similitudo.

Hesiodi ipsius fuisse carmen hodie quoque qui contendat vix erit. Sed ne eis quidem, qui, Hesiodo aetate proximi, artem eius et ingenium sedulo sectabantur, hoc carmen licet sicut alia Hesiodea tribuere: obstat enim sermonis quaedam discrepantia. Namque et Homerus et Hesiodus, quorum vestigia premit Sappho frg. 52, Vergilias semper vocant *Πληιάδας*, *Πελειάδας* eadem constantia poeta astronomicus. Peropportune autem nobis id cecidit, quod Asclepiades *ἐν τῷ περὶ τῆς Νεστορίδος* (apud Ath. XI 488 sqq.), recentiorem hanc formam ut sat antiquam esse comprobaret, undique exempla collegit. Interpretatus enim *πελειάδας*, quas Homerus *Λ* 634 in Nestoris poculo effictas narrat, esse — mirum! — Pleiadas, demonstrare conatur ne Homero quidem non licuisse *κατὰ ποιητικὸν νόμον* longiorem nominis formam usurpare. Perlustrata quam conflavit nube exemplorum videmus testes formae *Πελειάδες* praeter hunc Astronomiae auctorem antiquissimos ab illo laudari Simonidem et Pindarum, Aeschylum et Lamproclem *τὸν διθυραμβοποιόν*, quorum aetas non multum supra a. 500 ascendit. Orta ea videtur esse e forma *Πλειάδες* a sermone heroico aliena, quae cum per se certo sensu careret, ipsa ut verbo *πελειάδες* aequaretur tanquam incitavit. Qua ratione, quid nomen sideris proprie significaret, quaerenti facillime erat satisfactum; sed multo demum post ad illam quae nomini illata erat vim explicandam fabula quoque accessit, qua *Πελειάδες* verae columbae factae sunt dei beneficio inter sidera collocatae, quam fabulam expressit Moero Byzantia apud Athen. XI 491[b]; antiquiores poetae in eo se continuerunt, ut stellis, quae Atlantis filiae a nonnullis haberentur, et avibus nomen columbarum commune esse dicerent; id quod elucet e Simonidis versibus (Ath. XI 490[f]) non minus quam ex Aeschyli verbis *ἄπτεροι πελειάδες* (491[a]) et Lamproclis *ποταναῖς ὁμώνυμοι πελειάσιν* (491[c]). Quanquam et Odofr. Müller in Script. min. II 121 et Welcker in Cyclo ep. p. 60 opinantur Hom. *μ* 62 sq.

τῇ μέν τ' οὐδὲ ποτητὰ παρέρχεται, οὐδὲ πέλειαι
τρήρωνες, ταί τ' ἀμβροσίην Διὶ πατρὶ φέρουσιν

a veteribus (sunt autem Moero Crates Asclepiades apud Ath. IX 490[e]) iure ad Pleiadas esse relatos. At talia Homeri versibus mysteria inferre haud dubie non licet, vel propterea, quod Vergiliae in antiquis carminibus constanti usu *Πληιάδες* appellantur atque fabula de columbis narrata, cum quinto etiam saeculo aperte ignoraretur, Alexandrina demum aetate aut non multo ante ficta est. Ergo qui Astronomiam Hesiodo ascriptam condidit, cum iam recentiorem nominis formam haberet, aliquanto fuit post Hesiodum.

Ab altera parte aetatis poetae determinandae facultatem mihi suppeditat illud Plinii XVIII 212: 'Occasum matutinum Vergiliarum Hesiodus — — tradidit fieri, cum aequinoctium autumni conficeretur, Thales XXV die ab aequinoctio, Anaximander XXX, Euctemon XLIV, Eudoxus XLVIII.' Haec ad doctum fontem redire non negabis, ac vel ideo haud veri simile esse concedes auctoritatem Hesiodo tributam ex errore fluxisse. Quae quod a veritate plus quam mediocriter recedit, Pfaffio (De ortibus et occas. siderum p. 78 sq.) Hesiodi fidem ita defendere visum est: 'Plinium hic errasse liquet: qui error hac Petavii coniectura, sponte sese offerente, explicari potest: Ea nimirum aetate initium occasus heliaci Pleiadum in ipsam primam Arietis partem vel in aequinoctium incidit: unde credibile est Plinium occasum vespertinum commutasse cum occasu matutino. Qui error saepius iam deprehensus est et inde facile originem traxit, quod veteres auctores in rebus astronomicis sermonis rigorem vix observaverint nec satis distincte apparentiarum species expresserint.' Sed enim eius sententiae fundamenta quam caduca sint, facile videt qui meminit pristinis temporibus matutinos tantum observatos esse Vergiliarum ortus et occasus, quippe qui initium aestatis et hiemis indicarent[1]), ut nihil opus esset diserte illos distingui nec commutatio fieri posset. Quod tum quoque valet, si carmen minus antiquum sit. Nam consentaneum est auctorem, quaqua aetate scriberet, eas tantum res commemorasse,

1) Cf. Ideleri Chronol. enchir. I p. 241 sq. et schol. Arat. 264 sqq., quae tamen ex parte confusa sunt.

quas scire hominum interesset, non severi astronomi egisse partes. Ergo de Plinii errore non potest cogitari, sed tenendus est error auctoris Astronomiae. Nec vero hic levis: nam matutinum Vergiliarum occasum Ideler Chronologiae enchir. I p. 242 docet in Hesiodi patria c. a. 800 secundum fastos Gregorianos incidisse in VI cal. Nov.; unde apparet auctorem, quem quod illo anno aliquanto posteriorem fuisse statuimus hanc ad rem non multum differt, amplius XXX diebus sideris occasum maturius vel potius aequinoctium serius quam deberet posuisse. Quod tamen erratum non adeo incredibile aut inauditum est, ut ex rerum condicione explicari nequeat. Quam tarde ac paulatim per II saecula progressus factus sit, quo verior aequinoctii notitia impetraretur, comparet ex loco Pliniano. Hesiodus ut novit solstitium nec plus III dierum vitio eius tempus constituit, cum in Op. 564 pro LVII numero (cf. Ideler Chronol. enchir. I p. 246) rotundum ponat LX dierum, ita nusquam certe mentionem facit aequinoctiorum. Ac licet Schaubach Astron. Graec. hist. p. 31 Hesiodo aequinoctia ignota fuisse perperam ac frustra ex ipsis Operibus demonstrare conatus sit, id tamen patet, solstitium brumamque, cum quivis observata solis declinatione quando fere acciderent notare posset, prius inventa esse quam aequinoctia, quae ad investiganda simplex observatio minime sufficeret, sed opus esset instrumentis ac maiore scientia, ut consentaneum sit eos, qui instrumentis etiamtum destituti essent, in circumscribendo aequinoctii die a vero aberrasse. Neque igitur absurdum est credere eum, qui, nisi veterum memoriam prorsus abicimus, primus astronomiam carmine complecteretur ac primus fortasse periculum faceret aequinoctii computandi, id in idem tempus incidere voluisse atque insignem Vergiliarum occasum. Hoc igitur carminis antiquitatem confirmari arbitror quam maxime: ab antiquo enim scriptore nemo mirabitur aequinoctii tempus ita descriptum esse, ut cum noto sideris occasu, qui proxime abesse videretur, congrueret; at falsario Alexandrino placuisse Hesiodum tanta, quanta doctae ipsius aetati necesse erat viderentur, menda committentem inducere quis sibi persuadebit? An ho-

minum illius aevi mentes non multo magis eo inclinabant, ut suam doctrinam antiquis inferrent? Omnino postquam Robert ostendit fabularum illam copiam inconsulte ac temere carmini astronomico ascriptam esse, quid tandem superest, quod ullam fidei memoriae moveat suspicionem? Immo rudi omnia egregie conveniunt saeculo. Itaque censeo carmen conditum esse aliquanto post Hesiodi tempora, sed priusquam rerum caelestium ars atque cognitio a prioribus physicis Ionicis admodum aucta in vulgarem pervenisset notitiam.

Ad quintum tamen usque saeculum descendere per erroris illius naturam non licet; neque igitur quidquam ei tribuendum est, quod, ut schol. ad Arati Ph. 172 (cf. ad 254) tradit, *Ἡσίοδος ἐν τῇ ἀστρικῇ αὐτοῦ . . . βίβλῳ* Hyadas enumeravit quinque, at *Θαλῆς μὲν . . . β' αὐτὰς εἶπεν εἶναι, τὴν μὲν βόρειον τὴν δὲ νότιον, Εὐριπίδης δὲ ἐν τῷ Φαέθοντι γ', Ἀχαιὸς δὲ δ', Ἱππίας δὲ καὶ Φερεκύδης ζ'* (quarum nomina Eratosthenes Catal. frg. 3 servavit). Cum Hesiodo qui vocatur in numero consentit Musaeus in Erat. Catal. frg. 3; sed hunc mitto; nam incertus et ipse est. Sed sententiae a scholiasta enumeratae docent numerum non cum tempore iusto progressu auctum esse, sed eadem aetate ab his tres quattuorve, ab illis septem esse monstratas, ut aliquanto prius fuisse qui quinque stellas dispicerent nemo possit infitiari.

Iam huc referre ausim *Philippi Opuntii*, et ipsius astronomi, testimonium ceteris longe antiquius et, si nullum admitteret scrupulum, omnium gravissimum, sed ab omnibus hucusque neglectum: exstat in Epinom. p. 990[a], ubi haec sunt: *ἀγνοεῖτε, ὅτι σοφώτατον ἀνάγκη τὸν ἀληθῶς ἀστρονόμον εἶναι, μὴ τὸν καθ' Ἡσίοδον ἀστρονομοῦντα καὶ πάντας τοὺς τοιούτους, οἷον δυσμάς τε καὶ ἀνατολὰς ἐπεσκεμμένον, ἀλλὰ τὸν τῶν ὀκτὼ περιόδων τὰς ἑπτὰ περιόδους* — —. Quae ad Opera spectare propterea non credam, quod in illis, etsi ortus et occasus paucorum siderum commemorati sunt, non tractantur astronomica, sed oblata tantummodo occasione tanguntur, ut non facile liceat ad illorum au-

ctorem tanquam exemplum ac principem eorum provocare, qui data opera, quamvis sine interiore qualem philosophus flagitat rerum cognitione, de sideribus scripserint. Qua de causa carmen astronomicum a Philippo designari mihi persuasi. Quod si recte feci, haud contemnenda inde evadit confirmatio eorum, quae adhuc de carminis disputavi et aetate et argumento.

Alterum inesse videtur testimonium in eo epigrammate, quo *Callimachus* Arati Phaenomena laudibus effert (Anthol. Pal. IX 507):

Ἡσιόδου τό τ᾽ ἄεισμα καὶ ὁ τρόπος· οὐ τὸν ἀοιδῶν
ἔσχατον, ἀλλ᾽ ὀκνέω μὴ τὸ μελιχρότατον
τῶν ἐπέων ὁ Σολεὺς ἀπεμάξατο· χαίρετε λεπταί
ῥήσιες Ἀρήτου σύμβολον ἀγρυπνίης.

Nam recte procul dubio Robert in Erat. C. r. p. 239 multo id aptius esse iudicat, si non ad Opera, sed ad carmen astronomicum referri possit. Nam tum demum *ἄεισμα* et *τρόπος* vocabula suam utrumque habent vim. Quae si concesseris, vix negabis ab Arato esse illud adhibitum; notabilis enim est in tam paucis reliquiis duplex cum Arato consensus: vidimus enim in Phaenomenis redire non solum eadem Pleiadum nomina, quod minoris momenti est, verum etiam Draconis cum flumine comparatio, quod gravissimum est.[1])

Rursus Astronomiae auctorem ad Hesiodi respexisse Opera cum per se est probabile tum comprobatur fragmentis, cf. potissimum frg. 11 cum v. 385 sq. At ille ultra Hesiodum progressus est, cum non solum aequinoctia induceret ac tempora eorum circumscribere conaretur, sed etiam signo-

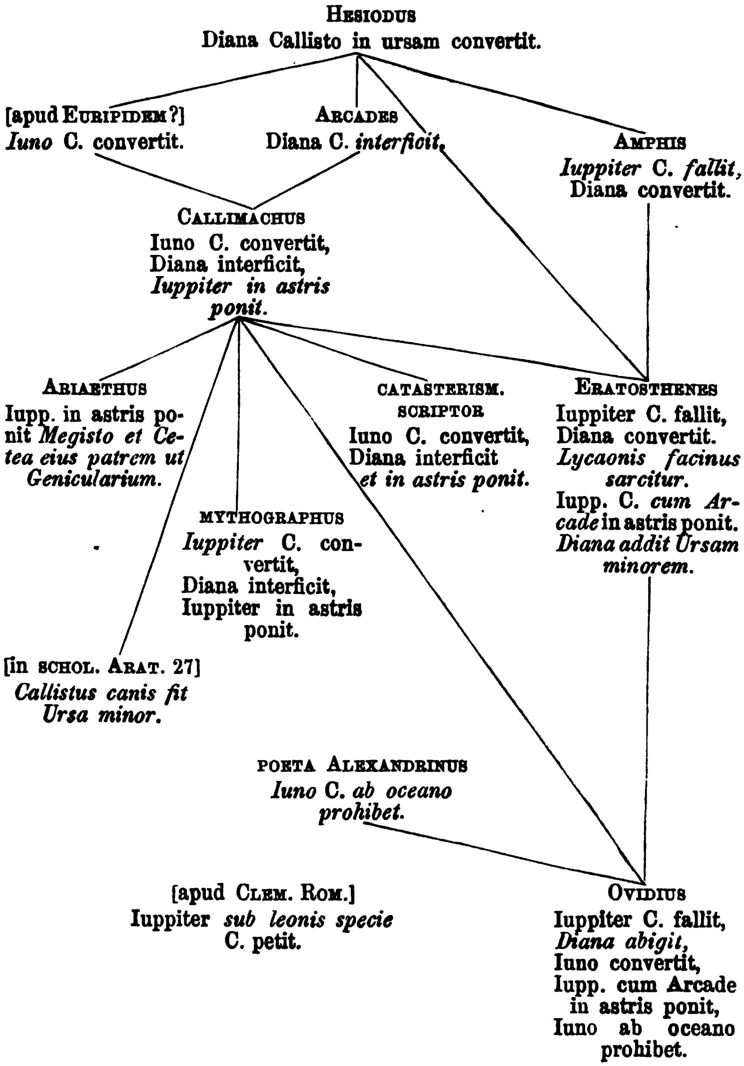
---

1) Scholia ad Arati v. 45 haec habent: *παραβάλλει το πολυκαμπὲς τῶν ποταμίων ὑδάτων πρὸς το τοῦ Δράκοντος μέγεθος. καὶ ἐν τούτῳ δὲ Ἡσιόδου ζηλωτὴς φαίνεται· ἐκεῖνος γὰρ τὸν ποταμον εἴκασε δράκοντι, εἰπὼν ʽκαί τε διερχόμενος ἠπειγμένος ἐστὶ δράκων ὥς.᾽ οὗτος δὲ τοὐναντίον Δράκοντα ποταμὸν ὠνόμασε, μᾶλλον δὲ ἀπείκασε.* Ignoravitne qui haec scripsit versum Astronomiae, quem Aratus imitatus est, an non sunt verba eiusdem, sed alius prior, alius altera pars, illa ad Astronomiam referenda, haec a redactore assuta?

rum figuras adumbraret, velut Draconis, qui nobis hic primum occurrit.

Fabulis eum non multum spatii concessisse supra p. 352 ex compluribus indiciis comprobavi; quod nunc eis, quae de eius aetate exploravimus, confirmatur; nam fabulas quae ad sidera spectent plerasque serae esse originis hodie turpe est nescire. At duas saltem, si Robertum audimus, ei eripere non licet, eam quae de Callisto est et quae de Orione. De Callisto facile est respondere: tertio enim quaestionis capite demonstravi eam a Callimacho primo cum astris conexam esse. Non ita pronum est certum ferre iudicium de Orionis fabula. Quae alia sane ac singulari est natura. Neque enim a terra ad caelum translata videtur, sed ex ipsa caelestium contemplatione nata, Orionis dico occidentis et Scorpionis ex adverso orientis, de qua re egregie disputavit post Buttmannum (Diss. acad. Berol. 1826 p. 56) Robert in Erat. C. r. p. 238. Ab Hesiodo autem eam enarratam esse non solum Eratosthenes in Catast. XXXII, verum etiam Diodorus Siculus IV 85 testatur, nec quae hic tradidit pleniori Catasterismorum narrationi repugnant, sed supplent eam potius (cf. Robert p. 238 adn. 3). Sed quo eam carmine Hesiodus quem vocant protulerit, manet incertum. Licet cogitare tam de Astronomiae auctore, qui intextis Orionis fatis prolatae disciplinae siccitatem iucunde temperaverit, sicut etiam Aratus praeter consuetudinem semel in longiorem de Iustitia et III aetatibus narrationem exspatiatus est (100—136), quam de eo qui Eoeas composuit, quoniam Orionem non trium deorum opera genitum — qualis posterioribus, inter quos iam Pindarus, visus est —, sed ab Euryale, Minois filia, et Neptuno ortum refert. Certum igitur fabulae in Astronomia pertractatae exemplum deest. Atque ego quidem veri esse similius duco in Eoeis quam in Astronomia uberrimam illam de Orionis gestis et fatis narrationem exstitisse.

Historia fabulae
brevi in conspectu posita.

ADDENDUM

De fide fragmentorum, quae Hesiodo tribuuntur, nuperrime disputavit Sittl Stud. Vindob. XII (1890) p. 38—65, sed haud scio an nimius in damnando; certe non recte iudicavit de frg. 16 (ed. Rz.) p. 48 aut de frg. 15 p. 57; dubitare — id nunc concedo — licet de frg. 226, quod Nauckium secutus in suspicionem vocat p. 48, qua de causa velim quae p. 351 sq. et 358 inde effeci non pro certis invictisque habeantur, sed pro veri simillimis. De Georgii Hamartoli testimonio (frg. 19), quod ad Op., non ad Astronomiam refert p. 60, utrum statuas, non tantum interest.

INDEX RERUM

TABULA ARGUMENTI